This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Petrarchae de Viris Illvstribvs, 1-2, 1829-1831

Ital
7135
35

Hon 1155.35

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

DIEM NATALEM

REGIS POTENTISSIMI ET CLEMENTISSIMI

FRIDERICI GVILELMI III.

DIE III. AVG. HORA XII. MED.

ORATIONE ET RENVNTIATIONE VICTORVM

IN CERTAMINIBVS LITTERARIIS SOLENNI CELEBRANDVM

Breslau, Prussia – Universität

MANDATO

VNIVERSITATIS LITTERARVM VRATISLAVIENSIS

INDICIT

Carl Ernst Christoph

C. E. CH. SCHNEIDER

PHIL. D. ET P. P. O.

PRAEMISSA EST FRANCISCI PETRARCHAE DE VIRIS ILLVSTRIBVS
LIBRI NONDVM EDITI PARS.

VRATISLAVIAE MDCCCXXVIIII.

Ital 7135.35

1871, April 20.
Gift of
Prof. E. W. Gurney,
of Cambridge.
(G.U. 1852.)

In Regia huius Academiae bibliotheca codex manu ſcriptus exſtat Franciſci Petrarchae opus *de viris illuſtribus* circiter dimidium et alia continens, quae in prooemio ad eiusdem auctoris operisque *hiſtoriam Iulii Caeſaris* ante biennium aliunde a nobis vulgatam p. IIII. ſignificavimus, cuius codicis accuratam deſcriptionem poſtea exhibuit vir doctisſimus, Dominicus Rosſetti, Tergeſtinus, in libro, quem ſuperiore anno hac inſcriptione edidit: *Petrarca, Giul. Celſo e Boccaccio, illuſtrazione bibliologica delle vite degli uomini illuſtri del primo, di Cajo Giulio Ceſare attribuita al ſecondo e del Petrarca ſcritta dal terzo.* p. 112 — 114. Ex eo codice petita ſunt quae prius incognita nunc cum litterarum ſtudioſis tribus potisſimum de causſis communicamus, primum, ut in ſeculi decimi quarti doctrina atque arte aeſtimanda novo quodam et ab auctore non minus, quam ab ipso genere; ad quod pertinet, luculento utantur teſtimonio, quandoquidem et Petrarcham inter omnes conſtat ingenii laude principem illius temporis fuisſe et hiſtoriam quomodo tractaverit, neque ex Rerum memorandarum libris neque ex Epitome virorum illuſtrium, quae quidem hiſtorici generis ſcripta

ab eo proſtant, ſatis cognoſci poſſe apparet; deinde, ut videant, an, quemadmodum ea pars, quae hiſtoriam Iulii Caeſaris complectitur, ad huius commentariorum lectionem ſi minus emendandam, at certe diiudicandam utiliter adhibetur, ſic ex hac ad Aurelium, Livium reliquosque, quibus uſus est, ſcriptores utilitatis aliquid redundet; denique, ut iuniores codicum rudes et iudicii in his rebus exercendi cupidi materiam habeant nec vilem nec iuſto pretioſiorem, in qua fingenda tirocinium ponant. Haec autem res poſtulabat, ut codicis ſcriptura integra cum omni vitioſitate ſervatis etiam documenti gratia compendiis quibusdam repraeſentaretur. Itaque fecimus, et in fine brevem explicationem addidimus, adhibita paſſim interpretatione Italica, quam manu ſcriptam aſſervat bibliotheca huius urbis Rehdigerana, de qua prooemii ſupra citati p. LXXXIIII. expoſitum est.

Franciſci petrarce de viris illuſtribus liber primus incipit de Romulo. rc.

ROmulus romanorum Regum primus romaneque rei publice parens fuit ardentis animi vir inprimis atque armis eximius talem venturis nempe ſucceſſibus †facta† fata proſpexerant Quo auctore tot circūtonantibus vicinorum minis edumoſis collibus in celum usque venturi imperii fundamenta conſurgerent. Neque enim tuto poterat molli arce tanta rerum molles imponi Solum ſtabile vehementisque ducem ſpiritus res tanta poſcebat Affuit atque ubi prius herbarum vix armento ſatis herculeo vix capellis fauſtuli habunde frondium eſſe conſueverat illic arcem terrarum omnium ſtruxit ac ſuppremum mortalibus principatum. Is ergo cum Remo fratre ſimul Rea Silvia que et illia dicta matre haud dubia Marte autem ſeu ficto patre ſeu credito genitus ubi primum lucis limen attigit Non in matre ſolum ſed in ſe etiam ac fratre ſeviciam Amulii albanorum regis expertus est Aquo in tyberim mergi iuſſi caſu quodam ſeu quod de tanto futuro Imperio credi licet divina providentia liberati ſunt inmenſis rebus inſperata primordia p̄parante Supergreſſo enim forte ripas amne inacceſſibilique alveo ſtagnantibus ſecus ripam vadis abiecti abeuntibus regii ſcelerios miniſtris incolumes evaſere Eo rurſus ſeu vera ſeu ficta lupa utraque enim fama est Infantum vagitu excita et quaſi humanitus miſerata diverterat Cuius lacte aliti Interim donec a paſtore regio quem ſupra nominavi fauſtulus is erat labellis fere ubera ſugentes lupa illos itidem relambente reperti et usque ad pubertatis annos caritate †propria† patria educati ſunt. Enim vero tunc in dies magis ac magis indoles emergere factisque clareſcere. Iam cari undique lateque terribiles nil in auſum linquere. Iamque alitor ipse rebus monitus in ea quam abin itio conceperat opinione firmari regios adoleſcentes fore. Id aliquam diu cellatum tandem patuit Remo capto a ſatellitibus regis et pene deſtinato atque ad ſolatium in iurie materno avo numitori tradito Cuius in agros fratres ambo Impetum fecisſe ferebantur Quo conſpecto non in iram verſus ut mos est pro in iuria illata ſed latenti quadam animi dulcedine erga illum motus et audito quod gemini esſent Extimataque hinc etate hinc effigie generoſa minimeque paſtorea nepotum in memoriam adductus querendoque circumſtantias pedetentim eo pervenerat ut hunc paulominus nepotum ſuorum alterum esſe minime dubitaret. Itaque liberius illum habere non ut captivum ſed quod vere erat ut ſuum Hinc in perniciem regis pronior via ſiquidem pateſacta Romulo non modo p̄nti conditione fraterni ſtatus ſed origine etiam utriusque in id tempus occultata admonente putativo eos patre non

ſua ut crederant ſed regia ſtirpe progenitos expoſitaque per ordinem et eorum ſimul et avi et matris in iuria Rebus cognitis animoſior Romulus et non modo liberaturus fratrem ſed illum ſeque et avum et matrem vindicaturus accingitur non aperto quidem impetu impar viribus ſed clanculum Iuvenibus hinc atque hinc misſis qui
p. 2. una hora in regiam convenirent | Sic dispoſitis inſidiis et intempus accurrente 5
Remo in amulium irruitur incautum et tale necopinantem Ceſo rege numitor amulii frater et abillo pridem regno pulſus reſtituitur non minus nepotum repertorum quam recuperati regni inſperata ſorte letus ☾ Inde autem quod ingentibus animis anguſtum avitum regnum videretur Alba avo derelicta ipsi vel infancie cunabula vel periculi ſui locum amantes ad iacienda illic nove urbis fundamenta 10
feſtinant. Sic auſpicato horrida et ut proprie dicam paſtoralis regia mox futura
Rome edificatio. aurea in palatino monte conſtruitur Et fratre quidem auſpiciis victo Romuli ſolius ex nomine urbi nomen indictum orbi postmodum populisque et regibus formidandum. Ceterum ſeu hinc orto certamine ſeu contempto fratris †indi† edicto Remus nova menia tranſcendens interficitur Et ſive Imperii cupiditas ſive ille iuſticie rigor fuit 15
variat enim in multis vetuſtisſime rei fides unus romulus regni frena ſortitos patrios ſimul externosque ſacrorum ritus inſtituit regiumque habitum et inſignia ac lictores duodecim ſibi asſumpsit et novas leges edidit unicum et populi glutinum et pacis ac concordie fundamentum ☾ Tria hec maxime providencie videbantur et conſilium .ſ. et augmentum cepte urbis et longevitas Erat enim parvis in menibus 20
magna raritas accollarum Eaque ipsa brevisſimi temporis ſpem dabat propagande ſobolis deficiente comertio Primum igitur centum ex patribus in ſenatum lectis ab etate dicto ordine Nam patrum nomen ab amore curaque rei publice ortum erat Secundum vero duos inter lucos inſtituto aſillo effectum ſc̄m templum greci
Aſilum vocant Quo aperto multa illico vicinis eregionibus turba confluxerat. Tertium 25
nuptiis fiendum apparebat virilis enim tantum ſexus non niſi unius populum ſpondebat etatis que quoniam ſuperbe quin et ignominioſe afinitinis negabantur vi et ingenio parte ſunt Siquidem repulſe ira et dolore disſimulato interim ac ſuppreſſo exquiſitos Rex neptuno ludos parat edicique diem per vicinos populos iubet Qui ubi affuit concurſus ingens utriusque ſexus proximis exurbibus atque opidis rome 30
fuit et ludorum ſtudio nec minus viſcende nove illius et ceu ſubito nate urbis deſiderio Medio igitur ſpectaculo verſis in ludos omnium oculis animisque excondito
Rapte virgines rapte virgines non ad ſtuprum ſed ad nuptias ſpemque progenici. Itaque interindignacionem ac lacrimas delinite blanditiis raptorum ante alios Romuli ſingule ſingulis matrimonio iunguntur ☾ Hinc multorum cauſa radixque certaminum queſti 35
patres et affines virginum violentiam perfidiamque hoſpitum aquibus invitati ad ludos gravisſima omnium in iuria ſe affectos dicerent raptim ſe exurbe proripiunt Reverſique domum meſti querelas ingeminant ſcelus exaggerant Arma capiunt ultionem parant fit exomnibus populis conventus ad ℵ titum tacium ſabinorum regem quod illic et potentie plurimum esſet et in iurie. verum quia p̄ceps 40

ira moras consiliumque non recipit et pro ardore animorum apparatus belli segnis videbatur Quique perse non exspectantes alterutrum in bellum ruunt. Primique omnium Ceninenses cum exercitu in romanos fines irrumpunt Quibus occurrens Romulus hostes in fugam vertit Regemque hostium acronem | singulari certamine congressus interficit urbemque illorum et fuga populi et morte regis attonitam facili capit incursu Ipse victor romam rediens victi regis exuvias in capitolium defert templumque rome primum extruit sub nomine feretrii Iovis quo victores romani duces non nisi de singulari prelio cesis hostium ducibus opima que vocant ferrent spolia. Illic ergo venturi temporis ad exemplum cesi regis ipse spolia suffixit rarum valde sed eximium posterorum †duc†us decus ☾ Proximi anthemnates in romanos agros facto impetu victi sunt amissumque opidum Sed hersilie romulee coniugis interventu que una raptarum erat Raptarumque omnium preces ac vota regis auribus in vehebat misericordiam adepti victricemque in urbem recepti sunt ☾ De hinc Crustumeni arma moventes facili marte franguntur enitescente in dies Romuli virtute translatisque romam victis crescente urbe hostium ruinis ☾ Plus negocii cum sabinis fuit qui quo serius eo maturius agentes capta per dolum arce capitolii proditrice virgine filia spurii tarpeii qui custos arcis erat a quo rupi nomen Ad huc tenere urbis in visceribus anceps prelium intulerunt e loco superiore pugnantes. Inquo quidem corruente hostio hostilo qui pro partibus romanis acerrime dum potuit steterat romana acies omnis avertitur Reluctantem quoque ipsum romulum impellens Ille autem cum nichil humane opis iam speraret Armatas ad celum manus erigens Iovemque ceu pn̄tem compellans obtestansque ut turpis fuge pudorem demeret consternatosque animos suorum celesti ope firmaret ac sisteret Statori Iovi templum ut scriptoribus placet secundum rome vovit. Et quasi receptis celo votis audentior iam prolapsam pūgnam manu impigra redintegrat ita Iovem iubere clara suis voce denūccians. Hinc regis exemplum et Iovis Imperium secuta acies in hostem redit quorum insperato reditu et ante aciem pūgnantis Romuli acri incursu mutatus pugne status Et iam fugiunt qui fugabant. Inter quos ipse quoque metius curtius sabinorum secundum regem vir clarissimus et illo die ante alios factis ac virtute conspicuus impetum non tulit. Palus illi proxima et discrimini fuit et saluti In quam territi saltu cornipedis in vectus magnorum suorum metu in adversam tandem Ripam hortantium viamque monstrancium confirmatus vocibus emersit. Et hinc quoque paludis ortum nomen lacum Curtium dixere. Hoc recepto aucti suis animi Rursumque variante licet iam fortuna Inclinataque insabinos belli molle concurritur. Hoc in statu insperate viam pacis invenit pietas Pūgnantibus hinc viris hinc patribus sexus in memor ac periculi raptarum acies intervenit lacrimosis precibus miserando habitu vel belli finem vel si pergerent Inse prius belli causam verti gladios obsecrantes quam se se in pn̄s cede mutua in longum vero sobolem i meritam exse ortam hi filios hi nepotes tristi paricidio inquinarent nec dum culpe capacibus eternam infamiam irrogarent. Flectuntur hinc inde animi ireque fran-

Ceninenses p. 3.

Antemnates

Crustumeni

Sabini

Lacus Curtius

guntur Mirum dictu in utroque exercitu frangor ſubito compreſſus †am† armorum
et bellantum ſtrepitus tam mittis per modo tam rabidas mentes ſtupor inceſſerat.
p. 4. Nec latere diu potuit mutati illicet affectus | erupere Et pietatem quies et ſilentium
pax ſecuta est iunctis regum dextris ictum fedus et aucta mirum in modum civitas
ſabinorum tranſitu Nec minus utriusque gentis erga optime meritas matronas 5
auctus amor ante alios Romuli qui illarum eximie pietati magnos ac debitos honores
fidennates tribuit ☾ Duo nunc etiam ſuperſunt bella cum fidenatibus alterum qui dum ſurgentis
Imperii vires timent ſuſpectasque habent ante illas quam oporteret experti ſunt
Ingreſſis hoſtiliter in romanos fines Romulus obviam profectus haud procul urbe
hoſtium caſtra poſuit Ingenioque metum ſimulans credulum in inſidias hoſtem 10
traxit ☾ Hinc terror inprovisus et repens fuga usque adeo ut victis victoribusque
permixtis cuſtodes portarum vix inter hoſtem civemque discernerent. Intromisſi
veientes omnes capta urbs ☾ Alterum cum veientibus bellum fuit et fidenatium amore et
romanorum odio excitum Et hiis acie victis prevaſtato agro pacem poſtulantibus
parte finium adempta centum annorum inducie permittuntur. Hec Romuli pri- 15
mordia hic vite curſus hec ſeries rerum fuit Quibus apud ille agreſte genus homi-
num nec dum ſatis eruditos vulgi animos tam paterne quam proprie divinitatis
fidem meruit vir nec animi egens nec ingenii bello inclitus domi prudens populi equi-
tumque centurias inſtituit ut utrumque pacis ac belli tempus ſuis preſidiis niteretur
Trecentis inſuper expeditisſimis armatis ad tutelam ſui corporis eque in pace ac 20
bello uſus est qui celeres dicti ſunt aceleritate derivatum nomen Quibus artibus
et dum vixit clarus et post mortem clarior. populo tamen quam ſenatui acceptior
fuit Nam cum annos 7 et 30. regnasſet reique militaris ſolitas curas agens ad
paludem capre contione in campis habita recenſeret exercitum et ſolis repentina
defectio litterarum neſciis ac viris militaribus improviſa ſimulque tempeſtas horri- 25
bilis que ingenti pluvia et fulminum ſtridore detonuit pripuere undique regis aſpe-
Mors romuli ctum Neque ipse usquam amplius viſus est. Mirum ac pene incredibile tanti regis
exitum populo ſpectante Cui dilectisſimum fuisſe nullus negat tam dubium tamque
occultum esſe potuisſe Opiniones rei varie aliqui ad celum raptum deorumque
concilio aſcriptum volunt Magnus ſaltus hominū armato et peccatis preſſo et ſan- 30
guine lubrico et veri dei celeſtisque vie neſcio Sed nichil est quod non ſibi vehe-
mens et in modicus amor fingat Tempeſtate igitur ſopita cum a patribus qui una
circūfuſi ſteterant populo viſcendi avido et regem ſuum certatim requirenti reſpon-
ſum esſet abiisſe illum ad ſuperos aſtipulante uno teſte creditum Iulius proculus is
fuit inſigni quantum intelligi datur apud ſuos ſanctitatis fama et quod conſtat nobi- 35
litate generis preclara ut qui albanis ortus ex regibus Romamque cum romulo com-
migrans fundator iulie gentis fuit qui prodire auſus inpublicum meſte multitudini
letum attulit rumorem Eo ipso die Romulum celo demisſum plusquam mortali
habitu ſibi affuisſe teſtatus Et tremore maximo faciem eius ſuſpicere non audenti
hec Iuſsisſe annūcciaret civibus ſuis arces bellicas extollere certi humanam omnem 40

potentiam eorum armis imparem fore Suam urbem ſic diis placitum omnium caput ac dominam futuram eſſe terrarum Atque hiis dictis ablatum exoculis in celum aſcendiſſe Hec narranti Iurantique iulio fides habita et divinitatis ſolatio mitigatus p. 5.
dolor mortis et lenita ira quam in patres plebs tam cari Regis morte conceperat.
5 Ita facile quod cupiunt credunt omnes Alii laniatum apatribus occaſione tempeſtatis arrepta paluſtrique forſan limo ne qua veſtigia cedis extarent inter tenebras abditum opinantur Ea ut livius ait per obſcura fama ut vero aliis hiisque clariſſimis ſcriptoribus videtur· utique vera est Quamvis ut ibidem ait idem illam alteram admiratio viri et pavor pñs nobilitaverit. Potest et illud forſitan credi quod quidam
10 ſuſpicati ſunt Neque in celum divinitus ſublatum neque interris humanitus laceratum ſed tempeſtate ipsa atque impetu fulminis abſumptum Cuius in effabilis vis et operatio latens est. Idque omnibus qui aderant quo propius eo magis attonitis atque inſciis accidiſſe. Et opinionum quidem in rebus ambiguis iudiciique libertas multiplex veritas una non amplius. Sed hec ipsa in Romuli exitu ut in plerisque aliis
15 alte latet ⁊

NVma pompillius ſequitur Pomponis filius ſecundus regum. Hic curribus ſabinis ortus atque habitans ſumma religionis ac iuſtitie fama et quaſi aſpectus corporis habitum animi ſequeretur aprima etate canus rome disſencientes de eligendo rege compeſcuit. Nam unius licet urbis incole unum in populum coalluisſent nondum
20 tamen vetuſtatis ī memores diſſidebant votis post Romuli finem ſue utrique certatim ſaventes origini Et quamquam ſuperior romanus ceſſit tamen viri huius reverencie Atque ad ſolum nume nomen omnis est compreſſa diſcenſio Sabinis ingenti gaudio plaudentibus indigne regi romanis ultra meritum honorem tanto advene deferrentibus. Sic electus apopulo confirmatus apatribus peregrinus ad regnum venit
25 Inque urbem romanamque arcem evocans rerum habenas auſpicato quoque ut Romulus fundamenta urbis iecerat ſuſcepit vir divini et humani Iuris conſultiſſimus tranquillitate ingenita paci ſtudens bello abſtinens ſacris deditus Et primo quidem regi propoſito ſimilis fortasſis rerum artibus totiusque vite tenore diſſimilimus Ille enim vi atque armis hic iuſticia et legibus fundavit Imperium Illi bella placuerant.
30 Huic ut dixi pacis amor ac ſtudium fuit. quod ut aſperis belloque asſuetis ingereret animis prudentiſſime contra morbum veterem adverſo remedio uſus Atque ad leniandam populi ferociam armorum natam nutritamque uſu deſuetudinem optimam arbitratus Iani templum ſtatuit Quod apertum belli clauſum pacis eſſet indicium. idque Ianum
ipse toto regni tempore obſervatum providencie ſue repagulis vectibusque continuit
35 bellico intus furore compreſſo pace circum iusticiaque regnantibus Rara deinceps bellacis populi fortuna tam perpetuis motibus ſtirpem ſuam Gradivus exercuit Sic extincti regis Nunctio creditum ſic iusſui obtemperatum fuit. Hic vicinos igitur populos quos alter bello vicerat foderibus iunxit Et quos ille metu preſſerat hic amore ſervavit Mox viſibilium bellorum terrore depoſito adverſus inviſibiles hoſtes

omnem curam omne ſtudium vertit. laſcivie indomiteque libidini que mala ſepe pacis ocium parit deorum metum et vincula religionis qualis illorum temporum eſſe poterat obicit Cui et miniſtros inſtituit ſacerdotes ac flamies vrginesque veſtales
p. 6. ſtipendiumque|de publico veſtesque et reliqui habitus inſignia iubet et ancilia ſolemniter circūferri cerimoniasque multimodas obſervari Quique omnibus hiis preesſet ad quem omnia referrentur. Patricia degente ſummum ſtatuit pontificem Quem prefecit et infernorum ſacris et funerum et procuracioni fulminum atque prodigiorum Multa inſuper id genus que perſequi longum et religioſis vere animis atque auribus vanum etiam ſupervacuumque est. Ille tamen ad hec omnia exarchano
Iupiter Elitius divinitatis elicienda Aram Iovi elitio aventini collis in vertice erigit dedicatque Annum p̄terea in menſes duodecim duobus primis Ianuario ſilicet febrioque additis distribuit Addit et leges multas atque utiles Primus apud romanos legifer. Que ut in vulgi animos altius cuncta deſcenderent quecumque ageret ſe divino monitu alloquioque edoctum ſimulans ſic et diis accepta populoque ſe ſalubria ſancire ſuadet perſuadetque figmento locum et tempus ydoneum nactus in nemus ſiquidem aritinum intempeſte noctis ſilentio ventitabat. Illic cano quodam et umbroſo ſpecu ubi et ipsi nuper cognoſcendi ſtudio fuimus iugis ad fontem aque ſubmotis ſolus arbitris
Egeria ſeſe includens tempus deinduſtria terrebat metu interim comitibus et veneracione perfuſis. inde egrediens cum egeria quadam camenisque quibus ob id meritum ut terrori fideique adderet lucum ipsum conſecraverat de omni ſtatu rei publice ſe tractasſe fingebat et comento fides habita Sic hiis omnibus velut dei ore prolatis adhuc ſimplex et credula plebs intenta tres et XL. annos tot enim regnavit in ſumma pace vicinorumque omnium qui prius oderant amore ac reverentia conquievit. ☾ Hac ſapiencie et virtutis fama ſcriptores quidam adducuntur ut numam regem pithagore philoſophi fuisſe diſcipulum opinentur Quos tam temporum quam locorum ratio redarguit Nam et pithagoram non nume Sed Servii Tullii temporibus centum et eo amplius post annos nec tunc Rome ſed extremo ytalie in angulo floruisſe compertum est. Id ergo propius vero est nullo peregrino magiſterio Sed vetuſta ſue gentis diſciplina quam toto tunc orbe ſanctisſimam fuisſe conſtat vel ut certius loquar Illo inſpirante qui reges et philoſophos doctos facit Regem hunc doctum adeo evaſisſe Quo etiam inſpirante ille philoſophus alibi quidem et etate alia atque alio ſciendi genere doctus fuit Nunc ergo pompilii et quieta et ſapiens qua data erat ulli hominum vita fuit et tranquillus ac facilis vite finis nullis interpellantibus motibus vel civilibus vel externis Obiit ſenex ſepultusque est ſub Ianiculo. tantumque tributum huic regi novimus ut que ipse ſanxisſet nullus hominum niſi idemque infirmare aut mutare p̄ſumeret Siquidem post annos circiter quingentos ſub tempus belli macedonici in agro pectilii ſcribe qui ad Ianiculum erat agricola cui terentio nomen fuit ſulcam moliente profundius Invente ſunt arce due lapidee plumbo operte quarum altera ſepulcrum regis erat Inaltera libri regis latini ſeptem et totidem greci alternis candelarum faſcibus impliciti Illi quidem de iure pontifico.

hii autem de ſapientia conſcripti. qui cum apaucis lecti contra religionem temporum illorum et ſacrorum ritus viſi esſent Iurante ſeu iusiurandum offerente p̄tore nequaquam expediens esſe rei pu. †i† libros illos ſervari aut vulgari ſenatu iubente atque populo ſpectante combuſti ſunt. Inquibus opinari fas est. Idque noſtrorum quosdam opinatos video ſapientisſimum | Regem adferocem populum frenandum p. 7. metu celeſtium et pro tempore utili mendatio diu uſum tandem morti proximum cum pacata ſatis omnia ſperaret nec iam amplius figmento opus arbitraretur veritati nude operam dediſse quamvis ut est dictum occupatis ſuperſtitucione animis veritas ipsa reiecta ſit ſepe cum paſſionibus victa reicitur.

TVllus hoſtilius hoſtilii nepos illius qui ſub Romulo adverſos ſabinos pūgnans occubuerat et avite memorie et proprie merito virtutis Rex creatus tercius Rome regnavit vir acerrimus 2oque regi disſimilimus et ferotior primo. Hic milicie artifex dictus est quia bella que Romulus impetu animi fervidaque virtute gesſerat hic pari animo ſed cautius et ratione adhibita bellicisque artibus gesſit ☾ Primus illi cum albanis pene domeſticum ac civile bellum fuit utrisque una eademque profectis origine. Inter natos parentesque orta dimicatio videbatur ferox miſerandumque negotium niſi ducum providentia miro quidem et prope incruento marte transactum esſet. Id enim ut cognato ſanguini parceretur petierat dux albanus neque quamvis animo et viribus et vincendi ſpe erectior Rex romanus abnuerat neque consilio ducum fortuna deſuerat Forte enim utrique trigemini fratres inventi ſunt et numero pares et nomine ſimiles ac virtute Ttres romani horatii. tres albani curatii dicti Hiis hortatu ducum hinc illinc ſponte ſubeuntibus utriusque rei pu. factum et totius grave belli pondus imponitur ſedere perquam ſolempniter inter partes inito ut penes cuius populi cives victoria penes ipsum populum esſet imperium. Hiis conventis ex diverſo terni fratres prodeunt armati et utroque exercitu ſpectante ac ſollicito ſuturi magis ſervicii quam pn̄tis discriminis obtentu Ipsi quoque non tam ſibi quam quisque ſue patrie ſolliciti tot millium ſuboculis parvam quidem ſed atrocem pūgnam ineunt Cuius ut principium animoſum ſic mirus et fere incredibilis finis ſuit. Primo ſiquidem concurſu duobus hinc romanis interfectis tribus inre albanis vulneratis et exercitu iam albano exultante Romano autem attonito et iam ſpe abiecta deinſtanti ſervitio cogitante Romanus unus qui ſupererat adhuc integer et intactus ferro ſubitum vaſſrumque conſilium capit eternumque pūgnantibus documentum arctis in rebus agili verſatilique animo opus esſe non ſtupido neque inerti. Nempe ſeſe incolumem et viribus indefesſum ſentiens hoſtes ſautios cernens cogitansque quod erat varie illos vulneribus affectos nec pares robore nec inceſſu neque omnino pariter ſecuturos ut circūfuſos distrahat quibus ut omnibus Imparem ſic ſuperiorem ſingulis ſe ſperabat fugam arripit nec multum vie abierat cum retro aſpiciens quod animo conceperat iam distractos hoſtes unumque iam tergo inſtantem videt illum magnā vi converſus obtruncat albanis fruſtra ut opem

bellum tergeminorum

fratri ferant alios duos hortantibus Romanis in opina spe recuperatis animis et suum bellatorem votis ac voce firmantibus Ille cui prospere consilii primordia successissent continuato Impetu in 2m ruens Illum quoque antequam tertius vulnere gravior quamquam iam vicinus accurreret interficit. Hinc iam cum tertio negocii nichil Equi numero sed dispares viribus animisque concurrunt. Itaque romanus attonitum inprovisis eventibus fratrum et vulneribus debilitatum sternit ac iugulat et militaribus exuviis illam atque alios spoliat. Eoque maiore quo in speratiore leticia
p. 8. susceptus asuis victoriam Imperiumque patriam revexit. Sepulcra|olim nunc vestigia sepulcrorum ondimur †usque† ubi quisque occiderat duo simul romana albe tria albana inter se distancia Rome propius sicut illos victor horatius fugiendo distraxerat. Sed hanc tantam gloriam victor tristi mox paricidio sedavit Romam enim rediens hostilibus spoliis onustus cum sororem suam virginem que uni curatiorum desponsata fuerat obviam habuisset conspectoque fratris in humeris sponsi paludamento suis manibus texto sponsalitio munere mestam in publico gaudio deflentemque conspiciens acerrime indignatus illam gladio transfixit Exclamans sic eat quecumque romanum lugebit hostem. Huiusque facinoris reus apud regem et aduum viris dampnatus populum appellans iuri ereptus annosi patris orbitatem deprecantis precibus ac lacrimis con donatus est. Hoc maxime modo alba rome in dicionem quasi mater filie in Imperium venit. ☾ De hinc metius suffetius albanorum dux se apud suos odiosum sentiens quod libertatem fortunasque omnium in tam paucis manibus posuisset ut in gratiam rediret fidenates ac veientes pollicitus se se illis intempore affuturum laturumque opem inromanum bellum impulit Quo cum atullo evocatus exfedere cum exercitu advenisset pūgnaque inita neutram totus in partem inclinare ausus proximum se in collem contulisset exspectaturus rei exitum romanis novitate trepidantibus Tullus exclamat ut ab utroque exercitu intelligeretur exercitu suo id consilio iussuque geri ut atergo hostes adoriretur quo dicto et suis metu transfugii dempto et suspitione hostibus iniecta victoriam maturavit. Postquam cum ille gratulabundus romanis sua signa coniungeret Rex gravibus verbis increpitum gravi itidem nec iniusto tamen puniit supplitio. Nempe ut divisus enim huc illuc proditoris animus fuerat sic quadrigis indiversum actis discerpi corpus iubet albamque subverti et cognatum populum romam transvehi atque incelio monte constitui ubi ipse sibi etiam sedem legit. Tandem cum Sabinis his qui a Romulo relicti erant intra fines patrios congressus ad silvam que malitiosa dicitur atroci plio victor fuit Cumque nullum belligerandi finem facturus videretur et civitas peste ingenti et ipse iam senior dura correptus egritudine ac totus insacra versus et numoquam tullo similior factus esset ad extremum cum regnasset annos duos ac xxx tota cum domo sua fulmine ictus interiit.

fidenates et veientes

Supplicium metii
Subversio albe

ANcus martius regum quartus nume nepos exsilia moderato expriorum moribus animo fuit et numa bellicosior et mitior tullo inprimis sacra que avus instituerat hic

inſtituit inbello ſacerdotes ſilicet feciales cerimoniasque novi ritus ſolempniterquè nova inſtituta
repetendarum rerum et ni reddantur indicendi belli morem diu apoſteris ſervatum
quo ipse primum uſus bellum indixit atque intulit latinis ad eum diem romana arma
non paſſis et ſpernentibus manſuetudinem regiam et vana ſpe deluſis quaſi avito
5 more ſacrificulus non bellator rex aras non acies ſacra non arma tractaturus esſet
Quod ubi ille perpendit et expediens intellexit primi magis aut tercii quam 2i regis
uti moribus comisſa aliis ſacrorum cura toto animo in bellum verſus politorium politorium
latinorum urbem aggresſus expūgnat populum capte urbis hoſtium romam|aven- p. 9.
tinum in montem transfert quem post aliis eorundem captis urbibus transvectisque
10 romam populis ĩplevit. Politorium de hinc natrium alatinis occupatum rurſus in
vaſit et ne amplius occuparetur evertit Omni tandem latinorum potentia adurbem
meduliam contracta ſepe pūgnatum varieque adextremum victor magno p̄lio roma-
nus multisque latinorum milibus captis inque urbem romam traductis neceſſe
habuit aventini ſpatium laxare et id addere quod aventinum ac palatinum montes
15 interiacet Ianiculum quoque teneas tyberim non id quidem neceſſitate ulla vel Ianiculum
penuria locorum ſed providentia futurorum Ne forte profugium hoſtibus fieri
poſſet atque eam ipsam obcauſam primus rome pons ſublitius factus murosque pons ſublicius
Ianiculo circūductus ut tutela et commeatu urbi iungeretur foſſa ingens p̄terea
circa urbem et carcer urbe media creſcentibus cum ipsa urbe flagitiis oportunus
20 extruitur Prolatati etiam fines ſilva meſia p̄repta veientibus. Inque ipso maris flu-
minisque confinio hoſtia urbs fundata quodam quaſi preſagio future magnitudinis hoſtia urbs.
ut quod ait florus totius mundi opes et commeatus illo veluti maritimo urbis
hoſpitio reciperentur. Saline inſuper facte usque ad hoc tempus urbi utiles
Auctumque feretrii Iovis templum Obiit quatuor et viginti annis in regno actis
25 quamquam in matura morte p̄reptum ſcribat Plinius non potuisſe prāre qualem
promiſerat regem.

IVnius brutus fundator liberatatis vindex pudicicie ob illatum lucrecie inſigni
femine per vim ſtuprum aſexto tarquinio Romani regis filio Cum ipsa quidem
impatientia ac dolore facinoris coram ſuis queſta ſeſe propria peremisſet manu
30 Ceteris in lacrimas ac querelas verſis indignitate rei regumque odio accenſus quam-
quam regia ſorore progenitus Ingenioque et animo quem metu tyrannidis propter
interfectum arege fratrem ſuum diu celaverat pateſacto principem ſe publice ultio-
nis exhibuit magnumque opus ſed favente iuſticia ac populo aggresſus tarquinium
ſuperbum ſuosque omnes roma expulit quo merito primus conſul ne quod nūquam
35 tractu temporis ut fit deſiderium regie poteſtatis animos invaderet populum iura-
mento aſtrinxit neminem ſe paſſuros rome regnare. dehinc ſenatorum numerum
auxit ut trecenti esſent additis qui deerant ex equeſtri ordine vinculum civilis ordi-
num permixtione concordie. fecit et ſacrorum regem ne quoniam geri aregibus Rex ſacrorum
quedam ſacra conſueverant vel hoc pretextu poſſet aliquando pn̄tia regis optari

Ac ne ille forſitan regio nomine ſuperbiret pontificis eum maximi ſubiecit imperio
L. tar. Collatinus tantus denique nove libertatis amor inceſſerat ut collegam ſuum lucium tarquinium
collatinum Cuius inregibus expellendis in ſignis opera fuerat et preclara in rem pu.
fides propter ſolius nominis odium non abire tantum coegerit magiſtratu ſed etiam
exurbe discedere et nobiliſſimos adoleſcentes filios ſuos quia conſilii reducendorum 5
Mors filiorum bru. in urbem regum participes ſuisſent ſerviliter virgis ceſos ſecuri percuti occidique
iuſſerit ubi maiore patrie quam ſui ſanguinis pietate triſti ſpectaculo ſeverus pater
interfuit. Quibus rebus cum rex exul obſtructum ſibi fraudis iter intelligens ad
apertam vim atque etruſcorum confugisſet auxilia Et hiis fretus magno cum exer-
citu in romanos fines intrasſet Profectumque obviam brutum Aruns filius regis 10
conſularibus fulgentem inſignibus conſpexisſet acerrimo dolore preptique regni
memoria excitus atque impulſus equo calcaribus adacto ruit inconſulem Quod ille
p. 10. advertens non | minori animo inhoſtem fertur tantoque Impetu et tam nulla ſui
ipsius protegendi ſed ſola hoſtis feriendi cogitatione concurſum est ut alternis con-
fixi haſtis ambo pariter ſternerentur. Supraque occiſum ſua manu Aruntem brutus 15
ipse mutuo vulnere expiraret ut flori utar †l† verbo quaſi conſul adulterum ut ille
ait ſeu verius adulteri fratrem regno pulſum vita pelleret et ad inferos ſequeretur
funus conſuli preclarum rebus omnibus factum ſed nulla re magis quam quod eum
matrone omnes ut parentem anno integro luxerunt ¶ De horatio Cocle.

DEhoc viro nil nunc aliud occurrit niſi illa mirabilis et vix credibilis pūgna 20
defenſusque pons ſublicius per †hu† hunc unum contra omnem exercitum tuſco-
rum donec atergo fractus precluſusque hoſtibus aditus indignante rege ac ſtupente
exercitu quodvir unus isque monoculus ut qui iam alio inprelio oculum alterum
amiſisſet tantum contra tot armata hominum milia auſus esſet fracto ponte ipse
ut erat armatus ſancte inquit pater tiberine hunc militem tuum faventi flumine 25
precor accipe et hec dicens exalto in tyberim ſe proiecit et ad ſuos ſoſpes enavit
niſi quodin caſu ipso ut quidam tradidere ſagitta femure traiectus claudus evaſit.
Quod cum ſibi post tempus ut perhibent in peticione honor' obiectum esſet ut
vicium magnifica prorſus et facto par reſponſio perſingulos inquit gradus admoneor
triumphi mei. Huic tanti virtuti non ingrata civitas fuit Statua illi in cōmitio 30
poſita et de publico donatus ager terre quantum uno die circūducto aratro posſet
amplecti. Sic honore ſimul et comodo auctus inpn̄s ac in poſterum rei fama plures
miratores repertura quam credulos.

LVcius Quintius Cincinatus patricia degente vir fortisſimus. Sed condempnacione
filii distractis bonis ad in opiam redactus transtyberim habitavit ruralem ac modi- 35
Equi cam vitam agens Quo tempore Equorum inimice gentis incurſu pervaſtati†ı†s agris
et legatis romanorum ad querendum de in iuriis inſolenter aduce hoſtium con-
temptis Cum ad ultionem conſul alter inalgidum misſus obſideretur cumexercitu
nec in altero ſat virium esſet ad collegam liberandum attonita ac turbata urbe

adextrema remedia recurſum est ſummi ſilicet magiſtratus Conſenſuque omnium civium hic dictator factus atque in agro ſolus inventus ruſtico intentus operi audito patrie ſtatu adquem nūcciandum venerant legati aſenatu misſi et honorem et laborem pium prono animo ſuſcepit profectusque conſeſtim transmisſo tiberi exceptus
5 aſiliis ac ſenatu et populo quamvis populo morum auſteritate ſuſpectior collecto exercitu. ultro omnibus nomina dantibus ſpe certa ſub tali duce vincendi dispoſitoque urbis ſtatu die proximo ſubnoctem roma egresſus alacritate mirabili atque ardentisſimo militum hortatu mediaque ad hoſtem nocte perveniens etconſulem et exercitum obſidione liberavit et duces ac legiones hoſtium magno prelio victos ut
10 etiam in caſtris morem ſervaret agricole primus omnium ſub iugum ceu totidem boves miſit direptis caſtris et preda inter milites diviſa receptisque opidis que ab hoſtibus tenebantur. hiisque omnibus inextimabili celeritate confectis romam rediens militaribus ſignis et ducibus.hoſtium ante currum actis utroque exercitu proſequente liberato ſilicet ac victore|preda hoſtium onuſto ſolempniter triumpha-
15 vit et dictatura quam ſemeſtrem acceperat quia non amplius rei publice neceſſariam videbat die ſextodecimo depoſita ad agrum ſuum rediit ☾ Idem post octogeſimum vite annum Cum Spurius Melius profuſis largitionibus ad regnum aſpiraret neo conſules quam clari viri et fortes auderent ſe pro bono publico tantis populi motibus opponere multum prius excuſata etate conſcenſu bonorum tandem civium coactus
20 aſſerencium plus in illo ſene quam in omnibus aliis vel Iuvenibus vel ſenibus eſſe opis atque conſilii dictator iterum factus dicto mgrō equitum Servilio halla viro forti magnisque rebus audendis ydoneo et melium oppresſit et ruine proximam ſuſtinuit libertatem ☾

Misſi ſubiugum p. 11.

Spurius melius

MArcus furius camillus fervente romanorum ac veyorum bello tribunus militum
25 conſulari ptāte ter fuit Qui tribunatas obdiscordiam multiplicem non modo inter patres et plebem ſed inter ipsos quoque eollegas qua usque in discrimen rei pu. atque ignominiam est processum ocioſi pene vīs viro egregio fuere. Magnis quidem perfines hoſtium excurſibus predaque ingenti advecta iuſto tamen prelio nil actum donec creſcentibus domeſticis et externis malis terror publicus dictatorem
30 Camillum dici compulit tunc vero mox ut Imperio ſolus fuit qui vir eſſet eſſet apparuit. Inprimis publio cornelio Scipione mgrō equitum dicto ineos qui degeneri metu in obſidione veyentana romana ſigna reliquerant militaliter ultus confirmatisque pro tempore ſuorum animis et conſcripto novo exercitu nullo tergiverſante ſub tali duce militare nuncupatis votis ad in imice urbis obſidionem profectus tanta
35 animorum alacritate ut novo cum Imperatore mutata fortuna imperii videretur nepeſinis in finibus cum capenatibus ac faliſcis qui cum hoſtibus coniurati erant non minori conſilio ac virtute quam proſperitate conflixit victisque duobus populis ac direptis caſtris hoſtilibus inter milites partitus est predam maxima tamen eius parte remiſſa queſtoribus. Hinc ad illam quam dico longam obſidionem ac diffi-

p. cor. Scipio

cilem perveniens mira conſtantia anno tandem decimo veyos cepit Actisque ſub
veyos capitur terram cuniculis magnisque aliis apparatibus pertinaciam hoſtium expūgnavit dies-
que ille multa hoſtium cede tranſactus est donec adictatore esſet edictum ut iner-
mibus parceretur. hic cedibus modus tum captis qui arma poſuerant romani milites
in predam verſi omnes cui nullius hoſtis ad eum diem preda par fuerat Cuius 5
dictator ipse magnitudinem conſpicatus fertur ſublatis adcelum manibus oraſſe ut
ſi cui deorum nimia ſua vel populi romani proſperitas viſa esſet ne nimis aut ſibi
pia p̄catio camilli iraſceretur aut populo hasque inter preces cecidisſe eum proditum memorie est.
Omen malum Idque omen et private ſue damnacionis et inſtancium rei. pu. cladium fuisſe. Hac
victoria rome gaudium ingens fuit quod post decennem obſidionem infeſtisſima 10
urbs hoſtium capta esſet ut ſicut vicinitas odium in vidiamque acuit vix infeſtior
postmodum numantia fuerit aut cartago. hinc quatridui ſupplicaciones quante
nuquam antea et per omnia urbis templa discurſus matronarum certatim grās diis
agentium dictator univerſo populo et cunctis ordinibus obviis ſumma omnium
leticia atque inſolito honore ſuſceptus triumphoque longe aliis ad id tempus clariore 15
p. 12. ſupra humanum | habitum urbem est ingresſus Atque incapitolium aſcendit currum
aureum equis quatuor niveo candore trahentibus. Ipse quidem perſolutis votis
depoſuit dictatu†m†ram vir et armis et animi moderacione clarisſimus. Sed nulla
claritas vacat invidia Ea nempe iam pridem alienatos acamillo plebis animos magis
ac magis avertit querentibus paſſim cinibus et tribunis plebem de more turbantibus 20
quod votis atque †placitis† politicis ſic hoſtilem predam victor extenuasſet ut vulgi
deſiderium fruſtraretur ☾ Pendente tamen in vidia priusquam in eum gravius con-
ſuleretur quanto tribunus militum factus est conſulari ptāte phaliſcumque illi
bellum creditum hinc exortum quod cum veyentibus phallerii coniurasſent Quos
cum p̄lio vicisſit et direptis horum caſtris predam omnem ad queſtores reie- 25
eisſet adhuc gravius militum in ſe animos accendit qui ſe p̄mio bellico pri-
vare egerrime tollerabant Sed virtutem viri rigidam ſimul oderant ac ſtupebant
☾ Inde cum obſidio prevalide ac munite verbis nichilo brevior futura videretur
quam vientum fuisſet ducis virtus ac fortuna incruente honeſteque victorie viam
fecit magiſter intra urbem erat nobilium puerorum hic extra muros perludum 30
atque exercitum educere illos in pace ſolitus morem ipsum bello etiam ſervabat
non vetantibus patribus propter in acceſſibilem loci ſitum Id cum ſepius faceret
uentique ſuſpicante aliquo ludo prolixiore ſemel in cautos in romanas ſtationes
atque inde in caſtra et ad tentorium ducis adduxit dicens ſe in illis pueris quorum
patres primi in populo esſent urbem ipsam tradere romanis. Quo iuſtus et magna- 35
nimus dux audito aſpernatus est donum et habere ſecum faliſcis armatum bellum
ait iuſtis de cauſis quod populum romanum nil de eis tale meritum ad veyos offen-
disſent Eos ſe ſuamque urbem ut veyos armis et romanis artibus non fraude
victurum neque in etatem illam arma. verſurum Cui in medio etiam tumultu capta-
rum urbium parci ſolet. Hiis dictis vinctum nūduque illum pueris dedit virgasque 40

ſingulis dari iuſſit quibus agerent proditorem Quorum reditu et novitate ipsa
ſtupefacti primum cines et mox cauſa rei cognita mutati repente animi publicoque
deconſilio legati ad camillum misſi et ab eo· romam ire ad ſenatum iusſu oroē pul-
cerrima ſe ſe ſuamque rem publicam in ptātem romanorum tradidere camillus et
5 hoſtibus carus et civibus et utrisque mirabilis romam rediit. Aliquantoque gratius
quam de veys olim non curru purpureo neque equis albis neque arcu marmoreo
quia ſine prelio res acta erat ſed amore ac ſtupore omnium in animis hominum
triumphavit ☾ Neque diu tamen virtus ac gloria et res geſte conceptam prius invi-
diam oppresſere quin plebem ſepe nimie libertatis ac licencie arguendo inſe irri-
10 taret atque ab apul†io† eyo tribuno plebe accuſatus prop in iquam vientane prede
distribucionem intercurrente per eos dies adoleſcentis morte filii hinc publico hinc
privato affectus incomodo in exilium ageretur precatus deos in ipso abitu ut ſi hoc Exilium camilli
in iuſte pateretur quam primum ſuis ſe civibus et ingrate patrie neceſſarium atque
optabilem fieri vellent. Que ut digne ſit haud irrite pces brevi post fuere ☾ Para-
15 batur quidem ut exproſperis ſic adverſis exrebus excellenti viro decus Itaque cum
per id tempus gallorum primo | poſtea germanorum populi noviſſimique Senones p. 13.
galli frugum omnes vinique dulcedine que adhuc illos hic detinet in italiam
irruentes Innumerabili cum exercitu fudisſent bello etruſcos ea tempeſtate magnam
partem ytalie poſſidentes ac finibus expulisſent tandem apennum transgreſſi et
20 cluſinos regni caput aggreſſi ſunt Et cum petito aromanis auxilio quod exercitum
legatio misſa esſet ſabii ſilicet tres germani fratres illi et Iuniores et ferotiores fabii
quam neceſſe erat ad tractatum pacis in Iunctique muneris obliti quaſi non ad
pacem ſed †ad† ad bellum misſi gliſcente iurgio arma capiunt ducemque bellorum
interficiunt Qua iniuria galli quamvis ad vindictam fervidi legatos tamen romam
25 premiſerunt ſontes ſabios iure gentium depoſcentes Quod dum negatum esſet in-
ſuper et qui ad ſupplicium petebantur ad honorem publicum evecti haud in merito
indignati galli deſerto bello etruſco romam citato agmine petiere omni iam divina
et humana ope deſtitutam nichil ibi providentie nichilque conſilii nichil denique
romani moris romanorumque fuit animorum Occurſum lente ſine ordine ad flumen
30 haliam pūgna comisſa est undecimo lapide aburbe roma victi igitur romani et fuga
effuſi atque inſequentibus gallis capta urbs trucidatus ſenatus incenſa omnia preter Captio Rome
capitolium egre apaucis Manlio duce defenſum dubiis caſibus varioque discrimine
non hoſtibus tantum ſed quod est fortune proprium adverſe vicinis quoque tuſco-
rum populis in afflictas res romanas inſultantibus. Cum tentata nequitquam ſepe
35 tarpeye arcis expugnacione galli capiendi vallidum et egregie defenſum locum ſpe
depoſita ad obſidionem eius conſilia verterant Et quoniam frumentum omne in-
cendio urbis abſumptum erat dum vicina undique populantur Caſus illos quidam
ardeam tulit ubi tunc camillus exulabat Qui diis iratus atque hominibus perpetuis
ſuſpiriis et angoribus tabeſcebat ſepe meſtus publica magis quam privata miſeria conqueſtus camilli
40 ſecum querens ubi nam viri illi cum quibus veyos ac phalerios cepi cum quibus

tociens hoſtes ſudi quorum omnibus inp̄liis felicitas magna quidem multo autem virtus maior fuit An vero omnes obiere? an in feminas verſi ſunt an quid monſtri et in fauſte transformationis incidit? Talia volventem ac deflentem repentinus rumor perpulit gallos prope eſſe deque hoc ardeatis trepidos conſilium advocaſſe Cui ille ſe quaſi divino quodam ſpiritu impulſus ī miſcuit et p̄rie memor oblitus ī 5 iurie hortatus est ut benefitiorum que aromanis accepiſſent memores et ſuorum discriminum providentes ſe ducem ſequi vellent. Oſtendens ſe illis bone tractationis nullam alibi quam inrebus bellicis poſſe quam vehementer optaret vicem reddere bellicis enim artibus ſe in p̄ria ſua clarum et in victum armis hoſtium abin vidia civium victum eſſe docens preterea gallicam gentem laboris impacientem et terri- 10 bilem pocius eſſe quam fortem. ſemper quoque ſi tunc maxime fortune blandiciis et ſucceſſu nove proſperita†ſ†tis incautam promittensque eis de illa letam facilemque victoriam quod ſi falleret nullum ſe ſupplicium recuſare non fuit longa opus
p. 14. perſuaſione iampridem erat animis inſitum nullum in terris illi parem|bello vivere Itaque conſilio ſoluto curati corpora ſigno dato Camillo duce prima nocte portis 15 egreſſi gallorum caſtra prope urbem nullo ordine poſita nulla defenſa cuſtodia ut qui penitus ſe victores crederent quibus nichil formidabile ſuperesſet irrumpunt
Strages gallorum ad ardeam Quamobrem non pūgna ibi ſed fuga fuit ac cedes. Nudi ſopitique undique obtruncantur Quos fuga abſtulit in agrum antiatem devenere ibi etiam acivibus loci illius fuſi ceſique omnes hec abn̄tis offenſique camilli in p̄riam pietas fuit. Inhoc ſtatu 20 exul inclitus camillus ſuorum civium in memoriam reverſus et quod unum abiens oraverat neceſſarius atque exoptatus ingrate p̄rie ab exiguis ac diſperſis romanorum reliquiis lega lata dictator eligitur Ipse apud ardeam delectu perſe habito luciam valerium quem abn̄tem mgr̄m equitum dixerat lacerum atque afflictum exercitum romanum recolligere ſibique obviam proficiſci iubet. Cum Interim capitolii defen- 25 ſores fama ultima cogente et omnis auxilii ſpe ſublata pacti auro ſalutem deſolacione agerent. Dumque aurum librant et ponderum que hoſtes attulerant iniquitatem cauſantur atque illi querelis iuſtiſſimis inſolentes minas quin et gladios intentant Credo nolente deo exprobracionem hanc eternam principi populo inflingi ut auro vitam redemiſſe diceretur dictator litigantibus incidit et fedus 30 infame disturbat invalidum dicens quod in iuſſu ſummi m̄gr̄atus ictum eſſet hoſtibus ut ſe ad prelium parent civibus ut ferro non auro libertatem p̄riam redimant edicit pugnatur intra ipsam ſemiruptam ac ſemiuſtam urbem et gallis illic
Cladcs alia gallorum acie fuſis rurſus extra urbem acri marte concurritur Quo prelio nec fuga nec captivitas ſed ſola ſtrages hoſtium fuit ne nunctio quidem cedis elapso victor camillus 35 2°que romane urbis conditor dictus liberatam in p̄riam inſigni rediit triumpho quam manu ſervata lingua iterum ſervavit dum tribuniciis contentionibus ſe, ſe opponens multis abeundum exincenſa everſaque urbe cenſentibus veyosque in captam urbem commigrandum pia et gravi or̄one ut maneretur obtinuit (Sic reſtituta primum mox ſervata et ſtabilita ſed imperii camillus iam ſenior ſed hand 40

dubie gloriosissimus civis habebatur et in quem spes omnes rei pu. residerent.
Itaque cum propter recentis magnitudinem ruine romanum nomen ab hostibus
liberatum circususis ytalicis volscis equis etruscis latinisque et hernicis odio esset
atque contemptui et ad illud opprimendum magne coniurationes facte nūcciarentur
5 adexpertam eius virtutem inextremis periculis recursum est factus igitur dictator
tertio Servilio hala mgro equitum dicto exercituque conscripto non Iuvenum modo
sed senum quibus ulle essent virium reliquie Primum adversus volscos profectus bellum contra
Iam fama ducis attonitos primos illos fudit impetu Atque instans profugis vastans- volscos et Equos
que omnes illorum fines ad dedicōm compulit anno postquam rebellare ceperant
10 septuagesimo. hinc continuata felicitate simul ac virtute equos etiam oppressit non
castris modo sed urbe illorum capta. Hec inter cum etrusci sutrium obsiderent et
petito aromanis auxilio senatus censuisset Camillum quam primum posset opem
ferre supplicibus. Neque illi extremis malis edomiti | moram decreti auxilii pati p. 15.
possent Atque ideo coacti se se hostibus dedere seminudi egrederentur Camillum
15 obvium hūre cuius ad pedes provoluti omnia lacrimis ac lamentis mulieribus im-
plevere Quos ipse consolans parcere querelis iubet gemitum atque dolorem se se
hostibus afferre Inde urbem ipsam et in cautos nullique deditos custodie victores
aggressus Sutrium eodem illo die quo abhostibus captum erat civibus restituit multi Sutrii recuperatio
etruscorum intra muros cesi obseratisque ne ad fugam pateant portis edicto tandem
20 dictatoris parci Iubentis imbellibus arma deposita deditique omnes sic repente victi
populi tristicia ingaudium victoris leticia ingemitum versa est dictator romam
rediens triumphavit Captivis hostium ante currum actis ac venditis quorum expretio
matronis romanis aurum quod bello vyentano pro implendo voto apolinis ultro
obtulerant persolutum dereliquo tres crateres aurei quibus camilli nomen inscri-
25 ptum fuit in cella Iovis in capitolio dedicati sunt ☾ Per idem tempus cum antiates
auxilio latinorum freti arma movissent et camillus forte tunc tribunus militum
esset in mgrātu Inquo si non esset dictatorem eum dici oportere Ceterum et college
omnes unanimiter ea modestia fuere ut quidquid rei bellice incidisset totum uni
Camillo incumbere faterentur seque illi obtemperaturos neque omnino sue detra-
30 ctum rei credituros quod illius maiestati ac glorie cessissent Sic camillus tribunus
militum non tam consulari quam dictatoria potestate actis gratiis et senatui et
collegis pro tantis honoribus tamque insolitis proquibus cum magnum sibi onus
apopulo sibi impositum diceret qui eum iam quater dictatorem creasset scrupulum
lectori inicit quia post id tempus bis dictator dicitur neque tamen nisi quinquies
35 dictator fuit nisi forte hunc animum collegarumque consensum se sibi ad omne
obsequium subientium pro una dictatura accepisse eum intelligimus gratorum more
hominum bnfitia et honores quos acceperint animo semper ac verbis amplificantium
Quo inclinat opio ad id maxime quia cum collegas quadrifariam dimisisset suum
cuique munus imponens uno lutio valerio in partem administrandi belli remanere l. valerius
40 secum iusso atque ad parendum omnes pronis volentibusque animis se se offerrent

lucius valerius hoc amplius addidit Camillum ſibi dictatorem ſeque illi mgrm equitum futurum tanta viri erat admiratio ut nullus licet par offitio illius virtuti cedere recuſaret. Hoc tanto tribunorum militum conſcenſu et ſummo gaudio ſenatus ac ſpe omnium ad ſatricum ductus exercitus ubi non tm volſci ſed latini hernicique magnis exercitibus inventi paucitatem romanorum terrebant ita ut centurionum relatu dux cognoſceret pigre abexercitu arma capi tepide inplium iri pavidas demum voces militum auditas uni ſilicet centum cum hoſtibus rem futuram vix hoſtilem aciem inermem licet tollerari poſſe. Quod ubi agnovit equo inſidens acriter increpitis militibus quaſi victoriam deſperarent ſubcamillo duce eo quod dictator non eſſet ut quondam ſed tribunus militum et quaſi non virtus ſed dignitas victoriam daret ducem ſuum non agnoſcerent quod non ſummo eſſet Imperio demum magnifica ſpe
p. 16. victorie iniecta equo deſcendens vicinum ſigniferum manu|prehenſum pedes inhoſtem trahit tanta ſuorum preſertim iuvenum verecundia videncium ducem ſenem ſe pedibus preuntem ut omnes magno clamore ſequerentur mutuo ſe ſe hortantes ducem tuum miles ſequere tanto etiam hoſtium pavore ut conſpectum romani ducis ferre vix poſſent Sic quacumque vadentem victoria ſequebatur Quod in eum
bellum cum volſcis latinis hernicisque maxime enituit dum ſiniſtra romana acie pene iam victa et in fugam verſa ipse re comperta equum rurſus aſcendens inclinatam rem ſolam ſui pntia erexit voce manuque indicans quam turpis eſſet illorum fuga commilitonibus eórum omni alia pngne in parte vincentibus denique iam prolapsa hoſtium fortuna cum romani exercitus labor omnis eſſet terga hoſtium cedere qui in tanta fugientium turba paucis prelio †con†feſſis haud exiguus videbatur repentina tempeſtas magnis ymbribus et nox ſuperveniens non prelium dirimere ſed victoriam romanam et ultimum hoſtium excidium distulere Qui ut victos ſe taciti faterentur nocte illa latini hernicique clanculum abiere volſcos inſecutus romanus exercitus intra ſatricum incluſit
Satricum quod incurſu ſubito expnat. victi hoſtes obiectis armis ſe ſe romano duci dedidere
Antium Qui nichil omnibus hiis actum putans de oppugnando antio quod volſcorum est caput agitabat et hanc obcam romam regresſus erat ut ſenatum conſuleret. Sed differente fortuna ſeditioſe gentis ultimam ruinam dum de hoc in ſenatu agitur in etruriam camillum traxit neceſſitas ſotiorum Sutrinis et nepeſinis contra in curſus
Sutrini etruſcorum auxilium petentibus ut camillus ſuccurreret ſenatus edixerat loca enim
Nepeſini illa urbi proxima Etrurieque in faucibus erant. Merito itaque et etruſcis novi aliquid acturis illa aggredi et romanis illa defendere vel recuperare ſtudium erat. Profectus igitur illuc Camillus ſutrium primo de hinc nepete primum iam pro parte occupatum vix altera in parte reſiſtente populo ſecundum ultro traditum pacifice ab hoſte poſſeſſum reperit utrumque pervim emanu hoſtium eripuit magna utrobique etruſcorum cede ☾ Ortum inde ſeu verius renatum volſcum bellum ſuaſit ut Camillus ſexto tribunus militum crearetur college demore quinque additi Cumque camillo mandatum recens illud bellum eſſet fortitusque idem quisnam ſibi excol-
lucius furius legis ad iutor eſſet Sorte ibi lucius furius obtigit non quod cuiusquam ope ſpecta-

tissimus dux egeret Sed disponte reor deo ut exillius erroribus novam sibi gemine glorie†am† mam inveniret Qui ultime iam etatis cum esset et iure iurando excusare i becillitatem corporis in comitio voluisset reiectus apopulo qui de eo usque ad extremum spm magnam spem in dubitate victorie concepisset oblatum belli onus
5 subiit. ut is quem defectum viribus sed sensibus integrum etmente prevalidum civilibus pridem rebus neglectis bellorum studium accuebat armorum exercicio iunescere videretur. Itaque cum collega legiones quatuor ad satricum duc quod tum maxime volci oppugnabant Qui multitudine freti non mo non detractavere certamen sed verbis etiam insultabant Quod preter unum Camillum qui gerende rei
10 tpus oportunum exspectabat romanis omnibus indignum videbatur tociens victis eam esse fiduciam nulli tamen indignius quam college et natura et etate ferocissimo Cuius ardore militum vocibus | excitato cepit multa quidem adversus Camilli non p. 17.
virtutem Inquam vere nichil dici poterat sed etatem loqui. Iuvenes bellis ydoneos senibus animos ipsis cum corporibus frigescere. Idque si aliunde nesciretur excollege
15 mutatione notum fieri qui urbes et opida primo adventu capere consueverit Nunc torpore pressus insolito quasi obsessus incastris sedeat Et illi quidem vite satis et glorie superque rei· pu· que in mortalis esse debeat pluribus ducibus opus ee. Nec ullius mortalis quamvis egregii ducis satis esse virtutem. Hec et his similia sepe cum plaudente iactaret exercitu ipm tandem Camillum increpans ut suos vincere vinci-
20 que hostem sineret oravit. Ille autem bella que sui solius ductu atque auspiciis gesta sint hactenus successisse feliciter respondit nunc se in collegam nullum Ius hre. Itaque nichil obstare quin quod sibi reique publice expediens iudicaret ageret reliquis inexpeditionibus quas multas obierit solitum se iubere non parere in hac college equo aio cessurum unam se senecte veniam precari ne in prima acie locetur
25 sed insubsidiis maneat. Hec college. deos autem orare ne quis eventus in opinus consilium suum indilatione positum reddat utilius hiis dictis lutius furius aciem animosius quam cautius instruit atque in hostem ducit Aquo quidem ficto metu in insidias deductus cum hostis impetum ferre non valens fuga precipiti remearet. Camillus senex suorum manibus equo impositus fugientibus suis et in sequentibus
30 hostibus se se opponit etincrepita suorum ignavia cives profugos sistit hostes reprimit Cuius reverentia ac stupore animatus qui modo fugiebat et perterritus qui fugabat atque infugam versus effecere ut camilli preces irrite essent quibus optaverat nequa fortuna suo consilio faveret. hostes cesi captique inquibus cum tuscu- volsci iterum victi
lani aliquot noti essent irrogatique se iussu sue rei pu. in exercitu hostium mili-
35 tasse dicerent quod postea fim' apparuit. Id bellum Camillo victori creditum permissumque ut quem vellet e collegis participem laboris assumeret. Ille non alium quam lucium furium elegit Sic illius in famiam minuit suam gloriam auxit atque ita ut supra dixi exillius errore geminam laudem primo quidem bellice virtutis de hinc magne modestie quesinit (Post multum tempus in extremis civilium conten-
40 tionum periculis quarto dictator creatus est Inqua dictatura preter minas et in

crepationes plebis acerrimas memorandum nichil actum legitur. Sed pendente cer-
tamine quod vicio se creatum deprehendisset mgratu abiit. Anno denique insequenti
dum quiete res viderentur subito belli gallici tumultus exarsit Quibus motibus
romani ad solitum summi Imperii remedium recurrentes ipsum illum camillum nam
quem alium parem invenire potuissent dictatorem creant Qui dicto mgro equitum 5
T. Quintio peno profectus cum exercitu in agro albano magno prelio hostes fudit
Et in acie et in castris multa milia periere Reliquias fuga in apuliam abstulit. Hac
victoria triumphus glorioso seni senatu ac populo consentiente decernitur ut silicet
uno ad ultimum tenore conspicuus non alium vincendi et triumphan' quam vivendi
exitum hret · brevi siquidem post hec annis quinque et vinginti exquo priam emanu 10
hostium ereptam collapsamque in cineres restituerat obiit morti sibi utique matura
p. 18. sed acerba rei· pu· vir inclitus sine sui | ymo sine omnis ante se temporis exemplo
omni prorsus sed presertim bellica gloria singularis

TItus Manlius torquatus apre lucio Manlio Imperioso viro asperioris ingenii
propter lingue tarditatem exurbe quodammodo relegatus et rure iussus hitare cum 15
audisset prem ipm at tribuno plebis pomponio accusatum eique inter cetera crimini
datum quod filium male tractaret non asperita †s†tis memor sed pietatis egregeque
ferens vel iure vel in iuria Inparentem calupnie materiam exse queri diluculo ad
urbem tribunique domum venit opinantis aliquid illum novi consilii afferre ad cri-
minacionem male dese meriti pa†r†tris. hac spe submotis astantibus solus ad missus 20
pietas erga prem stricto raptim supra tribuni caput gladio tremebundum inre subita et ferri acie
micantis et Impetuosi adolescentis viribus ferociaque perterritum iurare compulit
se ab accusacione desiturum. ita durum prem pius filius liberavit. Idem mox cum
gallorum exercitus super ripas anienis castra posuisset Romanique obviam exissent
et gallus magnitudine in solita ponte occupato provocaret ad plium singulare siquis 25
esset romanorum fortis vir hesitantibus aliis dictatorem suum adiit· Et nūquam
inquit o dictator tuo in iussu extra ordinem pugnare ausim non si michi victoria
certa sit Sedsi tu permiseris ondam ego illi bellue †e† me exilla stirpe natum esse
que gallos tarpeya derupe deiecerit ymo vero inquit dictator I felix bn iuvantibus
diis egregie adolescens et in prem et in priam nota pietate memorabilis. Hac obtenta 30
licencia hostem exultantem more gentis et armis aureis gloriantem fortis ipe mag'
quam ornatus miles et utilibus magis quam fulgentibus armis instructus repetito
vulnere confixum stravit Cui exai nichil amplius intulit ludibrii sed torquem unum
aureum dūtaxat illi ereptum collo suo ut erat cruentus optavit. Hinc militari suo-
Torques un torquatus rum gaudio ac favore ortum torquati nom Coronam pter hec auream dictator illi 35
dono dedit insigne virtutis. tantum denique momenti in hoc duello fuit ut nocte
proxima clam gallorum exercitus abscederet. vir hic magnus in primis ut ait Cicero
et qui indulgens inprem idem acerbe severus infilium fuit que quia contra con-
Severitas infilium sul†o†um edictum provocatus cum hoste pūgnasset quamvis victorem iussit interfici

bello latino quod eius tertio consulatu adveserim gestum est quo susi cesique adeo
latini fuere ut ingentis exercitus vix pars quarta superfuerit atque ubiea consulis
virtus ut constet quacūque in parte dux fuisset eo inclinaturam suisse victoriam
☾ Hiis peractis cum cum post dies paucos latini stultis consiliis instigati in aciem
5 rediissent Idem consul Manlius ad trissanum illis obvius tanta eos strage delevit ut Strages latinorum
latini omnes et campani exemplum secuti sese dederent. Ipse gemina clarus victoria
domum rediit apprime patribus carus Iuventuti aūt et tunc et semper invisus sic ut
reduci Iuvenum nullus occurreret Et sive hec sive alia est cā victorias viri lego
triumphum quod meminerim apud livium non lego Est tamen apud alios pro-
10 fecto clarissimus ☾ Quarto demum consul cum ad etruscum simul et gallicum
bellum isset et forte cum aliis equestri exercitio experiretur cursu p̄cipiti pro- Mors torquati
lapsus | post triduum expiravit. Ita sepe in opini virorum illustrium casus sunt ☾ p. 19.

MArcus valerius Corvus adolescens bello gallico quod in agro †pom† promptino
gestum est duce lucio furio Camillo magni Camilli filio gallo quodam insueta molle
15 corporis et armorum spetie metuendo romanorum aliquem provocante cum per-
missu sui ducis singulare certamen Iniisset in medio duorum exercituum subito ei
corvus in galea stetit· ita ut quotiens valerius gladio atque umbone tociens corvus Corvus
insaciem hostis Impetum rostro et unguibus faceret donec undique tremefactum
romanus gallum humi sterneret mactaretque hinc exortum corvi nom̄ ☾ Mox
20 eisdem tres et viginti annos nato consulatus primus ante tp̄us virtute viri et ppl'i
grā dispensante obtigit ☾ Dehinc anno uno nec amplius interiecto consul iterum
volscos ad satricum prelio vicit opidum evertit predam omnem inter milites parti- Eversio satrici
tus inde quatuor milibus deditorum ante currum actis triumphavit. Quarto post
anno consul tercio sub inicium belli samnitici positis ad gaurum montem castris Samnites
25 primus romanorum ducum novis cum hostibus bello conflixit asperrimo sic ut et
romani saterentur nūquam se cum duriori hoste certasse et Samnites asuis ducibus
interrogati quid ita cum diu fortiter pūgnassent subito adextremum insugam versi
essent rn'derent sibi visos ardere oculos romanorum hinc se ceu monstro territos
terga vertisse Alia cum eisdem samnitibus ad satriculam pūgna valerii et victoria
30 ingens fuit Capta hostium castra ac direpta et preda omnis data militibus etin
castris etin acie cedes magna.. denique hostium trepidatio tanta fuit ut quamvis
non tantus esset numerus ceforum adquadraginta tamen milia scutorum adconsulem
referrentur et centum septuaginta signa militaria Cuius fama victoric non vicinos
tm̄ ppl'os terruit sed maria quoque transivit. Igitur et abi†g†ipā carthagine unde
35 mox tanti motus instabant legati romam gratulatum missi coronam auream attulere legati carthagin̄
valerius victor bis semel de samnitibus triumphavit ☾. Nec multo post gravissima
illa militum sedicione qui adversus priam arma converterent dictator valerius
motum omnem sapiā sua et notissima militum erga se pietate ac familiaritate com-
posuit qua nulli ducum cessisse eum constat ☾ Post hec ausonibus bella moven- Ausones

tibus valerius quartum consul occurrens prelio hostes fregit atque intra urbem cales profugos aggressus facili cepit incursu et de illis etiam triumphavit (Consul quinto suffectus Manlio torquato et in etruriam profectus hostes morte consulis elatos et deos ipsos pro se bellum gessisse iactantes solo sui adventus sic terrore coercuit utquam vis omnia circum ferro atque igne vastaret Illi tamen obsessi obstinata dampnorum pacia menibus se tenerent. vixit integris corporis atque ai viribus et rei· pu· et rei familiaris muneribus implendis ydoneus usque post centesimum etatis annum ℓ

PVblius decius bello samnitico tribunus militum fuit Cumque romanus consul improvide nemorose vallis inangustias magnam partem exercitus induxisset essetque in ingenti discrimine quod nec prodire nec redire possent acies su†btract†e subiecte
p. 20. hostium telis. | Exspectarentque nil aliud samnitium duces nisi ut dux romanus aut eundem in laqueum totas induceret legiones aut victo similis signa retro verteret utrumque periculosissimum. Eminentem quendam collem conspicatus decius consulem attonitum adiit onditque unam in illo apprehendo repositam spem salutis quem in cauti hostes neglexissent Qui quod impedito exercitui esset inpervius paucis expeditis haud difficilis non nisi unius legionis electos peciit Quibus aconsule laudante propositum concessis Improvisus et tacitus parvo quidem sed egregio comitatu persuscos atque abditos calles impigerrime supra caput hostium evasit. Quo spectaculo stupefacti hostes ancipitesque animi cum nec exercitum romanum hiis paucis terga p̄mentibus neque hos paucos et virtute ai et natura loci tutos invadere atque ita exercitui terga dare ausi essent illis herentibus se seque fleetantibus huc illuc nactus consul occasionem tuta suos in loca perduxit elusosque interim hostes et consilia alternantes nox prevenit tum decius secunda vigilia que maxime somnolenta et magnifice suos adhortatus e colle descendit perque samnitium castra quod ad suos iter aliud non esset presentissimo aio somnoque hostium adiutus ac tenebris elabitur. Cumque nec sic hostem fefellisset excitatis inde custodibus et clamore hinc sublato nam sic decius iubebat multos semisopitos ac semiermes incertosque an adetio an aconsule p̄merentur interficit atque ita incolumis ad sua castra pervenit Que prius quam intraret quod iam extra periculum res esset lucem exspectandam statuit ne tantam tegeret nox atra virtutem. Primo mane castra ingressi inextimali gaudio excepti sunt. Cumque exercitu convocato decii laudes eloqui consul inciperet interrumpit eum decius Et parce inquit laudibus meis nunc Quin prius rei· pu· ngotium agimus territosque hostes et nocturno nunc etiam stupore suspensos aggredimur Sequere me consul cum exercitu obtemperatum est eius consilio qui non verbis modo sed rebus belli se consultissimum approbasset. Itum
Clades samnitum ad hostes qui repentino impetu susi sunt pars in castra confugit ea raptim expūgnata et direpta. Qui illic inventi ad triginta milia cesi omnes. Tum tribuni laudes non ceptas mō sed dupplicatas Sic virtuti virtus addita merebatur. consul peragit ipsum-

que aurea corona et militaribus aliis donis accumulat neque ipsum mō ſed comites neque conſul ſolus ſed exercitus omnis ſeperatim vero ipsi milites qui cum decio perrexerant ducem ſuum dignis honoribus exornant utrique obſidionali graminea corona capiti victoris impōita Et hic quidem detio non urbanus ſed caſtrenſis et militaris obtigit triumphus. Itaque valerium corvum et Cornelium cosſum ſimul de Samnitibus triumphantes profecutus decius non minore viſus est hominum favore quam conſules ☾ Quatro post anno conſul decius cum manlio torquato dequo paulo ante dictum est acerrimo latinorum bello fuit Cumque ad veſerim caſtra firmasſent fertur utrique conſulum obverſata ymago in ſomnis auguſtior humana admonens altera ex parte ducem exercitum exaltera terre et diis manibus deberi. Proinde cuius partis Imperator | et ſe ipsum ſimul et legiones hoſtium devoviſset p. 21. ipsum quidem periturum Ceterum eius partis exercitum victorem haud dubie evaſurum. Hiis viſis inter ſe collatis et rūſo firmatis aruſpicum conſules legatis ac tribunis militum ad conſilium vocatis ne rerum inſcii in opinis turbarentur eventibus deorum monitus exponunt atque decernunt ut cuius vinci acies cepisſet ille dux ad voluntariam mortem iret hoc quod dico omnes asſerunt hiſtorici apud ciceronem vero non hoc deorum Imperio ſed ducum conſilio geſtum legitur Et quorum ducum? plus profecto rem· pu· quam ſe ipōs amantium atque ultro animas ſuas pro prīe ſue gloria ac defenſione donancium cogitaverunt enim ſi vulgata rei fama etin iecta ſuis ſpe victorie Iniectoque hoſtibus metu dux metu. devotus morti in aciem hoſtium irruisſet exercitum ſecuturum neque contra tale aliquid ducem hoſtium auſurum ſic unius mortem vite ac ſaluti omnium fore atque ita accidit Siquidem cum inplium ventum esſet diuque acriter certatum utrinque levo tandem cornu quod decius agebat ferre Impetum non valente decius multum fruſtra ſuos exhortatus ſeque fugientibus nequidquam obiciens ubi nichil reliquum ſpei vidit Tandem perpontificem ſolempnibus verbis dictatis Misſoque ad collegam qui ſe quod inter eos convenerat peregisſe nūcciaret ſe ſe diis manibus ac telluri ſecumque legiones hoſtium devovit Et ſuccinctus hītu gabino equoque inſidens armatus in confertisſimos hoſtes ruit Et quaſi aſuus in illos omnem pavorem omne ſecum pericu- Mors voluntaria decii lum transtuliſset Sic ardenter ſecutique ſui pleni ſpe territique hoſtes horrore miraculi Cum aliquamdiu tunc etiam reſtisſent ſic ad ultimum ceſi ſunt ut magni exercitus parve reliquie ſuperesſent. Ipse decius in medios hoſtes curſu rapido invectus et confixus telis in numeris novo prorſus et inſolito mortis genere occubuit Sic non equis aut curribus Et tribunus primum impigra virtute conſul demum morte mirifica triumphavit.

LVcius papirius Curſor ducum ſeveriſsimus vehementisque vir Imperii atque in primus malleus ſamnitium fuit Quorum et iſte duriciem et post eum filius eiusdem nominis velud ad id fato nati magnis inſultibus fregere Adverſus hos igitur dictator primum dictus Quintum fabium maximum Rutilianum nobiliſsimum et preclare

indolis adolescentem mgrm equitum dixit Quem quod se in urbem reverso ad auspicia repetenda adversus edictum suum occasione bene gerende rei usus et prudenter alioquin licet et fortiter et feliciter cum hoste pugnaverat secum victorem voluit ferire et fecisset nec legatorum consilio id instantis metu seditionis magnopere dissuadencium et ius iurandum offerentium non expedire rei pu. id tunc fieri nec minis tumultuancium legionum nec auctoritati senatus nec precibus pris ac lacrimis nec tribunitio cessisset auxilio cessit pcibus ppl'i romani Iuvenem non superbia sed errore lapsum sibi donari instantissime flagitantis Q' severitas ut militarem disciplinam mirum in modum atque firmavit Sic totius excitus animos adictatore avertit
p. 22. usque adeo ut proximo cum samnitibus prelio debellari potuerit | Nisi milites duci gloriam invidentes vincere noluissent Quod ubi dux providentissimus intellexit perse ipsum vulneratos visitando et consolando curamque singulorum legatis tribunisque ac prefectis committendo reconciliandis placandisque militum ais tam efficaciter institit ut sequenti plio samnites ceso exercitu pervastato agro non amplius contra ipsum dictatorem ausi arma retemptare pacem cum romanis et ad hanc obtinendam ipsius victoris auxilium ac misericordiam implorarent ipse legatis hostium prosequentibus romam rediens desamnitibus triumphavit Qui cum impetratis an†im†nuis induciis abiissent Audito quod dictatura se papirius abdicasset quasi non potenciam romanorum ac fortunam sed unius tm viri virtutem metuentes fractis induciis illico rebellarunt ita ut non multo post memorabilem ac famosam illam ignominiam ad caudium romanis inflingerent utroque consule et legionibus exarmatis cum singulis vestimentis subiugum missis Cuius ad in iurie ultionem papirius idem cursor et publius philo simul consules ad luceriam coniunctis exercitibus samnites usque ad sacietatem nullo discrimine conditionis aut etatis urgente ira et recenti accepte cladis memoria protriverunt Ipse deinde papirius digresso collega luceriam fame vicit Et septem milia militum pontiumque Imperatorem samnitium qui caudine in romanis infamie auctor fuerat exarmatos cum singulis itidem vestimentis subiugum misit. Recepta ibi quoque arma et signa que ad caudium amissa erant recepti et sexcenti equites romani tunc obsides samnitibus dati atque in illa urbe repositi quod maxime victorie gaudium auxit hiis atque aliis in consulatu actis de samnitibus iterum triumphavit ☾ Post hec cum eisdem qui armis aureis et argenteis fulgentes ac vestibus sericis et omni exquisito hitu compti in bella redierant incultis ac fortibus fretus ipse militibus magno prelio conflixit fregitque eos et castra eorum cepit atque incendit et de hiis tertio triumphavit Quorum spoliis campi primum ubi res gesta est deinde triumphus ipse victoris postremo forum romanum exornatum forique in posterum abedilibus ornandi hoc principium fuit ☾ Sub hoc duce traditum est summe laboriosam fuisse miliciam quod ipse ut in victi ai sic virium esset ingentium ac celeritatis eximie unde illi cursoris nomen inditum Quam obrem que facilia sibi essent eque omnibus facilia sibi existimans exactissimam ob'iam et tollerantiam laborum abexercitibus exigebat Aliqn post

Samnites victi

Clades samnitum Luceria

Iterum victi samnites

prospere gestam pūgnam fessis equitibus laxamenti aliquid a suo Imperatore poscentibus illudens ceu dere dubia tempus ad deliberandum peciit. Tum reversis exspectantibusque rūsum ne omnia inquid negem concedo ne dum descenditis equi dorsum mulcere teneamini Quam vero Imperiosus fuerit in cives ac socios non
5 mō illa severitas indicat in Quintum fabium dequa dictum est Sed illud exmultis terribile ac ludricum quod p̄tore prenestino qui in acie non perfidia sed metu segnior in exequendis imperiis fuisset ante tentorium post pūgnam cogitabundus obambulans evocato atque acriter increpito lictorem propere securim iussit afferre Quod audiens prtor obriguit tremuitque securim inse strictum iri putans Quam cum | lictor attu- p.23.
10 lisset et ille palidus atque exanguis staret radicem quandam iter occupantem et transseuntibus infestam iussit abscindi et pretorem semianimum ac pavore gellidum abire. Ita metu metum plexit ad summam nemo alius sua erat etate que habundantissima et virtutum et virorum fuit illustrium Cui magis insisteret romana res pu- Itaque cum allexander macedo prope iam victor orientis minari inciperet occidenti
15 unus hic maxime preque omnibus contra eum dux ydoneus opinione hominum hēbatur si forte in italiam ut fama erat ille transisset ☾

prenestini metus

MArcus curius dentatus fortissimus et continentissimus ducum et paupertatis amator et virtutis cuius ab observantia et recto vite calle nec metu aliquo nec cupidine flecti possit Samnites quiescere non valentes magna consul strage delevit et
20 sabinos rebellantes vicit victosque indedicōm accepit Eiusque victorie tantus Impetus fuit ut dum hostes simulque fautores hostium persequitur non modo sabiniam sed usque admare adriaticum ferro omnia flammisque vastaverit tanta rerum atque hominum preda ut eam aīo victor ipse vix caperet. Quibus rebus bis intra unius †l†anni spacium de duabus potentissimis gentibus triumphavit. Huic ad focum
25 sedenti et frugalissime cenanti Samnites forte ut eum aquo ferro victi erant alio vincerent metallo magnum auri pondus attulerant orantes ne id gentis sue munus publicum recusaret Eoque quod libenter offerebatur equanimiter uti vellet Risit ille et ite ait Carum vobis michi supervacuum metallum inp̄riam reportate Neque enim aurum hr̄c magni existimo sed aurum hn̄tibus Imperare. Lucanos quoque per-
30 domuit qui inter apulos calabrosque hītant et de illis ovans rediit. Item contra tarentinos et Pirrum qui auxillio illis advenerat magnifice feliciterque pūgnavit Et nobilissimum gretie regem bis italia victum expulit Ac de illo etiam triumphavit vix unquam alias aut ducum providentia et constantia aut militum virtus maior aut triumphus clarior fuit spectaculo nobilium captivorum aurique et purpure atque
35 omnis generis deliciarum opulentissimis hostibus ereptarum sed in primis elephantium ante id tp̄us in italia non visorum Qui primo congressu ad heracleam terribiles adeo romanorum apparuerant equis ut eos hinc informi molle territos hinc odore insolito et horribili stridore perterritos p̄cipitem infugam verterent nunc victi et capti mestique et acclives quos fugaverant sequebantur ☾ Gloriam livor suo more

Samnites et sabini victi

Nota continenciam Curii

lucani victi et Tarentini

Nota

consequitur intercepte ergo publice pecunie reus Curius vasculum ligneum quo in sacris utebatur Nūdum enim usque ad aras deorum avaricia hominum penetraverat cum in medium produxisset iuravit nec dum peierandi mos irruperat aīos mortalium exomni preda hostili que exsabinis ut diximus ac presertim exregia victoria ingens fuit suam in domum nil se aliud intulisse. 5

FAbricius lucinius cum virtute et frugalitate par Curio

Rebus gestis inferior vulgari fama nescio quō non par mō sed superior invenitur sic omnibus ditissima viri paupertas accepta est propter quam parvoque potentem fabricium maro ait. hic et Curii coetaneus et laudum eius atque operum fuit consors Et ipse contra samnites contraque Pirrhum bella gessit contra opulentissimum 10
p. 24. inquam ppl'm atque regem civis ipse pauperrimus. Hic censor|cornelium Ruffinum qui dictator et bis consul fuerat et utrobique bene laudabiliterque se gesserat senatu amovit hanc unam obcām quod decem pondo laborati argenti hrē esset inventus
Cornelius Ruffinus quanta temporum mutatio talis viri iuditio intollerande superbie ac luxurie datum est quod mox in eadem urbe importune tribuerent egestati ☾ Hunc eundem con- 15
pirrhi mister sulem cum pirrho cominus bellantem quidam regius mister noctu clam adiit pollicitusque est veneno se regem interempturum et que nam sibi peragende rei facultas esset ōndens et p̄mium exposcens Eum fabricius captum cum inditio quamvis alii aliter rem narrent ad pirrhum remisit. Idque eius scm ut ait cicero laudatum asenatu est Ad quem regem fabricius legatus alī missus apribus atque abeo de pria dese- 20
renda promissis ingentibus oblata etiam regni parte temptatus preces et suggestus regios alto aio despexit Quibus namque pollicitis moveretur qui non mō p̄cium impietatis qua non vacant prie desertores sed contracte munus amicicie es argentum servos ultro a samnitibus transmissos libera voce et in mota fronte respueret. Neque enim aut pecunia ut ditior esset aut servis ut comitatior indigebat Qui virtutum 25
incomparabili thesauro ac pulcerrimo comitatu semper affluerет Sic ut nulli regum suas opes suamque familiam invideret Quod cui contingerit ille demum uniformis et constans sibi unoque semper vultu et aio tranquillam et placidam vitam degit quam turbidam et nutantem incertamque propositi quid aliud quam cupiditas in expleta et in quieta facit emulatio. Hiis atque aliis motus pirrhus dixisse fertur 30
facilius solem a suo cursu quam fabricium asua intencione divertere.

P. 1. Compendium in fine inſcriptionis ſignificat *rubricam* ſeu titulum. — l. 2. Vocabulum *facta* librarius linea transverſa et punctis ſuppoſitis induxit, quod nos crucibus circumdatis ſignificavimus. — l. 5. *arce* h. e. *arcae*. Italus: *in debile fondamento*. — l. 15. *ſcelerios* perperam ſcripsit librarius pro *ſceleris*. — l. 31. *pnti* h. e. *praeſenti*.

P. 2. l. 1. *crederant* pro *crediderant*. — l. 8. Signum post *letus* in codice longius productis cornibus et rubro, ut alibi, interdum caeruleo, colore pictum novi capitis ſeu ſectionis initium denotat et in Italica interpretatione plerumque eisdem in locis conſpicitur. — l. 13. *indictum* pro *inditum*. — l. 16. *ſortitos* pro *ſortitus*. — l. 20. *ſ.* h. e. *ſcilicet* vel, ut hic ſolet, *ſilicet*. — l. 24. *ſcm* h. e. *ſanctum*. Nec aliter legit Italus: *El ſecundo intra due boſchi fo poſto uno tempio chiamato aſillo i greci el chiamano ſanto*. Sed Petrarcha non *ſanctum*, ſed *ſic enim* videtur ſcripsisſe. — l. 26. *fiendum*. Cf. ad hiſt. Iul. Caeſ. p. 188. — l. 27. *afinitinis* pro *a finitimis*. — l. 31. *viſcende* pro *viſendae*. Similiter p. 4, 33. — l. 32. *excondito* fortasſe pro *ex condicto*. Italus: *deliberatamente*. — l. 39. Interiectum inter *ad* et *titum* ex eo natum videtur, quod librarius, quum *ii* ſcripsisſet pro *ti*, perperam ſcriptum induxerit.

P. 3. l. 19. *hoſtilo* pro *Hoſtilio*, quod habet Italus. Cf. p. 7, 10. — l. 31. *magnorum* pro *magno*.

P. 4. l. 1. *frangor* fortaſſe pro *fragor*. — l. 10. *Ingenioque*. Cf. prooem. hiſt. Caeſ. p. LXII. Italus: *malicioſamente*. — l. 14. *prevaſtato* pro *pervaſtato*. — l. 16. *apud ille* non mutandum videtur. — l. 30. *hominū* pro *homini*. — l. 35. *quantum intelligi datur*. Cf. prooem. p. LIIII. — l. 40. *arces bellicas extollere* pro *artes b. excolere*. Italus: *che egli honoraſſero larte de le battaglie*. Sed infinitivus corrigendus non videtur.

P. 5. l. 16. *pompillius — Pomponis filius*. Italus: *Pompilio figliuolo de Pomponio*. — ib. *curribus*. Italus: *di Curi*. — l. 22. *diſcenſio* pro *diſſenſio*. — l. 23. *indigne* pro *indigenae*. — ib. *ultra* pro *ultro*. — l. 25. *evocans* pro *evocatus*. Italus: *chiamato*. — l. 31. *leniandam* fortaſſe pro *leniendam*. — l. 34. *obſervatum* pro *obſeratum*. — l. 38. *foderibus* pro *foederibus*.

P. 6. l. 3. *flamies vrginesque* pro *flamines virg.* — l. 32. *Nunc* pro *Numae*. — l. 37. *pectilii*. Italus: *de Petilio*. — l. 38. *terentio*. Italus: *Tarrencio*. — l. 40. *pontifico* pro *pontificio*.

P. 7. l. 8. *ſuperſtitucione* pro *ſuperſtitione*. — l. 9. *ſepe cum paſſionibus victa reicitur*. Haec etſi pro certo vitioſa non dixerim, quum puncto praepoſito ſubauditoque post *victa* verbo *est* epiphonematis inſtar addita videri

posſint, tamen aliter a Petrarcha ſcripta ſuſpicor. Italus: *come ſpesſe volte ella e reſiutata per le pasſioni delanimo.* quaſi pro *ſaepe cum* legisſet *ut ſaepe.* — l. 10. *adverſos* pro *adverſus.* — l. 14. *Primus* pro *Primum.* — l. 22. *factum* pro *fatum.* — l. 26. *obtentu* fortasſe pro *obtutu.* Italus: *che per vedere lo preſente pericolo.* — l. 30. *inre* pro *inde.* — l. 39. *magnā* pro *magna.*

P. 8. l. 9. *ondimur* pro *ōndimur* h. e. *oſtendimur.* Sed Petrarcham probabile est *oſtenduntur* ſcripsisſe, quemadmodum Italus legit: *gia erano moſtrate le ſue ſepulture: al preſente enno moſtrate le veſtigie de quelle.* — l. 25. *exercitū* alterum delendum est. — l. 27. *Postquam* fortasſe pro *Post quae.* — l. 36. *numoquam* pro *Numae, quam.*

P. 9. l. 6. *perpendit.* Cf. ad hist. p. 146. — l. 15. *teneas* pro *trans.* — l. 17. *murosque* pro *murusque.* — l. 25. *prāre* h. e. *praeſtare.* — l. 27. *liberatatis* pro *libertatis.* — l. 34. *nūquam* pro *unquam.*

P. 10. l. 11. *preptique* pro *p̄reptique.* — l. 28. *honor'* h. e. *honoris.* — l. 29. *magnifica — reſponſio* parentheſin faciunt. — l. 30. *tanti* pro *tantae.*

P. 11. l. 18. *quam* pro *quamquam.* — l. 19. *conſcenſu* pro *conſenſu.* Similiter p. 15, 35. 16, 3. — l. 21. *halla.* Italus: *Ala.* — l. 25. *tribunatas* pro *tribunatus.* — l. 27. *ocioſi pene vm̄s* fortasſe pro *odioſi paene omnes.* Italus legit *occiſi paene omnes* et totum locum ita interpretatus est:

pieta

Torques uñ torquat

ritas infilium

etrarcha ſcripta ſuſpicor. Italus: *come ſpeſſe volte ella*
oni delanimo. quaſi pro *ſaepe cum* legisſet *ut ſaepe.* —
dverſus. — l. 14. *Primus* pro *Primum.* — l. 22.
l. 26. *obtentu* fortasſe pro *obtutu.* Italus: *che per*
icolo. — l. 30. *inre* pro *inde.* — l. 39. *magnā*

pro *ōndimur* h. e. *oſtendimur.* Sed Petrarcham
ſcripsisſe, quemadmodum Italus legit: *gia erano*
al preſente enno moſtrate le veſtigie de quelle. —
endum est. — l. 27. *Postquam* fortasſe pro *Post*
n pro *Numae, quam.*

Cf. ad hist. p. 146. — l. 15. *teneas* pro *trans.* —
que. — l. 25. *prāre* h. e. *praeſtare.* — l. 27.
— l. 34. *nūquam* pro *unquam.*

pro *preptique.* — l. 28. *honor'* h. e. *honoris.* —
eſin faciunt. — l. 30. *tanti* pro *tantae.*

l. 19. *conſcenſu* pro *conſenſu.*
Italus: *Ala.* — l. 25. *tribu-*
fortasſe pro *odioſi paene*
cum ita interpretatus est:

P. 18. l. 10. *vinginti* pro *viginti*. — l. 11. *morti* pro *morte*. — l. 16. *at* pro *a*. — l. 17. *egregeque* pro *aegreque*. — l. 23. *desiturum* pro *desituturum*. — l. 29. *bn̄* h. e. *bene*. — l. 33. *exāi* h. e. *exanimi*. — l. 34. *optavit* pro *aptavit*. — l. 38. *que* pro *quem*.

P. 19. l. 4. *cum* alterum delendum. — l. 5. *ad triffanum*. Italus: *a Trifano*. — l. 7. *aūt* h. e. *autem*. — l. 13. *promptino*. Etiam Italus: *prontino*. — l. 20. *eisdem* pro *eidem*. — ib. *ppl'i* h. e. *populi*. — l. 28. *rn'derent* h. e. *responderent*. — l. 34. *abi* pro *ab*. — l. 38. *sapīa* h. e. *sapientia*.

P. 20. l. 15. *apprehendo* pro *apprehendendo*. — l. 22. *flectantibus* pro *flectentibus*. — l. 32. *inextimali* pro *inextimabili*. — l. 34. *ngotium* pro *negotium*.

P. 21. l. 2. *seperatim* pro *separatim*. — l. 7. *Quatro* pro *Quarto*. — l. 20. *metu*. delendum. — l. 29. *asuus* pro *a suis*. — l. 31. *restisent* pro *restitisent*. — l. 37. *primus* pro *primis*.

P. 22. l. 3. *secum* pro *securi*. — l. 8. *Q'* h. e. *Quae*. — l. 9. *atque firmavit*. Ante haec verbum, fortasse *auxit*, excidit. Italus: *acresce et conferma*. — ib. *excitus* pro *exercitus*. — l. 39. *facilia sibi* pro *fac. esse* seu *fore*. Aut delendum est *sibi*. — l. 40. *ob'iam* h. e. *obedientiam*. — ib. *Aliqn̄* h. e. *Aliquando*.

P. 23. l. 6. *ludricum* pro *ludicrum*. — l. 9. *prtor* pro *praetor*. — l. 19. *posſit* pro *posſet*. — l. 39. *acclives* pro *acclines*. Italus: *chinati*.

P. 24. l. 2. *Nūdum* pro *Nondum*. — l. 6. *cum virtute*. Si *cum* genuinum est, non temere librarius post *Curio* ſpatium vacuum reliquisſe et aliquid, quod legere non posſet, ibi invenisſe videtur, fortasſe *esſet*, *ſed haud dubie* vel tale quid. Neque enim aut *esſet* omitti, aut *cum* ea ſignificatione poni a Petrarcha potuit, quam ſtatuit Italus: *Fabricio Lucinio pari a Curio cum la vertu et cum continencia: ma per le coſe fatte minore. Et per la volgare fama* etc. quem nihil niſi forte *ſed* inter *Curio* et *rebus* interiectum legisſe apparet. Sed fortasſe *cum* delendum et ſpatium vacuum ab inſcitia librarii repetendum est, qui verbo *Curio* inſcriptionem capitis finiri, caput ipsum a *Rebus* incipere autumaverit. — l. 7. *quō* h. e. *quomodo*. — l. 19. *fcm̄* h. e. *factum*. — l. 20. *aln̄* h. e. *aliquando*. — l. 27. *contingerit* pro *contigerit*.

Sed ab antiquorum ſplendore Romanorum animum nunc ad noſtrae aetatis civitatisque gloriam convertimus, quid his ſcribendis occaſionem dederit, pronuntiaturi. Dies natalis adest Regis, quem diem Academia noſtra ſolenni oratione a *Francisco Paſſovio*, Viro doctisſimo, Phil. D. et P. P. O. *de litterarum humaniorum incrementis regnante Rege noſtro factis* habenda et renuntiandis nominibus eorum, qui ex cer-

tamine litterario victores prodierint, celebrabit. Quibus rebus hora locoque ſolenni peragendis extraordinarium Commisſarium Regis eundemque Curatorem Academiae gravisſimum, Proceres civitatis, qui in hac urbe degunt, excellentisſimos, Commilitones generoſisſimos, ut interesſe velint, ea, qua par est, obſervantia rogamus, invitamus.

Scriptum Vratislaviae exeunte menſe Iulio MDCCCXXVIIII.

DIEM NATALEM

REGIS POTENTISSIMI ET CLEMENTISSIMI

FRIDERICI GVILELMI III.

DIE III. AVG. HORA XII. MED.

ORATIONE ET RENVNTIATIONE VICTORVM
IN CERTAMINIBVS LITTERARIIS SOLENNI CELEBRANDVM

MANDATO

Breslau, Prussia. – Universität.

VNIVERSITATIS LITTERARVM VRATISLAVIENSIS

INDICIT

Carl Ernst Christoph

C. E. CH. SCHNEIDER

PHIL. D. ET P. P. O.

PRAEMISSA EST FRANCISCI PETRARCHAE DE VIRIS ILLVSTRIBVS
LIBRI NONDVM EDITI PARS SECVNDA.

VRATISLAVIAE MDCCCXXXI.

Ital 7135.35

1871, April 20.
Gift of
Prof. E. W. Gurney,
of Cambridge.
(H. U. 1852.)

Quae nos ante biennium caussae impulerant, ut libri Petrarchae de viris illustribus nondum editi partem primam ex codice regiae huius Academiae bibliothecae descriptam cum litterarum studiosis communicaremus, quum scriptor clarissimus et sui seculi inter doctos facile princeps quomodo historiam tractasset, non aliunde tam bene cognosci, praeterea ex ipso libro ad veterum monumenta ab illo adhibita aliquid utilitatis redundare posse videretur, eisdem nunc ducti, simul Petrarchicae manus novum monumentum exstare, postquam Medicei codicis epistolarum Ciceronis ad Atticum ab eadem manu scripti notitia per Orellium accuratior contigit, omnium, quibus epistolae illae curae cordique sunt, interesse existimantes secundam partem edidimus lectu haud minus iucundam, rerum vero gravitate et celebritate praestantem. Sed codicis scripturam, ex quo edita est, quam in prima parte fideliter cum omnibus vitiis repraesentandam curaveramus, ut qui tirocinium artis criticae ponere vellet, materiam in qua poneret non ineptam haberet, nunc, quoniam unum illud specimen sufficere videbatur, correctam et ad hodiernum scribendi morem redactam exhibuimus, mutationum, quae notandae essent, mentione ad calcem adiecta. Ceterum interpretationis Italicae, quam bibliotheca huius urbis Rehdigerana manu scriptam obtulit, sicuti in prima parte rationem habuimus.

Alexander Macedo praeclarum in regibus nomen habens adolescens patrem ultus domitis Athenis et eversis Thebis ac statu Graeciae utcunque composito profectus ad orientem gessit proelia, si pensetur, cum quibus et qualiter gesta sint, multa potius ac magna, quam fortia. Darium, Persarum regem, cum sexcentis milibus armatorum minima suorum et quasi nulla iactura in campis, quos ad astros vocant, ita stravit, ut eius fama victoriae sibi partem magnam Asiae subderet. Mox eundem Darium centum milibus equitum, quadringentis peditum in aciem redeuntem captis caesisque hostium innumeris ad Pinarum seu Piramum, Ciliciae amnem, vicit, paucissimis suorum perditis. Quae ubique tanta victae partis strages et tam parva victricis indicio est, quanta partium esset imparitas. Hoc proelio praeda ingens regis opulentissimi, materque eius ac soror eademque et coniux duaeque iam adultae filiae et filius adhuc infans capti omnes; quibus compatiens Alexander nondum animo prosperis rebus alienato insignem exhibuit pietatem. Non diutius tamen blande urgenti restitit fortunae, sed deserto more patrio in Persicas lascivias degeneremque mollitiem trucemque ac praecipitem lapsus ebrietatem, in libidinem quoque atque amorem etiam captivarum, quarum aliquas aestu medio bellorum sibi matrimonio copulare non erubuit, ex quibus filios gigneret, quibus subessent per quos vicerat orientem, denique in stultitiam et ridiculam vanitatem Persarum victor Persarum vitiis victus est. Nihilo minus tamen sic viventi (tanta vis falsae etiam famae est!) multae urbes Asiae cum ingenti thesauro multique reges supplices in deditionem sine proelio venere. | Tyrum interea, omnium Syriae ac Phoenices urbem nobilissimam, aggressus seu per proditionem seu per vim, utrumque enim traditur, eodemque fortunae impetu sine bello Aegyptum Ciliciamque subegit. Tertius haud procul Arbela, vico ignobili, sed Persica strage nobilitato, congressus fuit paribus utriusque partis et copiis et fortuna. Et hic quoque victor Alexander quinto postquam regnare coepit anno totius Asiae usque ad Indos quaesivit imperium nullo usquam rebellare auso, multis urbibus captis et Baby-

Darius, rex Persarum.

p. 25. Tyrus.

Aegyptus. Cilicia. Arbela.

Babylon.

lone insuper per praefectum Darii dedita; ubi, si quid mollitiei et ignaviae deerat, funditus enervatus et ceu in monstrum aliquod transformatus immemor contemptorque Macedonum Persicos mores induit atque habitum, denique Dario, quam Alexandro similior evaserat. Per hoc tempus Persepolim, regni caput ditissimamque urbium, unde multae olim clades a Persarum regibus Graeciae invectae fuerant, expugnatam diripuerat. Et expugnatio quidem inter iusta arma laudabilis, direptioque tolerabilis: tertium, quod sequitur, prorsus infame. Siquidem hanc eandem urbem ad Thaidis meretricis ebriae suggestum assensumque mero calentium convivarum ipse vino aeque plenus incendit. Neque id ipsum forsan inexcusabile dici possit, inimicae urbis incendium, immo forsitan gloriosum, si sua sponte a rege sobrio imperatum esset: nunc non foedum dici nequit tanta de re Baccho et meretriculae paruisse. Haec gestarum cum Dario rerum summa est, qui tot tantisque calamitatibus non deiectus animo adhuc belli consilium agitabat. Sed, ut fit, mutata cum fortuna fides quosdam suorum ad impiam nefariamque proditionem incitavit; quorum principes Bessus quidam et Narbazanes fuere. Qui primo dolosis consiliis Darium aggressi, ut susceptum iniquis auspiciis regni nomen ac diadema deponeret et illud fortunatiori committeret ad tempus finito bello resumendum, ubi non incredulum modo, sed ira dignissima inflammatum agnoverunt, insidiis captum, ne proditioni honor impius deesset, compedibus aureis vinxere, vel regnum illo occiso vel vivo tradito victoris gratiam sperantes. Sed cum illum instante Alexandro e curru in equum transferre vellent, quo expeditior fuga esset, atque ipse proditores impios sequi nolle se diceret et ultores deos atque Alexandrum perfidiae vindicem imploraret, plurimis confectum vulneribus rati mortuum reliquere. Quem cum Alexander multum insecutus assequi nequivisset datoque viris atque equis respirandi spatio substitisset, Polystratus forte, miles quidam Macedo, siti affectus dum castris proximum fontem petit, Darium semianimem invenit adhibuitque unum ex captivis interpretem; quem cum Darius suae gentis esse ad sonum vocis agnosceret, recollecto spiritu solamen sibi esse miseriae ingens ait, quod ultimas eius voces intellecturus exciperet, gratias Alexandro agi imperat, quod ab eo hoste clementer habitus in suis, qui in potestate eius essent, a propinquis autem, qui ei omnia debuissent, impie trucidatus sit, orare se omnes deos, ut pro his eius in se meritis sibi totius orbis imperium largiantur, precari etiam sepulturae munus dari dignum potius, quam peti, ultionis curam illi committere, cum indigne caesos reges ulcisci regum maxime intersit. His dictis porrectaque dextera exanimatus est. Quod audiens Alexander et corpus invisit et tanto regi lacrimas dedit ac regiam sepulturam. Quod ad | vindictam attinet proditorum, alter, Narbazanes, veniam invenit missis ad regem litteris oblatisque muneribus, uno inter alia tam foedo, ut nominare etiam pudor vetet; Bessum, alterum, qui occiso

Persepolis.

Bessus et Narbazanes.

p. 26.

rege ipse regium insigne susceperat, captum a suis Darii germano suppliciis consumendum tradidit. His atque aliis successibus elatus Alexander supraque hominem sese gerens seque Iovis Ammonis filium credi volens et ob hanc causam templum eius adiit et mendacio adiutus antistitum non se iam ut hominem salutari, sed ut deum adorari iussit, contradictoribus ac meliora monentibus excandescens. Cuius rei multa sunt argumenta, sed praecipuum Callisthenes philosophus, olim sub Aristotele condiscipulus Alexandri et tunc ad mandandum litteris gesta regis tranquillo ex otio turbidam in militiam evocatus et a praeceptore suo frustra monitus, ut salutem propriam aut gratis alloquiis aut silentio mereretur. Quem sani consilii oblitum et insaniae regiae resistentem falsi criminis conficta suspicione membris truncum labiisque abscisis et naso atque auribus deformatum ad miserrimae vitae ludibrium reservavit, virum magnum et, si phaleras dimoveas, se maiorem ad terrorem spectantium cavea inclusum cum uno vili cane circumferens, quod adversus regem falsa divinitate gloriantem hiscere vel, ut sibi videbatur, oblatrare, quantum ego arbitror, ausus esset. Cuius tam indigno supplicio non contentus insontem noxiis ac damnatis immiscuit torquerique fecit usque dum inter tormenta deficiens interiret. Ita ille vir doctus, regem suum dum deum esse non sinit, homo esse desiit. Nec sane mors cuiusquam, cum passim levibus aut nullis ex causis multos occideret, magis in regem exacerbavit exercitum, quod vir bonus et sapiens habebatur et a quo bona multa cottidie discerentur, insuper et obiecti sibi criminis innocens penitusque inscius. Illud maxime animos accendebat, quod, cum paulo ante rex item in convivio Clitum, nutricis suae fratrem iam longaevum spectatae erga se semper ac Philippum fidei, ob hoc solum, quod, ut fit, comparatione rerum orta ceteris praesenti blandientibus Alexandro Philippum ille praetulerat, occidisset manu propria confestimque poenitentia sera quidem et pudore nimio ac moerore confusus sese vellet occidere, Callisthenes eum ante alios ab illa desperatione retraxerat. Cuius quidem viri exitum non armati modo in castris, sed in libris philosophi questi sunt; unde et Theophrastus, ut ait Cicero, interitum deplorans Callisthenis, sodalis sui, rebus Alexandri prosperis angitur: itaque dicit Callisthenem incidisse in hominem summa potentia summaque fortuna, sed ignarum, quemadmodum rebus secundis uti conveniret. Proinde horum simul et ceterorum mortibus, sed nulla re magis, quam mutatione illa indecora et in Persicam degenerante mollitiem Alexander non solum Macedones omnes offendit, sed multorum in se grave odium et coniurationes periculosissimas excitavit; quarum fuit illa gravissima, quod clarissimos Macedonum Philotam, fortissimum adolescentem, et patrem eius Parmenionem, rebus gestis insignem senem, incertum veris an falsis criminibus circumventos oppresserat, filium quidem indicio et quaestionibus ac tormentis ad confessionem regiae caedis adactum,

Supplicium Callisthenis philosophi.

Clitus.

Philota, Parmenio.

patrem incautum ignarumque omnium, quae in filium acta erant nempe magno tunc terrarum spatio distantem, percussoribus immissis obtruncatum. Quorum mortes non | p. 27. aliter, quam parentum aut fratrum exercitus omnis ingemuit neque hunc dolorem tacitum tulit, sed seditiosis ac moestis querimoniis prosecutus est. Victa Perside et occiso Scythia. Dario in Scythiam bellum transfert, ubi aliqua gessit et locorum difficultatibus et coeli 5 saevitia magis aspera, quam famosa. His sane in locis coniugium illud, cuius supra est mentio habita, media inter arma contraxit, Roxanes, barbarae virgunculae, subito amore correptus, quae melius inferioris fortunae nuptias invenisset. Siquidem post eius interitum a Cassandro, qui regem occiderat, cum filio, quem ex ipso genuerat, interfecta est. Post Scythas et Bactra perdomitos iter in Indiam direxit, ubi et gentes et reguloa, aliquot 10 Porus rex. sine ullo, quosdam sine insigni labore sibi subdidit. Porus regum unus restitit proeliaque captus in potestatem venit, qui se victum tam iniquo tulit animo, ut cibum vulnerumque remedia respueret, mori volens; qua magnitudine animi delectatus Alexander in amicis habuit eumque et vivere compulit et regnare. Inde per ultima orientis prosperae potius, quam prudenter circumactus exercitus, flentibus saepe militibus et laborum 15 finem atque aetati iam debitam missionem nunc miserabili, nunc contumaci oratione flagitantibus: cum rex gloriae cupidus nunc dejectos erigeret, nunc querulos solaretur, nunc diffidentes et militiam detractantes argueret, invitos traheas per aperta pericula seque ultro morti obiiciens, ut constaret fortuna potius, quam virtute servatum. Multas interim per extrema terrarum urbes condidit et quibusdam suum nomen imposuit. Celebrior 20 inter cunctas fuit Alexandria Aegypti. Voluit et Oceanum navigare et paravit classem tentavitque rem non tam utilem, quam famosam, ingenti discrimine Indi amnis Aglaimis alveo descendens ac repulsus tempestatibus. Haec inter in dies intractabilior rex fiebat inardescente ira atque saevitia, intumescente superbia, evanescente post fortunam animo et vitiis cum prosperitate crescentibus. Quod in malis suis pessimum dixerim instabilitas fuit et sui ipsius imparitas: nunc supra hominem mitis, nunc immanis ut bellua, nunc 25 pudicissimus, nunc profusus in Venerem, nunc famis sitisque contemptor et non patiens modo, sed appetentissimus laborum, nunc ignavi otii sectator vino se immodico et intempestivis conviviis obruebat; quae res illi maturandae mortis occasio fuit. Cum enim multis suorum iam formidabilis, omnibus odiosus esset, Babylonem rediens quaedam crudeliter in praefectos suos, alia petulanter in se gessit, unam ex Darii filiabus apud se 30 captivam in coniugium sibi adiungens tempore haud sane nuptiis opportuno. Haec puella primum conspecta nihil animum regis inflexerat, sed per tempus captivitatis aut ipsa formosior aut ipse lascivior factus erat. Alia ibi quoque seditiose in eum ab exercitu acta sunt; quem tumultum, quod verbis non poterat, manu comprimere adortus et inermis 35

incurens in armatos principesque seditionis ad supplicium trahens rem turbatam mira quidem ea sua vel audacia vel fortuna an illorum patientia et torpore compesuit. His tandem curisque omnibus aliis depositis intermissum morem renovans profusissimum convivium celebravit; in quo cum perdius ac pernox insaniisset, abeuntem unus ex medicis nova,
5 credo, aliqua voluptate detinuit: ibi porrecto a suis perit veneno. Quo hausto cum quasi ferro iotus exclamasset, | astantes ebrium dixere, nec mentiti sunt, nec incredibilis rumor fuit. Eius quidem veneni, nam nec id silentio obruendum reor, tantam vim fuisse tradunt, ut ferrum quoque consumeret, neque aliter e Macedonia, ubi oritur, advehi potuisse, nisi equi sive, ut alii dicunt, iumenti ungula. Certe Plinius Secundus, scri-
10 ptor egregius, non equi, sed mulae ungulam fuisse idque magna Aristotelis infamia excogitatum refert libro naturalis historiae trigesimo. Quod potius ne praeteream scribo, quam quod credam tantum philosophum contra regem ac discipulum suum talia cogitasse. Illud plane mirabile, quonam modo, si tam pestilens est venenum, sex diebus Alexander supervixerit. Quo in spatio temporis cum iam certam mortem adesse perpenderet, vino, ut
15 auguror, digesto Meae gentis fatum, inquit, agnosco: Accidaram enim de stirpe quam plurimi circa trigesimum vitae annum periere. Dehinc milites flentes magnifice consolatus quaerentibus, quem regni vellet heredem, Dignissimum ait: generosa vox, ex ore praesertim filium ac fratrem et uxorem gravidam relinquentis, nobilis, inquam, vox, sed seditiosa. Sic dum se quisque dignissimum censet, in aemulationem omnes ac discor-
20 diam inflammavit; et quamvis postmodum supremo spiritu voce iam perdita Perdiccae eductum digito suo annulum daret, quae heredis instituendi species olim fuit, discordiam tamen, voce quam severat, gestu tacito exstirpare non valuit, quo minus innumeri successores inter se et provincias partirentur et minus dura invicem, quam confusa et, ut vere dicam, ridicula bella committerent, quae infinitorum radix exstitit malorum. Et
25 hoc forte est, quod et sacrae loquuntur litterae, quod cognoscens, quod moreretur, vocavit pueros suos nobiles, qui secum erant nutriti a iuventute sua, et divisit illis regnum suum, cum adhuc viveret, et seculares itidem poëtae, nullo herede relicto totius fati lacerandas urbes successoribus praebuisse. Non enim tam ipse id fecit, quam dixit unde id fieret. Harum sane auctor insidiarum fuit Antipater, ut Iustinus ait, neque alii dis-
30 sentiunt. Is magnis bellis prospere gestis in Graecia animum sui regis agnoscens alienam gloriam suae infamiae ascribentis virtutem suam non tantum praemii exsortem, sed vix supplicio carituram existimabat vixque impune se laturum, quod vicisset, quamvis regi vicisset et non sibi. His obsessus curis et urgente metu et amicorum memoria et recenti exemplo praefectorum a rege crudeliter peremptorum nihil melius de se sperans praeveniendum ratus, antequam praeveniretur, per Cassandrum filium Philippumque et Iolam fratres

Mors Alexandri. p. 28.

Antipater.

suos propinare potum regi solitos et medici consilio dirigendos cibo vinoque obrutum et ob id etiam fraudis improvidum circumvenit. Sed proditionis ignominiam texit potentia proditoris, qui mortuo Alexandro non regnum modo Macedoniae, sed Graeciae totius arripuit et ad filios post se ceu legitime parta transmisit. Hic magni impetuosique regis exitus fuit, quo sui illum perduxerunt mores. Armis invictum vicit ebrietas. Quem miror 5
scriptores quosdam nobiles et, quod est mirabilius, Latinos sui operis amore deceptos et quasi sortem iuvenis miseratos non tantum excusare, sed laudare etiam voluisse, qui indolem illam magnitudinemque animi laboribus indefessam invictamque periculis et liberalitatem ceterasque virtutes, quas alternas in eo fuisse non negaverim, naturae suae, vitia vero virtutibus vel paria vel maiora, iram, saevitiam, ebrietatem, libidinem, super- 10
p. 29. biam, | vanitatem fortunae tribuunt atque aetati. Fuit enim vere ut fortunae ingentis, sic et vitae brevis, siquidem duodecim regni annis, vitae autem mense uno, annis tribus et triginta actis obiit. Et sunt sane iuventus ac prosperitas adversae virtutibus. Inveniuntur tamen rari licet et iuvenes et victores mansuetudine et gravitate notabiles. Eiusdem igitur profecto animi, cuius virtutes erant, et vitia fuere. Et haec quidem hactenus. 15
De reliquo autem scio persuasum vulgo Alexandrum mundi dominum fuisse; quae opinio exstirpanda est. Sunt, fateor, scriptores aliqui prima fronte in hanc sententiam proni. Iam primum illud notissimum principium libri Machabaeorum: Siluit, inquit, terra in conspectu eius. Siluit, inquam, terra quam domuit. Vsitatum est enim, ut victus sileat in conspectu victoris. At non omnis terra siluit, quia non omnem vicit. Cum 20
nullo hostium, inquit Iustinus, unquam congressus est, quem non vicerit, nullam urbem obsedit, quam non expugnaverit, nullam gentem adiit, quam non calcaverit. Vt sit ita, at non Romam, quae florere iam coeperat, neque Italiae partem ullam, non Germaniam nec vicina Germaniae, non Britanniam, non Gallias, non Hispanias, non Africam aut per se ipsum aut per legatos unquam adiit neque cum aliqua prorsus harum gentium 25
bella gessit. Quid ergo? Orientem adiit, orientem vicit, unam ex omnibus vinci facillimam mundi partem, quod saepe alibi scriptor idem ait; et ut Quinti Curtii hunc eundem regem stylo nobilitantis verba ponam, ab Hellesponto usque ad Oceanum omnes gentes victoria emensus, utque in libro naturalium quaestionum ait Seneca, imperium ex angulo Thraciae usque ad orientis terminos protulit; quamvis, quod constat, ante alias Carthagini infensus se confecta Asia in Africam transiturum minaretur et forsitan cogitaret, inde 30
ad Gades Herculeas et Hispaniam transiturum ac inde per Gallias secus Alpes et Italiam in Epirum atque in Macedoniam reversurum. Et nimirum in hoc ambitu occidentis, sed praesertim si Italiam attigisset, quod sine Romano bello esse vix poterat, quid futurum fuerit, dubitari potest; et veritatem deus solus novit, apud quem sunt cuncta praesentia. 35

Quantum tamen ad verum humanae se erigunt coniecturae, Titus Livius, princeps historicorum, hoc ambiguum operosa disputatione discutiens et ducum et militum et morum et virium et armorum et peritiae militaris facta collatione dicit haud dubie victores futuros fuisse Romanos, opinionem illam ridens, nec immerito, populum Romanum tot clarissimis ducibus et tot legionibus subnixum et tanta fultum providentia maiestatem unius licet inermium victoris, tamen incauti iuvenis ac praecipitis non laturum. Qui quam solus vereque unus inter suos fuerit, hinc apparet, quod illo exstincto suorum nullus eminuit, nullus famam meruit, turba iners et voluptatibus atque opibus, non armis idonea. Livius tamen hanc assertionem levissimorum dicit esse Graecorum contra Romanum nomen Parthorum etiam gloriae faventium, quae quidem, quod ille nescivit, levissimorum quorundam similiter est Gallorum, quos non veri studium, non fides rerum, non denique Alexandri amor ullus, sed Romanorum invidia atque odium impellit. Ego nec rem dignam censeo, de qua unquam fuerit ab aliquo dubitatum; quod nec Alexandri huius avunculus, Alexander Epirensis rex, dissimulavit, qui nepote ad orientem profecto ipse ad occasum versus in Italiam venit, ubi non quidem cum Romanis, sed cum Lucanis ac Bruttiis bellum gerens victusque et letali vulnere transfixus ac moriens dixit | longe p. 30.
aliam suam esse conditionem, quam nepotis: se in viros, illum in feminas incidisse.

Pyrrhus, Epiri rex, Aeacidarum genus, a Pyrrho, Achillis filio, derivatum nomen habens, bellacissimus regum fuit, usque adeo, ut, cum ceteri mortales pro gloria proque imperio, pro salute proque iniuriis pugnare soleant, hic pro voluptate pugnaret. Neque enim illi, ut Iustinus ait, maior ex imperio, quam ex bello voluptas. Erat militaribus artibus instructissimus, ductandi exercitum, ordinandi acies, eligendi locum castris, conciliandi hominum animos, rei pace belloque efficacissimae, ceterum ad bellandum quaerendasque victorias, quam victoriarum praemia servanda vir melior. Itaque cum multa regna bello parta possederit, brevi omnibus amissis vix patrium reservavit. Hic primum puer variis iactatus casibus et regno pulsus non multo post nec dum pueritiam egressus in regnum rediit, magis cum suorum misericordia adiuvante, quam suis viribus. Multa inde adolescens bella gessit eoque gloriae pervenit, ut Tarentinis, urbi situ Tarentini.
Italiae, sed Graiae originis, in Romanos arma moturis solus hic dignus atque idoneus visus sit, qui in auxilium vocaretur. Quibus ille annuit, fretumque illud angustum, quod Epirum atque Calabriam interiacet, transvectus alieni in partem belli venit non tam vel respectu originis vel amore vocantium, quam ut hoc praetextu regnum Italiae, quod opulentissimum audiebat, invaderet. Inflammabant praeterea ardentem animum exempla domestica, non vetustum modo Achillis, sed recentia illa duo Alexandri scilicet Epirensis, patrui sui, et consobrini sui, Alexandri Macedonis, quorum primus in Italiam quoque

transierat, licet infausto exitu, alter in Asiam transgressus feliciter in oriente res gesserat. Venit autem non suis, hoc est, Epiri tantum, sed Thessaliae ac Macedoniae totiusque Graeciae viribus. Prima illi cum Romanis congressio ad Heracleam urbem et Campaniae fluvium Lirim fuit. Ibi Valerius Laevinus, Romanus consul, hosti obvius praeoccupavit regem, antequam sociorum eius auxilia convenirent, fuissetque primo proelio debellatum, Pyrrho iam regiis abiectis insignibus fugiente, nisi e transverso missi in aciem elephantes, belluae ad eum diem Romanis incognitae, equos Italos specie informi et insolito stridore atque odore turbassent mutassentque fortunam. Ea subita Romanorum consternatio et frena spernentium fuga equorum abeuntem regem reduxit in proelium et victorem fecit, famosiore tamen, quam laetiore victoria; nam et ipse rex saucius et magna regii pars exercitus caesa est. Ipse quidem passim stratos contemplatus hostes quosdam suis vivis incumbentes mortuos, omnia in pectoribus, nulla in tergis vulnera, omnium in manibus gladios, omnium iras in vultibus nec exstinctam morte cum vidisset audaciam, stupuit notoque suspirio O quam facile erat, inquit, orbis imperium occupare aut mihi Romanis militibus aut me rege Romanis. Quo dicto dubium, an plus hostibus, an sibi tribueret, quando non crederet esse Romanis ullos sibi pares duces. Hinc cruenta quoque victoria animose usus rapto agmine Praenestinam usque ad arcem totam Campaniam populando pervenit atque ex illa prominenti specula pulvere exercitus tumultuque et incendiis | oppletam urbem et spectavit iam vicinus et terruit. Ceterum ad rei famam aliquot urbes, nominatim Locri, a Romanis ad Pyrrhum defecere. Rex et natura magnificus et bellandi gnarus, ut cum fortitudine militari liberalitatem regiam ostentaret, ducentos hostium in acie captos Romam sine pretio dimisit. Hic nimirum incredibilis Romanorum et stupenda celeritas in reparandis viribus fuit, usque adeo, ut rex ipse velut attonitus exclamaret prorsus se fato genitum Herculeo, cui uno Lernaei monstri abciso capite multa renascerentur. Et ipse quoque paucos post dies supervenientibus auxiliis, quae primo proelio defuerant, in aciem rediit. Pugnatum iterum, et rex iterum victor fuit. Itaque vulgata victoriarum fama Carthaginenses, tanti mox futuri hostes, Magonem, ducem suum, cum centum viginti navium classe Romanis in auxilium misere amicitiae socialis obtentu, vere autem metu regis, quem bello Italico detineri optabant, ne forte victor, ut ferebatur, in Siciliam traiiceret. Senatus et Carthaginensibus gratias egit et remisit auxilia. Rursus Curio Fabricioque consulibus apud Asculum Apuliae pugnatum est, compresso iam terrore belluarum, quas experimento vulnerari et occidi posse didicerant. Vibrata igitur in illas tela, et turribus, quas tergo ferunt, ligneis iniectae faces, quibus in fugam actae totam regis aciem tumultu atque incendio replevere. Nox superveniens pugnam diremit, ambiguam, ut fama fuit, at veraciter regi adversam-

Valerius Laevinus.

Praenestina arx.

p. 31.

Locri.

Pyrrhi liberalitas.

Bellum secundum.

Carthaginensis Mago.

Tertium bellum.

alterius consulum vulnus, alterius temeritas praestaret, ut suis artibus locus esset, Magonem, germanum suum, cum mille equitibus totidemque peditibus inter virgulta palustria in insidiis locat, inde Numidas equites transire Trebiam iubet et usque ad Romana castra iaculando ac vicissim cedendo irritare in pugnam hostis audaciam, quod
5 accidit eventurum providens. Siquidem hieme media, quae illis in locis esse solet asperrima, cum forte praegelidum nactus diem suos in castris magna lucis parte detentos cibo atque igne fovisset, dux Romanus morae impatiens ad primum pugnae signum suos castris eduxerat et, dum refugos Numidas insequitur, amnem glacialem recentique imbre tumidum transgressus gelu supra frigus addito, torpentibus membris, labore,
10 fame, frigore enectos usque sub tempus proelii protraxit. Hannibal inscitia hostis ad satietatem fretus, ubi Romanos per se victos credidit, dispositis ex commodo aciebus positisque ad terrorem in cornibus elephantis castris egressus pugnam iniit. Concursum est magnis utrinque animis, sed impari corporum vigore. Itaque postquam erupere hostes ex insidiis et Hannibal elephantos terga iam vertentes in primam aciem restituit,
15 obsisti amplius non potuit. Fusi illico Romani, multi caesi, multi vi fluminis obruti. Quidam in castra amne transito rediere, plures, quod expeditior via esset proximumque perfugium, Placentiam evasere. Ex hostibus quoque permulti et viri et equi et elephantes et imbre et gelu et lassitudine et vulneribus periere. Hoc modo ad Trebiam dimicatum est; in quo quidem eleganter Florus Horribile, inquit, dictu! homines a
20 meridie et sole venientes nostra nos hieme vicerunt. Duabus Hannibal victoriis fretus emporium, quod haud procul Placentia erat, nocte aggreditur tenebris fisus ac silentio; sed fefellit eum spes: adventus suus non ibi tantum, sed ingenti militum clamore Placentiae quoque notus fuit. Itaque prima luce Sempronius consul (alter enim, ne urbs una duobus exercitibus gravaretur, Cremonam Padi alveo descenderat) cum equitatu
25 affuit ad emporii tutelam, legionibus instructa acie sequi iussis, ut appareret eum proelio victum fuisse, non animo. Venienti obvius Hannibal fuit et, cum concursum esset equestribus copiis, vulneratus proelio discessit. Huius victoriae fiducia emporii alterius incolae, cum eos Hannibal paucis post diebus invasisset, temere illi obviam progressi, turba praeter numerum undique fragilis, (erant enim milia hominum quinque
30 et triginta) facile superati eo metu seque et emporium Hannibali dedidere. Ille autem fessus simulare clementiam, quam per eos dies in nonnullos ad Clastidium simularat, in hos deditos, quasi vi capti essent, omne libidinosae ac superbae saevitiae genus exercuit. Inde autem, ne fortunae deforet impellenti, vere primo vix se ostendente iter in Etruriam adortus tantis imbrium ac ventorum in nivosis Apennini iugis fulminumque et grandinum
35 periculis laboribusque vexatus est, quod multis suorum hominum simul ac iumentorum

Pugna ad Trebiam.

Deditio emporii.

et praesertim elephantium natura frigoris impatientium amissis coactus plana repetere prope Placentiam castra communiit. Cumque die proximo partem copiarum in aciem eduxisset, | Sempronius ipse, de quo diximus, Roma iam, quo comitiorum causa perrexerat, reversus illi occurrit, pugnatumque est tanto utrinque impetu, ut raro unquam pugna acrior et partium sanguine clarior futura fuerit, nisi magnis irarum aestibus inflammatos animos oppressisset nox finissetque certamen haud facile per se ante extremam perniciem desiturum. Hoc congressu Romani primum victores fusis hostibus castra oppugnare aggressi diu frustra laborantes ac defessi eruptione Hannibalis improvisa, cum iam sua castra repeterent, decertare iterum compulsi usque sub noctem parem cladem et ancipitem fecere victoriam. Post hoc proelium Sempronius Lucam, Hannibal perrexit in Ligures. Inde in Etruriam profectus in inundantis vere Arni gurgitibus late effusis multos dies fessus et quietis inops, etiam ante oculorum aegritudine varietate temporum ac vigiliis affectus, prope Faesulas (nondum ibi erat Florentia) castra locat, oculo altero iam amisso; et quasi levi imperterritus iactura plusque illo uno videns oculo, quam duobus alii, ad belli reliquum haudquaquam solito segnius animum intendebat. Iam novi Romae consules erant, quorum alter Flaminius, cui in sortem venerant legiones, quae Placentiae hibernarant, iam cum omnibus copiis ante muros Arretii in castris erat, ardentissimi vir animi et ob id suspectus patribus famaque non ignotus Hannibali, qui rapidum ducis ingenium iniuriis impellendum ratus totam illam regionem, quae inter Faesulas atque Arretium secus Arni ripas sita est, quam inter primas Italiae uberrimam et praeclari scriptores asserunt et res probat, caedibus atque incendiis et rapinis vastat. Quae omnia e propinquo cernens dux Romanus animosior, quam cautior quamque felicior, non publicae magis, quam suae propriae ignominiae tribuens haec ab hostibus tam contemptim sub oculis suis agi, quamquam toto consilio dissuadente ad frenandam puniendamque hostis audaciam ineluctabili impetu in aciem processit, spretis, ut perhibent, auspiciis atque ominibus et deorum minis ab ineundo proelio dehortantibus, propter quod quidem (pace dixerim contradicentium factumque culpantium) vincere dignus erat. Ea nobis ars daemonum nota est, qua liberius inter illos claros utique et ingentes viros, sed verae religionis inscios utebantur, ut, quotiens eventurum aliquid praesagiunt, multa siquidem et natura et aetate callentes, si secundum, eorum favore atque auxilio evenire persuadeant, sin adversum, ideo, quod eorum monita ac sacra neglecta sint, ut hac spe scilicet et hoc metu miseras animas obsequentiores sibi efficiant, permittente deo atque ita errores hominum castigante, qui neglecto se colunt deos gentium daemonia. Sed redeo ad primum inceptum. Concursum est ad Trasimenum, qui nunc Perusinus est lacus, sub Cortonae moenibus. Illic quoque

p. 36. Pugna ad Placentiam.

Hannibal monoculus effectus.

Flaminius consul.

Pugna ad lacum Perusinum.

suis usus artibus Hannibal Romanum exercitum dextera laevaque hinc monte, inde lacu circumseptum a tergo etiam insidiis circumvenit. Et consilium ducis adiuvit nebula e lacu proximo assurgens tam condensa, ut omnem ferme usum visus eriperet. Clamores undique varii et dissoni eiulatus hinc ferientium, inde cadentium audiebantur. Raro
5 unquam alias tanto fervore pugnatum est, usque adeo, ut, cum tribus horis pugna duraverit eoque temporis spatio terrae motus horribilis fuerit, qui terras et maria per omnem pene concussit Italiam, urbes evertit, flumina retrovertit, iuga montium subvertit, nullus ab utraque | acie plus senserit, quam si orbe alio fuisset: sic in unum ferri p. 37.
periculum, quod instabat, versi omnes obstinatique erant animi. Dux Romanus in tanto
10 omnium terrore ac labore nec deterritus nec defessus ubicunque periculi plurimum sentiebat, aderat, pugnator hortatorque magnificus. Itaque cum ubique ardens, tum circa eum ardentior pugna fuit, donec tandem ab equite quodam Italicae originis cognitus et hasta confixus occumberet. Enimvero tum fuga praeceps, multiformis plena dis- Mors Flaminii.
criminis. Alii per rupes invias, alii per medios hostes, per lacunas alii, ubi multi aquis
15 absumpti demersique, multi incepto irrito renatantes ab equitibus, qui ripas lacus obsederant, interfecti sunt. Evasere aliqui, inter ceteros sex milia, qui conglobati in unum per ipsas hostium acies eruperant, ignari, quo in statu res Romana esset. At cum collem proximum superassent et percussa solis radio ac rarescente iam nebula strata omnia nihilque iam spei reliquum vidissent gressu rapido abiere. Fuerunt qui labore ac vulne-
20 ribus exhausti fame aliis miseriis accedente sese dederent victori, pacti, ut armis traditis liberi cum singulis vestimentis abscederent; quod pactum Punica fide servatum est, coniectique omnes in vincula. Quindecim milia Romanorum in acie periere. Haec est Titi Livii sententia de multis electa. Alii nempe aliter: apud quosdam viginti quinque milium numerum invenio. Reliquorum enim aliter atque aliter pereuntium non est nu-
25 merus. Decem milia diversis itineribus fuga Romam revexit. Hostium nonnisi mille quingenti in proelio ceciderunt; ex vulneribus dehinc utriusque partis plurimi. Romae nuntio cladis accepto quis fuerit dolor, ex contrario metiare. Duae matres una die filiis totidem, quos occisos audierant, praeter spem repertis repentino gaudio exanimatae sunt. Hannibal post victoriam, ut pietatem in mortuos ostenderet, Romanorum corpora
30 humari iussit, in quibus curiose quaesitum corpus consulis nec inventum est. Quaertum, ut ait Florus, et pene ultimum vulnus imperii Cannae, Apuliae vicus ignobilis, sed Romana nobilitatus famosusque pernicie. Ibi Hannibal Aufidi amnis ad ripam castra in septentrionem versa locaverat ita, ut solem et indigenam ventum cottidie arida illic arva versantem a tergo haberet. Contra Romanis eadem in ripa castra metantibus adversa
35 omnia, sed nihil infestius, quam in ipso exercitu militum maximeque consulum discor-

L. Aemilius Paulus. Terentius Varro.

dia, Lucio Aemilio Paulo tarda et tuta consilia laudante, Terentio autem Varrone velocia et temeraria praeferente et maturitatem collegae rei publicae, nisi reiiceretur, utilissimam irridente, et magna, ut fit, exercitus parte a consiliis aversa fidelibus atque in praecipitium suum prona, His Hannibal fisus, cui nihil hostium esset incognitum, et adiutus insidiis, suis scilicet artibus, in praecipitem consulem invehitur, consule altero non tam sponte sua collegae impetum prosequente, quam nutantem in illius temeritate rem publicam deserere non audente. Concursum est acri et cruento proelio, Romanam aciem non virtute tantum potentissimi hostis ac fraudibus, sed vento simul ac pulvere et sole turbantibus nostrorumque oculos atque ora complentibus, utque ad Trebiam contra nos frigore, ad Trasimenum nebula, sic ad Cannas pene omnibus militantibus elementis. Consulum alter, prudens atque innocens, honesta morte procubuit, illum alterum, totius mali causam, fuga turpis eripuit, quamquam pro hoc ipso sibi a senatu gratiae agerentur, quod de re publica | non desperasset. Tali tunc in statu res Romanae erant, ut, quod patriis moribus alienum haberi soleret, esset fuga laudabilis. Fugientem non amplius quinquaginta prosecuti equites Venusiam pervenere. Perierunt cum consule quaestores duo, tribuni militum viginti unus, consulares, praetores atque aedilicii aliquot, senatores insuper octuaginta. Reliquorum numerus caesorum ambigue traditus videtur: quod constat, quadraginta milia peditum, equitum duo milia septingenti fuerunt. Sunt qui hos legionarios tantum pedites atque equites, aliorum civium ac sociorum parem prope numerum fuisse asserant. Constat, e cadaveribus occisorum feri ducis imperio pontem factum in flumine proximo et crudelem exercitum impio calle transvectum. Captivorum nonnisi tria peditum milia et trecenti equites fuere: tanto omnibus peior morte captivitas visa erat. Tria milia et quingenti, qui in minora castra confugerant, audaci fuga (mirum dictu!) per medios hostes, a quibus obsidebantur, patefacto armis aditu et praesentibus animis et tenebris noctis adiuti cum se in maiora castra recepissent, coniuncti maioribus reliquiis laceri et infelicis exercitus uno omnes agmine nullo duce illaesi Canusium pervenere. Ad decem milia hominum fuisse traditur, quos fuga undique salvos fecit. Ethaec quidem apud Romanos victos in summis periculis agebantur: Hannibal autem victor si, ut vincere, sic scivisset uti victoria et consilium secutus Maharbalis, qui suorum unus isque ardentissimus ducum fuit, armatus, ut erat, cruentusque urbem adiisset aut certe illum praemisisset, haud dubie in extremo discrimine Romanum imperium illo die fuerat. Sed Italiam miserata divinitas et saevitiae infensa barbaricae sagacissimi ducis providentiam excaecavit. Substitit quidem tunc nec vocantem sequi voluit fortunam, utque ait Florus, cum victoria posset uti, frui maluit. Quasi enim acie vicisse sufficeret, sibi et suis quiescendi spatium dedit, totus ipse cum exercitu illo ferocissimo in voluptatem

Pugna ad Cannas.

Mors Aemilii.

p. 88.

Strages Romanorum.

que faturamque ultimam, nisi nox intervenisset, quandoquidem suis in fugam versis ipse ultimus inter brachia satellitum vulneratus excessit. In Arusinis tandem (id est loco nomen) campis Lucaniae iisdem ducibus quarto et ultimo Marte concursum est. Ibi rex hostium virtute ac labore vincendus suarum quoque trepidatione belluarum turbatus aliquantoque facilius victus est. Inopinus casus incidit. Elephantibus in primam aciem de more dispositis unus ex eo grege pullus ictu lanceae confixus coelum querulo stridore compleverat. Mater voce cognita lymphatico impetu quasi opem latura prosiliens rupit ordinem belluarum et altera alteram impellente ac turbatam rem Romanis urgentibus errore omnia et consternatione permiscuit. Sic quae primam victoriam regi dederant ultimam abstulerunt. Itaque bello diffisus pacificis artibus uti statuit. Et peremptos sepultura et captivos clementia rerumque ac verborum comitate, insuper et gratuita missione prosecutus meruit, ut Romani Pyrrhum minime odiosum hostem unum ex omnibus iudicarent. Legates denique Romam misit multis magnisque cum muneribus, si forte quos armis frangere nequivisset donis inflecteret. Additus legationi princeps vir doctissimus atque eloquentissimus et famosae apud Graecos memoriae Cineas. Sed neque legati facundia neque regis blanditiae valuere, ut non dicam patricius, sed ne plebeius quidem Romae esset, qui manum regiis muneribus aperiret. O hac in parte felix aevum et multum nostro dissimile non tantum muneribus, sed rapinis paratissimo! Summa quidem legationis haec fuerat, ut componendae pacis causa regi permitteretur urbem ingredi. In | quod quidem senatus inclinante sententia Appius ille caecus oculis, animo lynceus acerrime dissuasit obtinuitque, ut et id regi negaretur et legati ex urbe cum suis muneribus pellerentur. Reversus ad regem Cineas interroganti, quid sibi de Romana urbe videretur ac senatu, urbem templum sibi visam, senatum ex regibus constare respondit. Hac igitur spe omissa in Siciliam Carthaginensium bello fessam per legatos evocatus abiit, Alexandro filio Locris cum praesidio dimisso, in Italia autem Romanis, de quibus victoriam speraverat, de se triumphum speciosissimum dedit et non amplius, quam quadriennii spatio ipsius Italiae magnam partem, quae cum Tarentinis senserat, cum eisdem victis accessionem Romani fecit imperii. In Siciliam cum venisset, totius insulae rex creatus et Siciliae acquisitae (mirum!) simul et Italiae amissae aeque inter duos filios regna distribuit, ipse quasi rebus rite dispositis in alias curas versus multa cum Carthaginensibus bella feliciter gessit. Sed in ipso rerum felicium procursu legationibus ex Italia resisti Romanis amplius non posse: ni confestim redeat, quemque sibi quibus possit conditionibus consulturum, utrinque periculum morae simul atque abitus intelligens ad postremum statuit cum Carthaginensibus fortunam ultimam experiri. Quos cum proelio vicisset, omni externo metu liberata insula interna non providens in Italiam festinavit. Sed for-

Bellum quartum.

Cineas.

p. 32. Appius.

Pyrrhus rex Siciliae creatus.

Bellum cum Carthaginensibus.

tuna res humanas longe a consiliis hominum versat. Siculi proelio victorem discessu victum rati defecere regnumque Siciliae quaesitu facile amissu facilius effecere. Sibi autem inde digresso naufragium grave, et in Italia res adversae; quibus coactus in regnum proprium redire ceu nondum labore satiatus regem Macedoniae aggreditur, quod ille cum Carthaginensibus bellanti petitum auxilium non misisset. Hic bello praetendebatur color, vera autem regnorum et vincendi cupiditas causa erat mitem atque innoxium invadendi regem. Quem sibi obvium proelio vicit regnumque illius occupavit, et quasi Macedoniae lucris Italiae Siciliaeque damna compensans relictarum a tergo rerum curis omnibus postpositis filium, quem custodem in Tarentina arce reliquerat, ad se revocavit. Rursus Antigonus, Macedum rex, in bella rediens ab altero Pyrrhi regis filio ultima strage devictus omni spe praerepta cum septem non amplius comitibus solitudinum latebris vitam tegens Argis tandem sese abdidit. Pyrrhus Epiro ac Macedonia non contentus, sed Graeciae Asiaeque inhians et quaerendis, ut dixi, quam servandis regnis fortunatior aptiorque Lacedaemonas invadit, bellicosissimam secundum Romanos gentem; ubi ingenti non mulierum minus, quam virorum impetu exceptus non damnosius, quam pudendius vincitur, uno filiorum Ptolemaeo, qui ipso etiam patre pugnacior adolescens erat, equo urbem in mediam irruente atque ab armatis obviis interfecto. Cuius ad se cadavere reportato dixisse rex traditur serius illum perisse, quam aut patris augurium fuisset aut filii audacia meruisset. Neque his territus Argos invasit, ut Antigonum a se victum ibique abditum opprimeret. Illic fervide potius, quam caute pugnans cecidit saxi e muris ictu et, quod aerumnam praegravat, feminea manu iacti. Caput regis Antigono praesentatum, quod ille humanitatis memor, oblitus iniuriae cum reliquo corpore filio Heleno restituit, quem captivitate liberatum, in quam morte patris inciderat, cum aliis Epirotis remisit | in patriam. Hic Pyrrho vitae finis: sic non Italici modo et Graeci et Asiatici regni spem, sed Siculum simul et Macedonicum, insuper et patrium Epiri regnum et laboriosum spiritum una hora perdidit. Ite nunc, mortales, fidite prosperis.

Bellum cum rege Macedoniae.

Antigonus.

Lacedaemonii.

Mors Pyrrhi.

p. 33.

Hannibal, dux Carthaginensium, Hamilcaris filius de gente Barchina, magna belli gloria fuit, sed virtutibus aliis non ita, nempe cuius et crudelitas et perfidia nota sit. Novem, ut Livius ait, ut Plinius, undecim puer annorum a patre, qui Romanum iugum ferebat aegerrime, aris applicitus et sacramento obstrictus esse iam tunc animo inimicum Romanorum et futurum rebus, ubi primum facultas affuisset, ferox iusiurandum pertinaciter ad ultimum vitae diem tenuit, ita ut nullum ex omnibus infestiorem hostem populus Romanus habuerit. Hic defuncto patre per aetatem nondum aptus imperio sub Hasdrubale, cognato suo, in Hispania tenere admodum militavit tanto militum favore, ut patrem eius, probatissimum ducem, quem unice dilexerant, sibi in filio redditum exi-

stimarent, brevi autem patrem ipsum, quem repraesentabat aspectu, factis etiam superavit. Animi consiliique vis immensa, patientia laborum incredibilis, mira victus austeritas; nulla illi militarium defuit artium; pro varietate casuum aeque et subesse doctus et praeesse, neque miles animosior promptiorque neque dux cautior neque omnino quis-
5 quam exercitui carior aut duci. Itaque duce Hasdrubale interfecto ipse iam aetate solidior dux effectus et sacramenti sui memor nimium et belli novandarumque rerum appetens neque tantummodo libertatis recuperandae, sed quaerendi avidus imperii finitimis hinc atque hinc praetentatis, ne aperte foedifragus appareret, tandem velut ex ordine Saguntum, urbem citerioris Hispaniae vetusto gentis utriusque consensu liberam, sed
10 Romanis amicissimam, violentus invasit, non ignarus id Romani principium belli fore. Ea res cum iam antea per legatos Saguntinorum senatui nuntiata esset atque ad occurrendum decreta legatio, repente alius super alium rumor affertur, non iam futuri metum Saguntinis, sed praesens adesse discrimen, Saguntumque obsidione ab Hannibale cinctum esse. Enimvero tum res ardentius in consilio Romano variis quidem sententiis acta
15 est, quibusdam consentientibus non iam legationibus agendum esse, sed bello totisque imperii viribus adversus Hannibalem, aliis eo amplius iudicantibus, ut consulum alter cum exercitu contra Hannibalem ad Hispanias, alter recto calle Carthaginem mitteretur summaque vi bellum terra et pelago gereretur. Inter has masculas magnanimasque sententias tertia pigra fuit et vilis, ne quid temere novaretur, legatione prius praetentan-
20 dos hostium animos, ut sic deinde legitime bellum geri posset. Ita, quod in collegiis crebrum est, deterior sententia meliores vicit, quia maturior tutiorque visa esset. Non negatum quidem bene meritis sociis, sed dilatum auxilium dilatione pestifera, missique ad Hannibalem legati; quorum ille praesentiens adventum misit ad litus maris qui denuntiarent neque illis ad se inter tot tam varias, tam feroces gentes tutum aditum patere,
25 neque sibi vacare inter tot curas belli legatorum orationibus auditum dare. Reiecta legatio a castris Carthaginem adiit; sic enim iniunctum erat a senatu. Ibi quoque Hannone licet, sene sapientissimo, adversante bonisque omnibus, qui ubique semper pauci sunt, vicit tamen factio Barchina iam et per se ipsam adversus bonum publicum accensa et ab Hannibale litteris | praemonita. Sic legatio utrobique irrita Romam rediit. Has p. 34.
30 inter moras Saguntini omnia pro fide prius armis experti tandem expugnantur, opprobrium sempiternum Romanae desidiae. Pars se cum auro atque argento rebusque suis omnibus in exstructum suis manibus proiecit incendium, pars usque ad interitum indomita virtute certavit. Sic absumpti pene omnes, pauci capti divisique inter milites; quod reliquum praedae fuit, aut venditum aut Carthaginem ad ostentationem victoriae
35 remissum. Hoc Hannibalis primum opus multorumque principium malorum fuit. Iam

Excidium Saguntinorum.

legatio altera solemnior Carthaginem a Senatu missa questum de iniuriis, quoniam insolenter audita esset, bellum Carthaginensibus indixerat, iamque Hannibal coeptis insistens, cum Sagunto capta et eversa apud Hispanam Carthaginem hibernasset, primo vere per medias Gallias Italiam petebat. Cui ad Rhodani ripam Publius Cornelius Scipio, Africani magni pater, consul tum Romanus, obvius fuit, ut eum transitu fluminis prohiberet. Ad quod cum serius pervenisset, iam transgressi hostis castra pugnandi proposito adiit. Verum ille dubius primum, an iter inceptum omissis omnibus ageret, an potius manum cum oblato prius hoste consereret, firmatus in sua tandem opinione processerat, quae illi semper una fuit, nusquam tutius cum Romanis, quam in Italia bellum esse, ubi non externis modo, sed Italicis maxime viribus vinci possent, cum discors et novandarum rerum semper avida esset Italia. Vacuis igitur castris inventis et spe attingendi erepta tanto spatio progressum hostem Scipio per maritimos Ligures cum paucis Ianuam, dehinc Pisas petiit, magna sub fratre Gnaeo Scipione ad continendas Hispanias exercitus parte transmissa. Pisis novo exercitu accepto ad occurrendum Hannibali in Cisalpinam Galliam festinavit, non sine hostis admiratione, quod quem ad Rhodanum reliquisset, ad Ticinum praevolasset, cum ipse in itinere praecipueque Alpium transitu difficilia multa perpessus vix quinto mense, postquam ex Hispania discesserat, in Italiam pervenisset. Pugnatum equestri tantum proelio est in aperta planitie ad Ticinum amnem Ticinumque urbem, utroque ducum (ita casus tulit) e castris ad exploranda hostium consilia profecto et sibi invicem forte tunc obviis; ubi praestantior equitatu Hannibal victor, consul vulneratus vixdum pubescentis filii virtute impendenti periculo liberatus, dehinc inter suorum manus in castra Romanis equitibus egregie circumvallatus evasit. Proxima ad Trebiam pugna fuit, ubi et consul idem Scipio adhuc gravis vulnere atque ob id recentemque memoriam acceptae cladis differendi proelii auctor erat, et consul alter Sempronius Longus, qui de transitu in Italiam Hannibalis senatus litteris certior factus iussusque opem ferre collegae altero consulari cum exercitu e Sicilia digressus ac supero mari provectus Ariminum inde se ad Trebiam Scipioni congressu properante coniunxerat. Is et praefervidus natura et qui nil adversi passus in bello nondum nosset Hannibalem, et de collegae infortunio gloriam sperans totamque sine participe sibi cessuram ratus, illo propter vulneris impedimentum pugnae non interfuturo, illud insuper metuens, ne dilatio in consules novos, quorum tempus instabat, omnem huiusce rei gloriam transferret, his undique stimulis impulsus et nonnullis levibus equitum congressibus, qui | prosperi videbantur, aucta spe cuncta praecipitanti consilio agens multum frustra dissuadente collega seque suasque legiones ad proelium parat. Quae omnia ut erant Hannibal praesentiens moresque viri ac propositum intelligens ac laetus, quod

P. Scipio consul.

Pugna ad Ticinum.

p. 35.

atque inertem requiem resolutus. Idque sibi a peritis rei bellicae maiori vitio datur, quam quod Romam victor, ut diximus, recto calle non adiit. Illud nempe prosperitatem suam distulit, hoc exstinxit. Inter Capuae quidem Campaniaeque delicias militare robur illud elanguit, et Martius ardor ille defervuit, ut non minus vere, quam proprie
5 a Marco Marcello dictum sit fuisse Capuam Cannas Hannibali. Neque vero tantummodo ille malo ac labori innutritus exercitus circumfusis illecebris enervatus et suarum oblitus est, artium, sed dux ipse, quod attento viri rigore fabulosum videri posset, nisi a claris proditum esset auctoribus, apud Salapiam, Apuliae oppidum, (o humanum animum inconstantem et passionibus semper obnoxium!) magno nec se digno amore corre-
10 ptus est, et bellis indomitum meretricula blanda perdomuit Ticinique et Trebiae et Trasimeni et Cannarum et Carthaginis et gloriae et sui ipsius fecit immemorem. Huius vero tam fortunati et semper vincere soliti ducis impetum Fabius Maximus differendo fatigavit et Marcellus audendo contudit, Scipio ultima experiendo confregit; de quibus ex ordine suis dicetur locis. Sero quidem iam non ille Hannibal neque ille exercitus, ut Capuam Hannibal Romam petiit.
15 ipsam Romana pressam obsidione liberaret, Romam petiit | positisque castris ad tertium p. 39.
lapidem illic, ubi Anio in Tiberim fluit, ipse cum duobus milibus electorum equitum ad portas urbis accessit; cumque indignantes tantum illi licere egressi obviam paratique ad proelium essent consules Romani, continenti biduo trux tempestas inhibuit, cum utrosque vix in castra reversos subita et mira serenitas excepisset, ut plane videretur ea vis
20 imbrium ac ventorum et fulminum repentino impetu nec nisi ad brevis horae spatium duratura non tam naturaliter, quam divinitus ad almae urbis auxilium in frontes hostium ex ipsa Capitolii arce descendere. Quo miraculo concussus Hannibal dixisse traditur Romam capiendi nunc sibi animum deesse, nunc fortunam. Ceterum hic tantus et in his, quae memoravimus, proeliis et in aliis multis victor tandem victus e patria profugus ad
25 Antiochum, regem Syriae, pervenit, qui adversus Romanos eo tempore bellum ingens Antiochus, rex Syriae.
praeparabat. A quo quidem primo adventu ceu divinum aliquod inque id, quod animo volvebat, opportunum munus laete visus ac deinde multo habitus in honore ad ultimum suspectus ob ingenium varium versutumque et invidorum obtrectationes, quibus aulae regum semper abundant, uniformis tamen et fidelis consultor regi fuit, in illa fixus sen-
30 tentia, cuius supra mentionem fecimus, non exspectandas scilicet Romanorum vires, sed occurrendum eis atque in Italia pugnandum, nempe neque Romam neque Italiam nisi Italicis viribus vinci posse, inque id operam suam pollicens. Qua in re si ei creditum fuisset, poterat regis potentia cum Hannibalis prudentia nunc etiam grave bellum suscitari. Ceterum cum reiecto eius consilio Romanis iam in Graeciam Asiamque transeuntibus
35 imminui regiae vires inciperent, sero illi credi coeptum, et aliqua proelia gesta, non

prospera, sed minus adversa consilio Hannibalis. Victo autem ad extremum rege, cum inter conditiones pacis illa esset, ut Romanis Hannibalem rex traderet, ab Antiocho instantis certior periculi effectus abiit et omnia prius expertus tandem ad Prusiam, Bithyniae regem, fortuna dilectum olim suum impellente profugit, cui adversus Eumenem maritimo proelio decertanti mira calliditate victoriam quaesivit. Naves quippe fictilibus vasis et vasa serpentibus impleri fecit inceptaque pugna in adversas naves proiici; quae res primo ridicula contemptuique habita, pugnare fictilibus, postquam vero fractis vasis serpentes velut scatere perque hostium puppes serpere coeperant, terribilis et victoriae causa fuit. Sed perfidus et ingratus rex, cum Romani per legatos rursus Hannibalem deposcerent, non illi saltem ut Antiochus fugae iter ostendit, sed victoris populi gratiam quaerens misit qui eum caperent. Quod ille praesentiens frustra tentatis secretis egressibus, quos fidei regiae parum fisus subterraneos etiam sibi praeparaverat, ubi omnia armatis septa perpendit, regressus in thalamum et multa de rege impio fallacique hospite nec pauca de Romanis, qui mortem senis exspectare gravarentur, questus irruentibus iam armatis omni fugae ac salutis spe praerepta veneno raptim hausto, quod more regio ad fortunae varios casus sub gemma annuli inclusum gestabat, interiit atque ab his, qui ad eum comprehendendum missi erant, iam exanimis inventus est, sepultusque apud Libyssam urbem, epigrammate insculpto: Hannibal hic situs est.

Prusia, rex Bithyniae.

p. 40. | Quintus Fabius Maximus Romani generis prudentissimus est habitus. Nondum enim Cato censorius famae huius primum locum occupaverat; qui huic ipsi tamen apud Ciceronem clarum magnae sapientiae ac virtutis testimonium praebet. Apprime autem honestatus est illo Ennii carmine notissimo: Vnus homo nobis cunctando restituit rem. Nota sunt reliqua, quibus hoc famae decus Maximique cognomen iure sibi debitum, etiam si ab eo ortum esset, magni sunt auctores; quamquam viri huius plura consilia, quam proelia memorentur. Sed nec desunt proelia, et ad aequandam avi gloriam, Fabii Maximi Rutiliani, qui haud dubie victoriarum numero et magnitudine proeliorum superior fuit, unum hostem Hannibalem satis esse vult Livius: inter Romani ducis laudes magnum hostis et singulare praeconium. His praemissis, quae ad viri notitiam pertinent, ad eius gesta progredior. Bello igitur Punico secundo, quod per Hannibalem Carthaginenses variis atque horrendis eventibus contra Romanum populum egisse memoravimus, cognito Sagunti excidio secundae legationis Romanorum princeps Fabius, cum in senatu Carthaginensium hoc unum, quod ei erat impositum, quaesivisset, publico privatone consilio Saguntum Hannibal evertisset, responsumque esset asperius, ille toga in sinum collecta Hoc, inquit, in gremio bellum vobis pacemque portamus: utrumlibet accipite! cumque illi utrum sibi placeret, eis daret, nihilo mitius proclamassent, idem vultu gestuque

pene horrendo discusso in adversos gremio non aliter, quam si obvolutum sibi bellum attulisset, Bellum, inquit, igitur vobis do. quod illi se et accipere alacres et gesturos esse dixerunt: rem plane et dantibus et recipientibus infelicem. Inde ubi ad Trasimenum tertia insignis clades accepta est, tot damnis terroribusque concussa res publica cum ad dictatorem, hoc est, ultimum in adversis auxilium confugere decrevisset, consulumque, per quos dictator dici solitus, alter in acie cecidisset, alter abesset in Gallia nec in tuto quidem pervagantibus cuncta victoribus adiri posset, populus Romanus, quod nunquam antea visum vel auditum fuerat, dictatorem sive, quoniam id per leges non liceret, qui pro dictatore esset, Quintum Fabium Maximum creavit. Additus ei Marcus Ruffus Minutius magister equitum. Sane Hannibal, qui per famam Romanorum ducum mores et nomina noverat, cognito primum, quod rerum summa Fabio esset imposita, dehinc, cum iam castris proximi essent, nequidquam tentato, ut in pugnam eliceret, et angi coepit et metuere non tam potentiam, quam prudentiam viri, secumque animo volvere Romanos damnis admonitos iam tandem verum ducem elegisse, neque iam sibi cum Sempronio Flaminioque esse negotium, sed cum maturo, nil temere nilque praecipitanter acturo viro. Sane de prudentia hostis certus, de constantia dubius miris illam modis experiri institit, nunc Romanis castris obequitando exprobrandoque segnitiem degenerantesque a maiorum moribus animos, nunc sua castra saepius movendo vastandoque interim amicorum populi Romani fines, nonnunquam fugae in morem abscedendo repositisque in locis subsistendo, si forte spe victoriae castris eductum sic in campum possit elicere. Fabius nulla re motus unoque semper in proposito | fixus erat, ne res afflictas in extremum discrimen adduceret, sed trahendo cunctandoque hostem fatigaret, recolens per id tempus nihil magis, quam temeritatem ardentesque ducum animos Romano imperio nocuisse. Morem igitur sequens prudentium medicorum contraria morbis publicis remedia adhibebat. Id enimvero sic agebat, ut non metu agi omnia, sed providentia viderentur. Itaque quocunque se Hannibal movisset, Fabius castra proximo in colle metabatur, tuto semper in loco, ubi nec laedi nec in aciem cogi posset. Ita nec bellum omittebat nec proelium committebat, exercitumque animumque continue intentum habens et ad omnes promptum ac paratum casus ut is, qui salutem in mora, in celeritate periculum provideret. Quae omnia utrum animo tarditate insita faceret, an quod sic expediens rebus tunc praesentibus iudicaret, quidam in dubio posuere; quae mihi non tam iusta dubitatio videretur, quam iniuriosa suspicio, cum, etsi multa cunctanter, nil tamen ab eo ignave gestum segniterque non sit dubium. Quamquam certe, quod ait Livius, cautior, quam promptior hic habitus non negetur, et cautus tamen semper et promptus fuit, ut res poposcit. Ceterum his moribus et hac tanta maturitate consiliorum pugnae avidum

Fabius bellum indixit Carthaginensibus.

p. 41.

Hannibalem offendebat, sentientem suis artibus secum agi seque ad invisae dispendia dilationis invitum cogi et fatentem iam sibi cum magistro militiae bellum esse, qui ratione, non casibus regeretur. Illud longe mirabile, quod dictator his ipsis consiliis atque artibus, quibus hostibus metuendus, simul et suis militibus in castris et suis civibus in patria contemptibilis factus erat: ita omnes quasi praeteritarum et adhuc recentium cladium obliti proelium optabant. Ante omnes publici se furoris ducem magister equitum exhibebat, non iam cunctatorem illum, sed inertem, non cautum, sed pavidum ac pusillanimem appellans, primo quidem susurris inter notos hinc inde clandestinis, post, ubi amens livor verecundiae frenum rupit, in publico coram multis, coram omnibus clara voce, ad extremum longis orationibus et concionantis in morem de praeclari et sui ducis infamia sibi gloriam quaerens, pugnae, quam omnibus exoptatam norat, hortator ardentissimus. Et invenit stultus in sapientem loquens, ut mos est, non auditores modo, sed credulos. Itaque omnes et in castris et Romae pugnam fremere, dictatoris inertiam accusare, magistri equitum industriam fortemque animum attollere, ita ut Hostilius Mancinus, unus iuvenum, qui Minutii concionibus assueverant, ventosissimarum plenus opinionum missus a dictatore cum quadringentis equitibus exploratum, quid apud hostes ageretur, iussusque neque in conspectum hostium venire neque ulterius prodire, quam dum tuto posset, quibusdam hostium, quos effusos casus obtulerat, interemptis concepta subito magnae spe stulta victoriae dictatoris oblitus et concionatoris magistrique sui memor de exploratore bellator effectus et equitatu hostium circumventus occumberet magna cum suorum parte. Auxit et Fabii odium et Minutii favorem quod sacrorum causa revertente Romam dictatore magister equitum non iussus modo pro iure imperii, sed paterne monitus oratusque, ne qua spe ductus manum cum hoste consereret, oblatam prosperiusculi congressus occasionem tam ardenter, quam inobedienter arripuit et non-
p. 42. nullis hostium obtruncatis quasi ingentis victoriae | nuntium Romam misit. Adeoque et populum et senatum rumoribus falsis impleverat, ut de abrogando dictatoris imperio in consilio agitatum sit. Quod quoniam nimis iniuriosum visum erat, eo deventum est, ut, quod non minus iniuriae continebat quodque nec antea profecto nec postea, nisi fallor, unquam accidit, magister equitum dictatoris imperio aequaretur. Quae decreta, ut erant acria, omnes ad dictatoris ignominiam, ipse solus ad suam gloriam referebat, illa se cogitatione consolans, quod senatus ac populus aequare potest dignitates et imperia, non virtutes, neque magis ingens animus his omnibus, quam rupes solida et immensa vento facili movebatur. Sciebat se suamque dilationem Romae pariter et in castris infamem, sed nec illud ignorabat, eandem et patriae suae utilem et Hannibali odiosam, sic ut spe proelii privatus iam sub autumni exitum hiberna circumspiceret, intelligebatque

Minutius aequatus dictatori Fabio.

neque dissimulabat vir providentissimus sat magnum victoriae genus esse vinci solitis non vinci, exspectationem quoque rei publicae tutam esse, quae uni homini anceps esset atque periculosa, quem vel mors saepe vel casuum humanorum infinita varietas repente distraheret ab incepto. His armatus curis et hac fretus conscientia quid de se alii loquerentur
5 non curabat, ipse secum assidue bona et salutaria loquebatur et sermones vulgi, immo et patrum vulgaria loquentium ex alto despiciens gloriosum sibi existimabat pro salute omnium suam gloriam neglexisse. Non enim Callicratidis aut Elebroti, Lacedaemonum ducum, exempla sequebatur, quorum simul et Fabii est apud Ciceronem mentio. Siquidem horum primus cum Peloponnesiaco bello, quod Thucydides, historicus Graius, scri-
10 psit, multa fortiter feliciterque gessisset, a suis tandem admonitus, ut e portu, in quo erat, classem deduceret neu cum Atheniensibus proelium navale susciperet, Lacedaemones, inquit, si hanc classem amiserint, facile aliam reparabunt, non sic ego famam meam, si eam fugiendo prodidero. Alter non similem ob causam, cum declinare pugnam posset et deberet, inconsulte cum Epaminonda, Thebano duce, pugnavit. Victus uterque, et
15 sub illo Lacedaemon impulsa pergraviter, sub hoc strata penitus atque eversa est. Quid hic dicam, nisi homines non publici boni, sed privatae suae gloriae amantes Graeca nimium levitate? At hic noster neque suam famam neque infamiam neque omnino quidquam aliud, quam salutem patriae sibique detrahentium civium cogitabat, ut penitus verum esset, quod praemissum sequenti versiculo ait Ennius: Non ponebat enim rumores ante
20 salutem. Dicerem sanctum quendam virum fuisse, nisi hinc aetas obsisteret, hinc illa cerimoniarum votorumque sedulitas et deorum consultatio, qua in primordio dictaturae usus apud Livium refertur, dignus, qui unum deum coleret atque consuleret, cui uni vota faceret atque persolveret. Haec tam multa extra ordinem dixerim, quod et in vita hominum haec et his similia bello ac pace crebro nimis occursantia et ad exemplum utilia
25 visa sunt. Ad haec cum de rebus gestis ab hoc viro pauca sese offerrent, permisi mihi, ut de ipsius moribus, de studio virtutis, de contemptu famae, de consilio atque constantia plura dicerem: nunc ad historiae seriem revertor. Cum ergo Minutius hoc tanto populi favore ex insolenti insanus effectus, dictatorem iam senatus consulto de aequato sibi magistro equitum in itinere certiorem animoque non minus adversus civium iniurias, quam
30 adversus hostium fallacias indomito redeuntem continuo aggreditur, cumque se illi in imperio adaequatum nuntiasset, | agere incipit, ut vel unius vel plurium dierum spatio p. 43.
alternis exercitui praeessent remque suo quisque die suo ageret arbitrio: sic enim nec imminutas cuiquam vires et aequatum paribus temporum intervallis imperium fore. Fabius quod bene verteret, se illius gloriae gratulari ait, divisionem hanc imperii non pro-
35 bare, sic unum omnibus aliquando praeesse, ut unius diei fortuna atque unius ducis

temeritas omnia posset evertere, id enim esse non communicare imperium, sed auferre, si uni ducum absque alterius culpa una hora liceat quo nullae amplius alterius partes sunt. Itaque quando sic senatus censeat, divisionem copiarum sibi placere, non temporum, ut qui totum nequeat, partem servet, qui partem perdiderit, totum perdere nequeat. Ad hunc ergo modum facta divisio legionum itemque et equitatus et sociorum atque omnis generis auxiliorum aequis partibus. Quibus cognitis Hannibal laetus et temerario duci additam audaciam et prudenti potentiam imminutam adversus unum Minutium divisis a dictatore se tenentem castris omne illud suum notum vertit ingenium. Nec magni negotii res fuit praecipitem in insidias urgere. Vallis nuda erat et expedita prospectui, nulla insidiandi opportunitate suspecta: collis in medio castrorum illi, quisquis eum praeoccupasset, utilis, hosti autem futurus incommodus. Eo Hannibal ad incitamentum proelii, quam ad loci commoditatem uti maluit. Itaque cum posset illum primus arripere, sciens distulit. Erant autem haud procul inde in occultis secessibus rupes concavae multae quidem et multorum hominum capaces: in his clam equitum peditumque quinque milia abdiderat. Cuius rei ne quis sensus ad hostem perveniret, in aliud propinquius spectaculum occupare illum statuit atque convertere, successitque consilium missis ad auroram paucis, qui collem illum proximum silenter invaderent. In hos igitur dubia vix luce conspectos animosior, quam cautior dux contemptim ac ferociter mittit primum qui eos inde depellerent, inde alios atque alios submittit, unoquoque sui ducis exemplo impetuosius, quam cautius in proelium ruente. Cumque Hannibal suis carptim auxilia subministrans et ligna igni, ut dicitur, superaddens e paucis favillis magnum suscitaret incendium, Minutius raptim totis copiis in pugnam fertur; in qua sic temeritas impar est inventa prudentiae, quod, quamvis primo impetu spes aliqua resistendi videretur, urgente tamen hinc Hannibale, hinc insidiis patefactis deiecta adeo Romana acies fractique animi fuere, ut nec pugnae aditus nec fugae abitus superesset. Actum erat, nisi Fabius accurrisset. Ille, qui hoc semper eventurum cogitabat, erectis auribus atque animis paratisque semper legionibus stabat, audito pugnae strepitu confusisque clamoribus insequentium et cadentium gemitu ubi oculis rem perspexit, Sic est, ait, ut praevideram animo: duci suo aequatus Hannibali impar est inventus. Sed verba alias: nunc rebus est opus. Ite mecum, commilitones mei. Hostes iam parta victoria privemus, cives praesenti periculo liberemus. Nostram Hannibal virtutem, suam Minutius inscitiam recognoscat. Haec dicens castris egreditur, atque ex illo, in quo erat, colle descendens ubi ad auxilium suae gentis improvisus et quasi e coelo missus apparuit, illico et fugientibus animi rediere et propellentibus cecidere, ut et victi fugam sisterent et victores ab insequendi studio retro se ad sua signa referentes impetum comprimerent. Cumque iam

Minutius temerarie congreditur contra Hannibalem.

dnae in unam: Romanae acies congiebari coeptae simul in hostem signa converterent inferrentque, | Hannibal se in castra recipiens periculum declinavit, fassus ingenue quod erat: Tandem, enim inquit, nubes illa, quam cottidie in vertice montium videbamus, procellosam in grandinem resoluta est. Vici ergo Minutium, Fabius me vicit. Omnibus p. 44.
5 hinc illinc in castra reversis Minutius errorem suum et inanem iactantiam secum volvens fecit unde praeteritae temeritatis veniam mereretur. Est enim, de quo nemo dubitat, optimum non errare, sed erroris notitia et verecundia et poenitentia et humilitas illi, quae peccati radix fuerat, adversa superbiae bona est usque adeo, ut interdum maior aliquis post peccatum assurrexerit, quam qui non peccavit. Convocato igitur exercitu
10 notissimam illam Hesiodi poëtae sententiam dixit, primi scilicet ac praeclari ingenii esse per se ipsum cogitare ac invenire quod expediat, proximum bene admonenti credere ac parere: cui utrumque defuerit nullius pretii esse virum. Quoniam ergo, inquit, primum quem sperabamus gradum non apprehendimus, secundo contenti simus, ne, si hunc negligimus, in novissimum relabamur. Quod nescimus ab eo, qui scit, discamus,
15 imperare et bellare. Ad dictatoris nostri castra pergamus neque ab eo amplius separemur. Sic agendum nobis nostro hodie periculo didicimus. Ego illum patrem nuncupabo: id enim sibi et virtute insita et insigni in nos ac vere paterna pietate nomen debitum: vos autem illos milites, quorum dextris ac gladiis salvi estis, patronos appellabitis: sic qui belli non potuimus, saltem gratitudinis gloriam prosequemur. His dictis sublatis inde ten-
20 toriis facto agmine ad dictatoris castra perventum est, ipso quidem et universo exercitu admirante, quidnam rei esset. Tum Minutius per se perque suas legiones dicta, ut convenerat, salute Ego te, inquit, dictator, patrem dixi, quia neque carius neque venerabilius nomen, quo vocari possis, occurrit. Plus tamen tu mihi, quam pater es. Patri enim vitae meae tantum, tibi autem meae, et extenta ad exercitum suum manu, horum-
25 que, ait, omnium vitae ac salutis debitor sum. Proinde hoc senatus consultum non tam honorificum mihi, quam onerosum, ipse ego ante omnes abrogo sarcinamque importabilem laetus abiicio. Malim tibi subiici, quam aequari. Alterum mihi decori fuerit, alterum periculo fuit ac pudori. Itaque et legiones et me ipsum sub tuum imperium reduco, quod tibi ac mihi et utrique exercitui faustum sit. Tu,
30 precor, praeteriti oblitus me et istos quemque suum in gradum restituito. Haec inter datae dexterae, innexi amplexus, reconciliati animi, redintegrata concordia, et per castra cum paribus effusi omnes atque hospitaliter recepti cuncta gaudio et congratulatione compleverant. Sic mane illud periculosissimum ac turbulentissimum laetissimus ac serenissimus vesper exceperat. Quae ubi Romae fama primum, mox multorum litteris
35 nuntiata sunt, mutati confestim animi mutatique hominum sermones: omnes undique

Gratulatio Minutii ad dictatorem.

certatim virtutem et consilium Fabii laudare et cunctationem illam salutiferam providentiae esse, non desidiae praedicare. Sic indigna dictatoris infamia repente in gloriam versa erat, ut et tertius Ennii versiculus verus esset totumque rebus carmen impletum: Ergo postquam magisque viri nunc gloria claret. Quin et ipsos inter hostes existimatio in immensum famaque viri creverat. Etsi enim semper Hannibal de ipso hoc magnifice sentiebat, militibus tamen | Afris assiduitate vincendi tanto coeperant Romani duces atque exercitus esse contemptui, ut vel hos, cum quibus bellum gererent, gentem esse aliam suspicarentur ab illa tam celebri, tam laudata, vel fabulosa omnia fuisse, quae de his totiens a suis maioribus audivissent. Hic primum dies hunc contemptum sustulit ostenditque Carthaginensibus esse et Romanis duces ac milites, esse animos, esse providentiam ac virtutem peritiamque rei bellicae, quibus, si exspectati forent, victores esse potuerint, cavendosque illos potius, quam spernendos. Ad extremum eo hostem Fabius cunctando deduxerat, ut, si sequentes belli duces suis consiliis usi essent, cogente fame et necessitate ultima pene victus Hannibal in Galliam reversurus fuerit. Ceterum Fabius, cunctando, ut diximus, ac trahendo cum semestre tempus elaberetur, accersitis ad se consulibus exercitum resignavit ac deposuit dictaturam, vir quidem vel ob hoc unum clarus patriaeque utilis in extremis casibus et, ut Flori utar verbo, prima redeuntis et, ut sic dixerim, reviviscentis imperii spes. Hinc geminum illi cognomen cunctator et imperii scutum. Idem sequentis anni consulibus ad infaustum bellum profecturis Aemilio Paulo, quem sciebat omnis sani consilii capacem, gravi oratione consuluit quod in rem erat, hortatusque est, ut in ratione belli gerendi se, non alium sequi vellet, ostendens cunctationem, qua ipse usus esset, Romanis in Italia et in sua sede pugnantibus sociisque omnia hinc inde suppeditantibus utilem facilemque, Hannibali autem in hostili regione difficilem neque diu tolerabilem viris, equis, armis, pecunia iam exhausto, nec dubium esse, quin sedendo et differendo sit vincendus qui pugnando facile victor evasurus sit; multa praeterea; quibus si obtemperatum esset neque Terentius Varro, cuius tractatu superiore meminimus, et Fabii consilium et collegae modestiam contemnens praecipitare ac perdere omnia maluisset, vitari forsan et e manu fatorum eripi Cannense illud excidium potuisset. Quo demum accepto, cum iam pavor ingens torporque calamitatis mole deiectos animos occupasset neque consilium adesset neque commoditas consulendi, clamore publico et ululatu ac moerore femineo cuncta complentibus, Fabius Maximus consilium illud dedit ex tempore, ut Appia ac Latina via expediti equites mitterentur, qui obvios sciscitando statum consulum atque infelicium legionum, simul hostis iter ac propositum explorarent, tumultus interim urbani comprimerentur et fragor et comploratio, matronae e publico in lares proprios cogerentur, ubi quaeque suae privatae fortunae

p. 45.

Consilium Fabii post cladem Cannensem.

nuntium exspectaret, qui publica nuntiarent ad praetores urbanos ducerentur, custodes omnibus partibus adhiberentur, qui nullum urbe digredi sinerent docerentque nullam prorsus, nisi salva in patria spem salutis: his actis in silentio de urbis custodia consultandum, quando consulentium sententiae audiri possent et intelligi. Quo consilio tunc senatus
5 cupidissime in rebus tam dubiis usus est. Post haec Fabius, consul tertio, (bis enim ante praemissam dictaturam consul fuerat) tres urbes Campaniae, quae ad hostes instabili fide defecerant, expugnavit, in quibus et Campanos plurimos et praesidia hostis cepit. Inde autem sentiens Nolanae plebis animos a Romanis | aversos de occidendo senatu suo p. 46.
tradendaque Hannibali urbe consilium agitare, ne res haberet effectum, proximum No-
10 lae montem castris insedit, ut more suo tutis ex locis illos atque illum a tali proposito deterreret paratusque esset, quandocunque res posceret, vel Hannibali insultare ad capiendam Nolam properanti vel infidae plebi perniciem ac fidis urbis illius principibus ferre tempestivam opem, firmatis et congesto undique frumento communitis castris et Marco Marcello, viro impigerrimo atque fortissimo, cum praesidio intra urbem misso.
15 Quo consilio et plebis intentionem simul et Hannibalis spem fefellit. Ipse rebus ita dispositis Capuam versus, quae iam erat Hannibalis, promotis castris hoste in Apuliam profecto Campanum agrum late igne ferroque vastavit. Anno proximo, qui secundi belli Punici quintus fuit, cum comitiorum die plebs Romana ad creandos duos consules votis concordibus prona esset, processit ad dissuadendum Fabius oratione magnifica, praefatus
20 alterum consulum, qui nominati erant, sacrorum curae deditum belli simul curis intendere non posse, alterum sibi quidem carum et sanguine coniunctum, nullum tamen privatum affectum caritati rei publicae comparandum. Itaque ex praeteriti temporis argumentis sciri posse non esse illi humeros, quibus tantum onus tuto posset imponi, neque vero tempus esse suffragandi amicis aut gratificandi cuinsquam ambitioni, sicut si pax in Italia
25 aut cum quoque hoste alio bellum esset. Non igitur eligendos consules, ut mos patrius fuerit, quamvis bonos atque integros viros, sed eligi oportere probatissimos bello duces et quibus in civitate pares alii non sint. Quin si is ipse non creandus, sed creatus consul foret, eo tum in statu dictatorem rei publicae necessarium futurum, neque esse cum indignari debeat, quod se aliquem clariorem bello virum patria genuisset, neque cuiquam
30 magis consuli, quam sibi, importabilem et fragiles humeros oppressuram sarcinam detrahendo; denique sic agenda et providenda omnia, non tamquam iustitia viri boni civitas in pace gubernanda, sed tamquam artibus et consilio summi ducis bello quaerenda victoria eaque ipsa hora de summa rerum deque imperio ac salute signis collatis cum Hannibale decertandum sit. Haec et his similia perorando, quamquam illo, in quem dicebantur,
35 vociferante idcirco dici, ut consulatus ei continuaretur, obtinuit, ut inconsultus favor

populi suffragia variaret et admoniti cives utiliora respicerent atque (insuitatum valde) se comitia habente Fabius ipse quartum consul fieret seu continuaretur consulatus, ut erat ei obiectum. Neque id ambitioni tribuitur, sed pietati, quod, quamvis cerneret sibi vulgo forsan infamiae datum iri, cogitans tamen eo rerum in statu summo duce imperium indigere seque illum esse non ex insolentia, sed ex conscientia virtutis intelligens et invidiam vulgique voces et suam, ut erat solitus, famam sprevit, necessitatem solam patriae respiciens. Additus est Fabio collega Marcus Claudius Marcellus, qui sub eo paulo ante pro praetore militaverat. Conversa civitas a diurno metu ac moerore spesque omnium erectae ad hoc consulum tam praeclarum par, quale alterum aetas illa non viderat.

Consulatus Fabio continuatur.

Marcellus et Fabius.

p. 47. Sub hoc consulatu Fabius audito, quod Hannibal ex Apulia in Campaniam | remearet, raptim die noctuque ad exercitum properavit. Mox Casilinum obsedit accitoque collega ipsum cepit, inde in Samnium progressus agros undique vastavit, omnis generis praedas egit, urbes plurimas atque oppida expugnavit, in quibus quinque et viginti hostium milia caesa simul et capta sunt, capti et transfugae trecenti septuaginta, qui omnes pariter Romam missi caesi virgis et Tarpeia de rupe praecipitati perierunt. Haec tam multa paucorum dierum spatio acta erant. Per hoc tempus Hannibali ad Avernum lacum sub obtentu religionis ac sacrorum castra habenti, re autem vera Puteolis inhianti a quibusdam nobilibus Tarentinis iuvenibus spes affertur Tarentum per proditionem capiendi, quam secutus eo castra promoverat, magnum bello, quod gerebat, momentum ratus, si urbem ea tempestate clarissimam et insignem portum oppportune in Africam versum suae potestatis effecisset. Inde autem tunc irrita spe delusus abcessit, seu verius dilata et in unum tertium post reiecta. Tum demum promissam sibi urbem prodentibus Tarentinis adeptus arcem urbis obtinere non valuit a Romano praesidio defensam non solum a praesenti tunc Hannibalis impetu, sed per integrum deinde quinquennium saepe nequidquam hoc medio tempore tentatam, donec tandem Fabius quinto consul, cum ei Tarentum in sortem evenisset, hortatus collegam aliosque, qui tunc in armis erant, duces, ut quam acerrimo bello Hannibalem detinerent, ne vacuum illi esset in longinqua respicere, ipse recto calle Tarentum adiit obseditque, Manduria oppido in itinere expugnato. Quod cum Hannibali nuntiatum esset, timens, quod evenit, ut qui de Fabio inter omnes Romanos duces ingentem haberet opinionem, quamvis interpellantibus qui iussi erant et tergo abeuntis instantibus, ita ut eum viae medio pugnare compellerent, diebus ac noctibus irrequieto agmine Tarentum petebat. Ceterum omnis ea festinatio sera fuit. Siquidem tempore medio praefectus praesidii Bruttiorum, quod Hannibal in urbe dimiserat, amore ardens meretriculae, quae fratrem in exercitu consulis habebat, et femineis blanditiis expugnatus spem proditionis attulerat. Qua impigre arrepta Fabius fratrem ipsum de hoc

sororis litteris informatum sub specie transfugae urbem ingredi et inclinatum ad omnia animum amantis in suam sententiam trahere ac firmare imperat. Quod cum factum esset, omnibus rite compositis noctu urbem aggressus multo cepit ingenio non sine caede multorum. Illud inter cuncta memorabile, quod praeter auri et argenti et aliarum multiplicem rerum praedam triginta ibi servorum atque ancillarum milia capta referuntur. Interea vero dum Hannibal festinus accurreret, urbem captam audiens exclamavit: Et suum, inquit, Hannibalem Romani habent, et eisdem artibus, quibus Tarentum quaesieramus, amisimus. Haec nimirum recuperatio tantae urbis Fabio gloriae magnae fuit; quod nec ipse dissimulavit. Itaque cum Livius quidam Salinator, qui in arcem amissa urbe confugerat eamque servaverat, ut dictum est, Catone censorio audiente, ut est apud Ciceronem, gloriabundus diceret: Mea opera, Quinte Fabi, Tarentum recepisti! ille arridens et irridens Certe, inquit, nam nisi tu amisisses, nunquam ego recepissem. Haec, ni fallor, gesterum | Fabii summa est; nam sapienter dictorum consiliorumque salubrium nullum est numerus. Obiit sub finem belli Punici secundi provectae admodum aetatis, siquidem duobus, ut Livius ait, vel, ut Plinius, tribus et sexaginta annis augur fuit, quod sacerdotium nisi iam vir plena aetate obtinuisse nequiverat. In quo quidem cum ceteri omnes milibus occuparentur ineptiis, virilem illam sententiam et errori publico adversam proferre non timuit, cuius in libro de senectute, qui Cato maior inscribitur, Cicero ipse commeminit: optimis auspiciis ea geri, quae pro rei publicae salute gererentur, quae contra rem publicam ferrentur, contra auspicia ferri; sapientis et maturi senis elegans dictum. Fuit et pontifex et senatus princeps meritis praelatus, cum alii eum veteri Romano more praecederent, ad haec dictatura memorabili et quinque clarus consulatibus; denique nihil in hoc viro, quod carpi possit, invenio, nisi quod Scipionis Africani illius magni consiliis semper adversus rerumque eius extenuator et obtrectator laudum fuit. Et primum quidem consiliatori viro utcunque permissum, diversa sentientem in re publica cuilibet adversari: de reliquis quid opiner, nescio. Quale enim est illud eius de ipso Scipione palam publicove dictum in consilio: natum eum ad corrumpendam disciplinam militarem externo et regio more et indulgere licentiae militum et saevire in eos? Qualis est curiosa illa depressio victoriarum in Hispania quaesitarum et prudentissimo duci in faciem obiecta temeritas? Si haec et his similia eo animo dicebantur, ut iuvenilem frenaret audaciam, quam tantis principiis minime suffecturam crederet, habeo quid excusem: sin ideo, quod fortissimi adolescentis raram indolem suae senili gloriae succrescentem aegre ferret, excusari, quantum ego arbitror, non potest.

Tarenti recuperatio.

p. 48.

P. 1. l. 1. Alexander) Codex in hoc nomine ubique *l* duplicatum habet, interpres Italus simplex. Idem inscriptionem, quae in cod. nulla est, hanc praeposuit: *Alexandro Macedonico del quale e falsa nominanza chello fossi signore del mondo perchello solamente signoregio la Grecia et in Asia.* — l. 5. ad astros) Etiam It. *Adastro.* Apud Iustinum XI. 6, 10. quem noster secutus est, *in campis Adrastiis* exstat. — l. 8. Ciliciae) Cod. *cicilie*, etiam in sqq. — l. 11. coniux) Cod. *coniunx* — l. 13. blande urgenti) *a la prospera* It. quasi *blandae* tantum legerit. — l. 17. victor) *victorum* cod. *victor* Italus quoque legisse, sed verba *in stultitiam et ridiculam vanitatem* perperam cum priore *Persarum* constructa et a participio *lapsus* separata ad hoc ipsum nomen *victor* retulisse videtur. Nam ita haec *denique* etc. usque ad *victus est*, quae etiam codex puncto a proximis *vicerat orientem* divisa habet, convertit: *finalmente vincitore contra la stulticia et beffevole vanita de quegli de Persia fo vinto dai suo vicii.* et in superioribus *quarum* omisit. — l. 20. Phoenices) Cod. *phenicis* — l. 22. sine bello) *om.* It. — Arbela) Cod. *arbella*, etiam in margine.

P. 2. l. 2. enervatus) *incattivito* It. — l. 4. Persepolim) *presepolim* cod. — *unde* etc. usque ad *fuerant*) It. *onde perlo tempo passate erano date molte percosse ai Re de Persia dai Re de Grecia:* Sic liber Rehdigeranus. Sed interpretem ut *passato*, ita *dai Re de Persia ai Re de Grecia* scripsisse, ceterum *regibus* bis deinceps in suo exemplari exaratum invenisse suspicor. — l. 5. Et expugnatio) Cod. *et oppugnatio* (It. *al vincere*) — l. 11. tanta de re) *om.* It. — Dario rerum) Inter haec codex *rege* interpositum, sed ductu transverso deletum habet. Item paullo post *princeps* inter *quorum* et *principes* l. 14. — l. 14. Narbazanes) *Narbacenes* It. Curtio est *Nabarzanes.* — l. 17. proditioni) *om.* It. — l. 19. instante Alexandro) *in presencia de Alexandro* It. — l. 21. perfidiae vindicem) *om.* It. — l. 28. a propinquis) *appropinquis* cod. — l. 32. His) Cod. *Hiis*, ut plerumque. — l. 34. Narbazanes) Cod. h. l. *Narbusanes*, It. *Narbazanes* — l. 35. tam foedo) V. Curtius VI. 5, 23.

P. 3. l. 1. captum — tradidit) *el prese et dielo ne le mani del fratello del Re.* It. neglectis verbis *a suis* et *suppliciis consumendum.* — l. 4. adorari) In codice dubium sic

an *adorare* scriptum sit. — l. 6. Callisthenes) Cod. *calistines*, It. *Calistene* — Aristotele) Cod. *aristotile*, It. *Aristotile* — l. 11. miserrimae) *miseririme* cod. It. fortasse *miserrimum* legit: *et lasciolo ad miserabile beffa de la vitta.* — dimoveas) Cod. *dimoneas* — l. 13. vel — arbitror) *om.* It. — l. 15. damnatis immiscuit) Cod. *dampnatis in miscuit* — l. 16. homo esse desiit) Cod. *h. ipse d.* (It. *manco essere homo*) — l. 18. habebatur) Cod. *hêtur* (i. e. *habetur*) (It. *era tenuto*) — l. 19. penitusque inscius) *om.* It. — l. 20. item) Cod. *idem* — l. 22. praesenti) *om.* It. — l. 26. Cicero) Tuscul. III. 10. — l. 32. quarum fuit illa gravissima, quod — oppresserat) *di quali tradimenti quello fo gravissimo per lo quale ello — aviva fatto morire.* It. praeter mentem scriptoris, cui non Philotae et Parmenionis, quippe incertum veris an falsis criminibus circumventorum, sed militum caede illorum indignantium coniuratio gravissima dicitur. Id ipsa haec verba et sequentia illa *Quorum mortes — prosecutus est* docent, quae interpres omittens in exemplari suo non invenisse eoque defectu in errorem istum incidisse videtur. Quamquam scriptorem fatendum est aliquanto maioris hoc loco rei exspectationem movere, quam querimoniarum quamvis seditiosarum ac moestarum.

P. 4. l. 4. Perside et occiso) *preside et ocioso* cod. — l. 5. Scythiam) *sithiam* cod. — l. 7. Roxanes) *Roxanis* cod. *de Roxana* It. — l. 10. Scythas) *sithas* cod. *i Tartari* It. — l. 11. Porus) *Phòro* It. et *Phorus* in margine cod. — l. 16. missionem) *iussionem* cod. — l. 19. obiiciens) *obiciens* cod. ut ubique. — l. 21. Oceanum) *occeanum* cod. *lo mare occeano* It. — l. 22. tentavitque) *temptavitque* cod. — Indi amnis Agisinis alveo descendens) It. *intrando nel fiume Indo*, omisso fluminis nomine, quod Curtio VIIII. 3, 20. 4, 1. 8. et Iustino XII. 9, 1. *Acesines* audit. — l. 26. nunc immanis) *nunc* codex omisit. (*alcuna volta crudele* It.) — l. 30. crudeliter) *om.* It. — l. 31. praefectos) *profectos* cod. (*prefetti* It.)

P. 5. l. 4. perdius ac pernox) *om.* It. item *credo* l. 5. — l. 7. nec) Cod. *ne*, ut p. 7. l. 13. *ego ne rem dignam censeo.* Contrario vitio p. 8. l. 30. *nec forte victor.* Cf. proemium ad Historiam Iulii Caesaris a nobis editam p. LXVI. — l. 9. sive — iumenti) Haec It. omisit. — l. 11. trigesimo) cap. 16. §. 53. Hard. — l. 17. Dignissimum — relinquentis) *Ello disse quello che de questi ne sera piu degno et nomino lo fratello et figliuolo e la moglie chello lasciava gravida* It. quem vix credibile est non corrupto usum esse exemplari. — l. 20. Perdiccae) *perdice* cod. *ad Perdice* It. — l. 22. gestu tacito) *cum latto* It. — l. 23. et minus dura) codex bis deinceps scripta exhibet. Contra Italus *dure et confuse battaglie* interpretatus nec *minus* invenisse videtur et paullo post *et* pro *quam* legisse. — l. 25. sacrae litterae) Maccab. I. 1, 5. 6. — l. 27. poëtae) Lucanus X. 44. 45. — l. 28. non enim tam — quam) *et non solamente — ma* It. — l. 29. Iustinus) XII. 14.

Iustinus cod. — l. 32. existimabat) *extimabat* cod. ut solet. — l. 35. antequam praeveniretur) *om.* It.

P. 6. l. 4. impetuosique) *et imperioso* It. — l. 8. indolem illam) *la nobilita de la gioventu It.* Fortasse *iuvenilem* pro *illam* vel cum eo legit. — l. 14. mansuetudine et gravitate) *cum mansuetudine benignita continencia sobrieta et gravita* It. secundum quem verba *benignitate*, *continentia*, *sobrietate*, quae supra positis *saevitiam*, *ebrietatem*, *libidinem* respondeant, a librario ob terminationum similitudinem praetermissa post *mansuetudine* inserenda censeo. — l. 16. scio) *om.* It. — l. 21. Iustinus) XII. 16, 11. — l. 22. Vt sit ita) *ut si ita* cod. (*et posto che cosi sia* It.) — l. 23. quae) *quem* cod. — l. 25. per legatos) *per suo vicario* It. — l. 27. et ut — ponam) *et accio chio pona le parole de Quinto Curcio per nobilitade de lo stilo questo medesimo Re* It. quem nostis an aliud nihil, nisi neglecta in *nobilitatis* linea in errorem induxerit. Curtii locus est III. 12, 18. — l. 29. naturalium quaestionum) VI. 23. — l. 32. ad Gades Herculeas) *ale confini de Hercule* It.

P. 7. l. 1. Livius) VIIII. 17. sqq. — l. 6. quam) *quamquam* cod. *bene che* It. — l. 13. nec — unquam) *ne — nunquam* cod. — l. 18. Pyrrhus) *Pirrhus* h. l. et in sequentibus cod. Inscriptionem Italus hanc habet: *Pyrrho Re de gli Epiroti el quale prima condusse igli Elephanti in Italia et fo de la schiatta de Alexandro predito.* — l. 19. habens) Id in codice omissum ex Itali interpretatione arcessivi: *Pyrrho Re de Epiro el quale ebbe origine dagli descendenti de Eaco et nome da Pyrrho figliuolo de Achille.* Parum enim probabile videbatur scriptorem Pyrrhum non solum *Aeacidarum genus*, sed etiam *nomen a Pyrrho derivatum* per appositionem dicere voluisse. — l. 21. Iustinus) XXV. 4, 2. — l. 23. rei pace belloque efficacissimae) *expertissimo ai fatti de la pace et de la guerra* It. — l. 24. servanda) *ad dare* It. — l. 34. modo) *om.* It.

P. 8. l. 3. Heracleam) *eracleam* cod. — l. 4. Laevinus) *livinius* cod. etiam in margine. (*Levino* It.) — l. 6. abiectis) *obiectis* cod. — l. 10. saucius) *santius* cod. — l. 14. notoque suspirio) *et sospirando* It. — l. 17. Praenestinam usque ad arcem) *fino a Penestre* It. — l. 18. prominenti) *perminenti* cod. — l. 27. Carthagineuses) *carthaginensis* cod. — l. 30. ne) *nec* cod. — l. 32. vulnerari et occidi posse) *potere fedire et uccidergli* It. — l. 35. at) *ac* cod. *Et* It.

P. 9. l. 3. marg. Bellum quartum) *bellum quartum punicum romanis* cod. — l. 8. errore) Etiam It. *de errore*, idque ferri potest. Sed magis verisimile Petrarcham *terrore* scripsisse. *Omnia circa quasi hostilia gravi timore permiscuit* Flori de ea re verba sunt I. 18, 12. — l. 14. frangere) Cod. *fringere*, superscripta a manu sec. littera *a*. — l. 15. legati) *degli ambasciatori* It. — l. 21. cum suis muneribus) *cum* in cod. deest. (*cum*

gli suoi doni It.) — l. 29. mirum) *om.* It. — l. 31. legationibus ex Italia) *saputo per ambasciatori de Italia* It. In huius igitur exemplari erat, quod in nostro librarii culpa excidit, *comperto*, *audito* vel *cognito*.

P. 10. l. 1. Siculi — defecere) *I Ceciliani irati per la partita abbandonaro quello el quale era vincitore per la battaglia* It. Pro *victum rati* legebat *irati*. — l. 9. revocavit) *revocaverat* cod. errore a proximo *reliquerat* orto. Quamquam *evaserat* p. 2. l. 4. et *processerat* 12, 8. nonnihil dubitationis iniiciunt. Sed Italus quoque *rechiamo* posuit. — l. 10. Macedum) *de Macedonia* It. Scriptorem suspicor *Macetum* posuisse vel ponere voluisse. — in bella) *in bello* cod. *in battaglia* It. Non ablativo, sed plurali Petrarcha solet isto modo abuti. — l. 14. Lacedaemonas) *Lacedemonia* It. In margine codicis *Lacedemone* est. — l. 16. Ptolemaeo) *ptholomeo* cod. — l. 21. aerumnam) *erumpnam* cod. — l. 27. Hannibal) *Hanibal* cod. ut in sqq. — *Hannibale duca de Carthagine sommo nemico di Romani* Italus praescripsit. — Hamilcaris) *hamulcaris* cod. — Barchina) Ita etiam It. hic et infra. — l. 29. Livius) XXI. 1. — Plinii locum frustra quaesivi. — l. 30. obstrictus) *o* a. m. s. praescriptum et *con* superscriptum habet cod. — l. 34. Hispania) *hyspaniam* cod.

P. 11. l. 2. mira victus austeritas) *meravigliosa forza et asperezza* It. Legit *virtus* pro *victus*. — l. 7. finitimis) Ad h. l. codex in margine *hanibal secundum livium prius quam cum saguntis congreditur pugnavit cum carpetanis ad tagum amnem* adscriptum habet. — l. 9. citerioris Hispaniae) *nella extrema hispagna* It. — l. 11. ad occurrendum) *ad occorrere al pericolo degli amici* It. Eum *periculo amicorum* in suo codice additum invenisse suspicor. — l. 13. adesse) *ade esse* cod. — l. 19. prius praetentandos) *prius pretendendos* cod. Cf. l. 8. (*et che prima se tentassi* It.) — l. 26. Hannone) *hamnone* It. — l. 30. opprobrium) *obrobrium* cod. — l. 31. sempiternum) *om.* It.

P. 12. l. 4. Publius) *om.* It. item *processerat* l. 8. et *maxime* l. 10. et *tanto spatio* l. 12. — l. 12. per maritimos Ligures) *per la marina* It. — l. 13. Ianuam) *a Genova* It. — l. 16. itinere praecipueque) *itinere praecipuque* cod. *om.* It. — l. 18. ad Ticinum — urbem) *presso el fiume del Tesino et apresso la citta de Pavia* It. — l. 19. ad exploranda hostium consilia) *a cercare laltro* It. — l. 21. impendenti periculo) *de extremo pericolo* It. — l. 24. differendi) *deferendi* cod. — l. 25. Longus) sc. erat. — l. 26. consulari) *om.* It. item *ad Trebiam* l. 27. — l. 29. totamque) *om.* It. sed supra post *Hannibalem* additum *totum* invenisse videtur, quippe qui ibi *no conosciva ancora bene hannibale tutto* posuerit.

P. 13. l. 2. virgulta) *virgulata* cod. — l. 3. Numidas equites) *agli arceri de numidia* It. — l. 4. iaculando ac vicissim cedendo) *saiettando luno alaltro* It. — hostis audaciam)

quegli It. — l. 10. insciti hostis ad satietatem fretus) *considerata la simplicita del nemico fino che fo sacio* It. An igitur *fruitus* legit? *Fretus* sane parum verbis *ad satietatem* convenit. — l. 12. in cornibus) *denanti* It. — l. 19. Florus) I. 6, 12. — l. 22. ingenti) *om.* It. — l. 29. erant) *Erat* cod. — l. 34. grandinum) *gradinum* cod.

P. 14. l. 7. perniciem) *per perniciem* cod. — *primum* et *fusis hostibus* It. omisit. — l. 10. Lucam) *a Lucha* It. — l. 13. monoculus) *monculus* cod. — l. 15. haudquaquam) *haudquamquam* cod. — l. 21. caedibus atque) *om.* It. — l. 26. atque omnibus) *atque kominibus* cod. *om.* It. — l. 28. liberius) *liberios* cod. *om.* It. — l. 35. ad Trasimenum, qui nunc Perusinus) *ad transimenum qui nunc parusinus* cod. Et *transim.* ubique habet, ut Italus *Transimeno.* Pro *Perusinum* in margine *perusium* est.

P. 15. l. 9. omnes) *omnis* cod. — l. 14. rupes) *ripe* It. — lacunas) *lacrimas* cod. *lo lago* It. — l. 15. incepto irrito) *om.* It. — l. 17. At) *Et* It. — l. 23. de multis electa) *eletta de molte parole* It. praeter scriptoris sententiam, qui Livii verba XXII. 7. *multiplex caedes utrinque facta traditur ab aliis* interpretatus est. — l. 30. curiose) *om.* It. — l. 31. Florus) II. 6, 15. — l. 34. eadem in ripa) *dalaltro late del fiume* It.

P. 16. l. 3. et) *ex* cod. — aversa) *adversa* cod. Idem Italus expressit: *contraria ai fedegli consigli.* Sed *a*, quod cum *adversa* consistere nequit, multo minus verisimile est a librario interpolatum, quam *adversa* pervulgato errore pro *aversa* scriptum esse. — l. 10. ad Trasimenum) *at trasimenum* cod. — ad Cannas) *ad causas* cod. (*a Canni* It.) — l. 14. quod) *de* cod. (*la quale cosa solia essere tenuta strania secondo i costumi de la patria* It.) Quum pronomen *quod* in hoc codice per compendium *qd'* scribi soleat, facile in *de* corrumpi potuit. Itaque in huius locum substituere illud, quam retento addere maluimus. — l. 15. Venusiam) *ad venosa* It. — l. 17. traditus videtur) *e dato* It. In codice pro *videtur* compendium *vtr* est. — l. 21. impio calle) *per quello ponte* It. — l. 22. omnibus) *a quegli* It. — l. 24. praesentibus animis et) *om.* It. — l. 34. Florus) II. 6, 21. sibi et suis quiescendi spatium dedit) *diede spacio de reposarsi ai suoi: et ai vinti de refiatare:* It. Is igitur inter *quiescendi* et *spatium* videtur *victisque respirandi* vel aliquid eiusmodi interpositum legisse, quod noster librarius fortasse per homoeoteleuton inductus omiserit.

P. 17. l. 1. a peritis) *om.* It. item *ut diximus* l. 2. — l. 5. Cannas) *causas* cod. — l. 9. magno nec se digno amore correptus est) Hic quoque nonnihil idque, ut mihi videtur, non a se addidit Italus: *se inamoro grandemente de no honesto amore et non convenevole allui.* — l. 11. et sui ipsius) *et* It. non reddidit. — l. 13. audendo) *audiendo* cod. (*cum lo ardire* It.) — l. 25. adversus) *adversos* cod. — l. 26. adventu) *adventum* cod. — l. 27. visus) *usus* cod. — l. 33. suscitari) *muouere* It.

P. 18. l. 9. calliditate) *caliditate* cod. — l. 6. quae res — serpere coeperant) Haec omnia It. omisit. — l. 19. Quintus) Inscriptionem Italus hanc exhibet: *Quinto fabio maximo Cittadino Romano homo de somma auctorita.* — Nondum enim Cato censorius etc.) *perche Cato Censorino* etc. omissa negatione It. — l. 21. Ciceronem) de senectute c. 4. — l. 27. Livius) XXX. 26. — l. 28. quae ad viri notitiam pertinent) *om.* It.

P. 19. l. 4. tertia) *om.* It. item *sive* et *qui pro dictatore esset* l. 8. et *Minutius* l. 10. et *atnomina* l. 11. et *prudentium* l. 24. et *Id enimvero* usque ad *viderentur* l. 25. — l. 26. metabatur) *metebatur* cod. — l. 27. in aciem) *aciem* cod. *ad combattere* It. Cf. Hist. Iul. Caes. c. XV. §. 5: *ne sic eum in fugam atque in latebras cogeret.* De vita solit. L. II. sect. 10. c. 4: *nihil est, quod ferentem magis — in terram cogat.* — l. 32. videretur) *pare* It. Hunc imperfecti coniunctivi usum Petrarchae non infrequentem demonstravi in prooemio ad Hist. Iul. Caes. p. XXXX. inf. et p. XXXXII. sup. — l. 33. Livius) XXX. 26.

P. 20. l. 1. secum — cogi) Haec novem etiam supra p. 19, 35. inter *moribus* atque *et hac* interiecta, sed syllabis *va cat* super primo et ultimo pro superfluis notata habet codex. — l. 3. longe mirabile) *molto piu meravigliosa cosa* It. Nostro *longe* idem est, quod *maxime.* V. prooem. cit. p. LXIIII. sq. — l. 9. amens livor) *lo odio* It. Idem *praeclari et* l. 10. et *non* (iussus) *modo* l. 22. omisit. — l. 29. Quae decreta — referebat) *le quali cose comelle erano tutte aspere ello solo le referiva ad vergogna del dittatore et assua gloria* It. imperite; etiamsi *omnia* pro *omnes* et *ac* pro *ad* scriptum habuerit. — l. 31. ac populus) *om.* It. — l. 32. neque magis) Ad hunc locum scriba in margine *Nō fabii temperantiam* adiecit.

P. 21. l. 2. tutam) *tantam* cod. (*secura cossa* It.) — atque periculosa) *om.* It. — l. 7. Callicratidis) *de Calicade* It. — Elebroti) Etiam It. *de Elebroto* posuit, ut *Cleombroti* reponere parum tutum videretur. — l. 8. Ciceronem) Offic. I. 24. — l. 9. Peloponnesiaco) *peloponensiaco* cod. — quod Thucydides, historicus Graius, scripsit) *secondo che scrive Tuchidede* (etiam in Latino exemplari *thuchidides* est) *historiographo grave scriptore* It. qui *gravis* pro *Graius* legit. — l. 13. non similem ob causam) *Cleombrotus invidiam timens* etc. Cic. Nihilo minus *vero* pro *non* scriptum a Petrarcha suspicor. — l. 14. Epaminonda) *Epaminunda* cod. — l. 16. nimium) *om.* It. — l. 19. praemissum sequenti versiculo) *nel premesso verso* It. — rumores) *i Romani* It. — l. 22. Livium) XXII. 9. — l. 25. ab) *ob* cod. — l. 28. effectus) sc. esset. Sic etiam Italus. — l. 34. quod bene verteret) *om.* It.

P. 22. l. 4. partem servet) *parte servet* cod. — l. 8. omne illud suum notum — ingenium) Pro *notum* Italus videtur *cautum* legisse: *el suo cauto ingegno.* — l. 15. in aliud — convertere) *delibero farsi piu innanzi in parte che fossi veduto dai nemici piu*

dapresso It. ex quibus quid legerit non satis apparet. Fortasse librarius noster verborum *occupare* et *convertere* locum permutavit. — l. 24. hinc Hannibale) Haec duo in cod. omissa non dubitavimus secundum Italum addere: *non demeno soperchiando hannibale da una parte da laltra manifestandosi igli aguaiti.* — l. 26. cogitabat) Huic Italus *et percio* addidit, paullo post *semper* omittens. — l. 35. ad sua signa) *om.* It.

P. 23. l. 2. ingenue) *pienamente* It. — l. 8. adeo, ut) *adeo et* cod. — l. 11. bene) *om.* It. — l. 21. dicta, ut convenerat, salute) *convertendo le parole* It. — l. 24. autem meae) *autem me* cod. Sequentia verba *et extenta ad exercitum suum manu* et *ait* l. 25. It. omisit. Item *tibi ac* l. 29. *et congratulatione* l. 32. *multorum* l. 34.

P. 24. l. 2. indigna) *om.* It. — l. 3. Ennii) *Ennulii* cod. — l. 5. de ipso hoc) *de lui* It. Fortasse Petrarcha *ipse de hoc* scripsit, et in cod. quoque dubium est *ipso* an *ipse* scriptum sit. — l. 7. vel hos etc.) Clarum horum verborum sensum Italus pro priori *vel* ponens *eciamdio*, tum post *suspicarentur* inserens *et diversa*, denique *vel fabulosa omnia fuisse* interpretans *de la quale credivano essere favole tutto quello* incertum suane negligentia an exemplaris, quo uteretur, vitio pervertit. Idem *totiens* omisit. — l. 11. bellicae) *bellici* cod. — exspectati forent) sc. hostes seu ipsi, quorum haec sententia refertur. Cf. p. 17, 30. — l. 14. pene) *pen* cod. — l. 16. vel ob hoc unum) *per questo* It. — l. 17. Flori) II. 6, 27. — redeuntis et, ut sic dixerim, reviviscentis) *retornanti et rususcitanti* It. Ex eo et ex Floro *et*, quod codici deest, recepimus. — l. 21. ratione) *oratione* cod. — l. 23. in hostili regione) *om.* It. item *pugnando* l. 25. — l. 28. Cannense) *camense* cod. — l. 31. publico) *om.* It. item *ac moerore* ib. *et fragor* l. 34. *e publico* l. 35.

P. 25. l. 2. docerentque) *et che insegnassero a quegli che fuggivano* It. qui quum omittere multa, adiicere de suo nihil fere soleat, *fugientes* videtur additum invenisse. Apud Livium XXII. 55. est *homines*, idque scriptor illo modo variandum putare potuit. — l. 5. enim) *ei* cod. — l. 12. vel infidae — opem) *overo per dare a tempo ai fideli principi de quella terra contra la malvagita del popolo:* It. Haud dubie scripsit *per dare aiuto*, reliqua liberius tractavit. — l. 21. nullum tamen privatum affectum) *nullo tamen privato affectu* (*affcu*) cod. quae lenius corrigi posse non videbantur. Etiam Italus: *et neentemeno non voliva alcuna privata affectione mettere innanti allo amore de la republica.* — l. 29. neque cuiquam — detrahendo) *et che questo no era piu importabile ad alcuno che allui: torre la importabile soma dai debili omeri i quali fossero damnosi ala patria* It. in quibus pro priori *importabile* interpretem *comportabile* scripsisse liquet. Posteriora perperam intellexit. Cf. Livius XXIIII. 8.

P. 26. l. 4. forsan) *om.* It. — infamiae datum) *infamidatum* cod. — l. 6. ut erat solitus) *ut erat solicitus* cod. Italus haec tria omisit. — l. 7. qui — militaverat) *el quale*

poco innanti era stato pretore It. — l. 11. Casilinum) *Casellino* It. — l. 28. recto calle) *om.* It. — l. 32. Tarentum petebat) *andava a lo oste* It.

P. 27. l. 4. argenti) Huic vocabulo in fine lineae posito lineamque non prorsus explenti scriba, ne vacuum esset spatium, figuram compendio vocabuli *et* haud absimilem addidit, qualis in aliis saepe codicibus eadem de caussa posita haud raro inferciendae copulae occasionem dedit. — l. 6. suum) *per preso* It. ridiculo errore. — l. 8. tantae urbis) *de quella citta* It. — l. 10. censorio) *Censorino* It. — Ciceronem) de sen. c. 4. — l. 13. nam) *et* It. — salubrium) *om.* It. — l. 15. duobus — fuit) *secondo che dice Tito Livio in sexanta anni fo fatto augure et secondo Plinio in sexantatre It.* V. Liv. XXX. 26. Plin. H. N. VII. 48. T. I. p. 403, 10. Hard. — sacerdotium) Huic Italus *de ragione* adiecit. — l. 17. et errori publico adversam) *del comune errore* It. — l. 18. de senectute) c. 4. — l. 25. utcunque) *utrumque* cod. *om.* It. — l. 28. saevire) *senire* cum *v* super *n* cod. — l. 30. et his) *et et hiis* cod. — eo animo) *ex animo* cod. — l. 33. arbitror) *arbitor* cod.

His absolutis restat ut scriptionis nostrae occasionem significemus. Dies adest, quem civitas haec quotannis magis celebrare gestit, regis optimi natalis. Eum favente deo Academia nostra solenni oratione a Francisco Passovio, V. D. Phil. D. et P. P. O. habenda renuntiandisque ab eodem nominibus eorum, qui ex certamine litterario victores prodierint, celebrabit. Quibus rebus hora et loco solenni peragendis extraordinarium commissarium regis eundemque curatorem Academiae gravissimum, proceres civitatis, qui in hac urbe degunt, excellentissimos, commilitones generosissimos ut interesse velint, ea, qua par est, observantia rogamus, invitamus.

Scriptum Vratislaviae exeunte mense Iulio MDCCCXXXI.

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

~~FEB 25 '59 H~~

Ital 7135.35
De viris illustribus libri nondum e
Widener Library 003592828
3 2044 082 284 217